

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT BİLİM DALI

ULUSLARARASI HİZMET TİCARETİ VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OKAN AZİZAĞAOĞLU

BURSA – 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT BİLİM DALI

ULUSLARARASI HİZMET TİCARETİ VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Okan AZİZAĞAOĞLU

Danışman:

Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL

BURSA – 2020

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... İktisat Anabilim / Ana sanat Dalı,
..... İktisat Bilim Dalı'nda 701311016 numaralı
..... Okan A212ABA05LU 'nın hazırladığı
"..... Uluslararası Hizmet Ticareti ve Türkiye " konulu
..... yüksek lisans (Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi / Çalışması) ile ilgili tez
savunma sınavı, 07/02/ 2020 günü 11:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara
alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı /
başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. M. Özen BAŞKOC
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet AYDIN
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Derya YILMAZ
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

07/02/ 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/01/2020

Tez Başlığı / Konusu: Uluslararası Hizmet Ticareti ve Türkiye

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 90 sayfalık kısmına ilişkin, 02/01/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5. 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

02.01.2020

Adı Soyadı: Okan Azizağaoğlu
Öğrenci No: 701311016
Anabilim Dalı: İktisat
Programı: İktisat
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

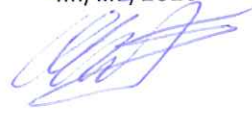
Doç. Dr. M. Ozan BAĞKOL

Danışman
(Adı, Soyadı, Tarih)
02.01.2020

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Uluslararası Hizmet Ticareti ve Türkiye” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

07/02/2020

Adı Soyadı : Okan AZİZAĞAOĞLU
Öğrenci No : 701311016
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat
Statüsü : ☒Y.Lisans ☐Doktora

Adı Soyadı : Okan AZİZAĞAOĞLU
Öğrenci No : 701311016
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat Teorisi
Statüsü : ☒Y.Lisans ☐Doktora
Danışman : Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL

ÖZET

Uluslararası Hizmet Ticareti ve Türkiye

II. Dünya savaşı sonrasında filizlenen dünya ticaretini serbestleştirme çabaları günümüzde de devam etmektedir. Global ticareti serbestleştirme, mal ve hizmet ticaretinin de önünde bulunan engelleri kaldırarak ticaret artışına destek olmuştur. Global ticarete malların yeri ve önemi hiçbir zaman azalmayacaktır ancak, rakamlar bize hizmet ticaretinin artan eğride olduğunu göstermektedir. Bu hususta ilerleyen bilgi teknolojileri ile birlikte mamul ürünlerin üretim aşamasında hizmet kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Hizmetler sektörü açısından bakıldığında, üretim ve tüketimin aynı yerde yapılmasının mecburiyetini ortadan kaldıran gelişmelerle birlikte her geçen yılda ticaretteki payını arttırdığı görülmektedir. Dünyada ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte hizmetler sektörünün ülkelerin gayri safi milli hasılası içinde bulunan payı, istihdam oluşturma potansiyeli ve tüm ekonomik aktivitelerin ilerletilmesindeki kolaylaştıran rolü ile ulusal ve global ekonomilerin işlemesi yönünden daha fazla önem kazanmaktadır. Günümüz gelişmiş ülkelerin gayri safi milli hasıla içindeki payı %70' leri geçmiş durumda iken, gelişmekte olan ülkeler için bu oran %60 +/-5 arasında seyretmektedir. Özellikle son 30 yılda yaşanan globalleşme, çok uluslu şirketlerdeki gelişme ve bilgi teknolojileri ilerlemeleriyle birlikte hizmetlerin globalleşen dünyada ticareti de hızlı bir artış göstermiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın gayesi ticaret serbestleşmesiyle birlikte dünyadaki hizmet ticaretindeki gelişmeler ile Türkiye'nin bu hizmet ticaretinde ne konumda olduğunu değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Hizmet Ticareti, Uluslararası Hizmetler Ticareti,

Globalleşme, Türkiye.

ABSTRACT

Name and Surname : Okan AZİZAĞAOĞLU
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Economics
Branch : Economics
Degree Awarded : Master
Page Number : x + 99
Degree Date : 02/09/2019
Supervisor : Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL

International Trade In Services and Turkey

Efforts to liberalize world trade, which emerged after World War II, are still continuing rapidly today. Liberalization of global trade has supported the increase in trade by eliminating the barriers to trade in goods and services. The place and importance of goods in global trade will never diminish, but the figures and incidents show us that trade in services is on the increasing curve. In this regard, it is seen that the use of services in the production stage of the manufactured products is becoming widespread with the information technologies that are progressing in particular. When we look at the services sector, the share of service trade in global trade increases each year with the developments that eliminate the necessity of making production and consumption in the same place. With the removal of the barriers to trade in the world, the share of the services sector in the gross national product of the countries is gaining more importance in terms of the functioning of national and global economies with the potential of creating employment and facilitating the role of all economic activities. While the share of today's developed countries in gross national product has exceeded 70%, this ratio is between 60 +/- 5% for developing countries. Especially with the globalization experienced in the last 30 years, the development of multinational companies and the advances in information technologies, the trade of services in the globalized world has also increased rapidly. With the goal of liberalization of trade in this study on trade in services in line with developments in the world that Turkey will be judged on what position on the trade in services.

KeyWords: Export, Import, Trade in Services, International Services Trade, Globalization,

Turkey.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada amaç, Dünya ekonomisinde güncel kapsamı ile hizmet ticaretini açıklamak ve gelişimini anlatmaktır. Bununla beraber hizmet ticaretinin gelişmiş ülkelerin ve Türkiye'nin iktisadi yapılarına olan etkisinin incelenmesi ve meydana çıkarılması hedeflenmiştir.

Tez çalışması boyunca gösterdiği tüm anlayış, destek, yardım ve yönlendirme için Sayın Danışman Hocam Doç. Dr. M. Ozan BAŞKOL' a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Sadece bu tez süresince değil yaşamın her aşamasında maddi ve manevi her türlü desteklerini sürekli olarak yanıbaşında hissettiğim aileme sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Bursa, 2020

Okan AZİZAĞAOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
GRAFİKLER LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: ULUSLARARASI HİZMET TİCARETİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.1. Hizmet Kavramı, Özellikleri, Biçimleri ve Sınıflandırılması.....	3
1.1.1. Hizmet Kavramı	3
1.1.2. Hizmetlerin Özellikleri	4
1.1.3. Hizmet Ticaretinin Biçimleri.....	6
1.1.4. Uluslararası Hizmet Ticaretinin Sınıflandırılması.....	8
1.1.4.1. Uluslararası Hizmet Ticaretinin Dünya Ticaret Örgütüne Göre Sınıflandırılması.....	8
1.1.4.2. Uluslararası Hizmetler Ticaretinin Genişletilmiş Ödemeler Dengesine Göre Sınıflandırılması.....	11
1.2. Hizmet Ticaretinin Ekonomi Açısından Önemi	14

1.2.1. İstihdam ve Ücretler	14
1.2.2. Hizmetler Sektöründe Verimlilik Artışı ve Ekonomik Büyümeye Katkısı	21
1.2.3. Hizmet Sektörüne Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)	22
1.3. Sektörel Gelişim Modelleri	25
1.4. Hizmet Ticaretinin Yapılmasının Nedenleri	28
2. BÖLÜM: DÜNYA HİZMET TİCARETİNİN GATT AÇISINDAN	
YORUMLANMASI, ÖNÜNDE BULUNAN ENGELLER VE SERBESTLEŞME SÜRECİ	
31	
2.1. Hizmet Ticaretinin Gümrük Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) Konu Olması	31
2.2. Uluslararası Hizmet Ticaretinin Önündeki Engeller	33
2.3. Hizmetlerin Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) Açısından Değerlendirilmesi	35
2.3.1. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) Ana Yapısı	36
2.3.2. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması'nın İlkeleri	38
2.3.3. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşmasının İstisnaları	41
2.3.4. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması ve Taahhütler	43
2.3.5. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması ve Türkiye'nin Taahhütleri	47
3. BÖLÜM: ULUSLARARASI HİZMET TİCARETİ ve ULUSLARARASI HİZMET	
TİCARETİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ.....	
48	
3.1. Hizmet Ticaretinin Dünya Ticaretindeki Yeri	48
3.2. Dünya Hizmet Ticaretinin Alt Sektörler İtibariyle Analizi	54

3.3. Önemli Hizmet İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler.....	57
3.4. Önemli Hizmet İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkelerin Alt Sektörler İtibariyle Analizi	61
3.4.1. Amerika Birleşik Devletleri	61
3.4.2. İngiltere	65
3.4.3. Almanya	69
3.4.4. Fransa	72
3.4.5. Çin	75
3.5. Uluslararası Hizmet Ticareti ve Türkiye	79
3.5.1. Türkiye'nin Dünya Hizmet Ticareti İçindeki Yeri.....	79
3.5.2. Hizmet Ticaretinin Türkiye'de Alt Sektörler İtibarıyla Analizi.....	82
SONUÇ	87
KAYNAKLAR.....	90

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Dünya Ticaret Örgütüne Göre Hizmetlerin Sınıflandırılması.....	8
Tablo 1.2. Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Durumu Hizmetler Sınıflandırması (EBOPS).....	13
Tablo 1.3. Dünya’da Sektörlere Göre İşgücü Dağılımı (Milyon kişi).....	15
Tablo 1.4. Dünya’da İstihdamın Sektörel Görünümü.....	17
Tablo 1.5. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Görünümü.....	19
Tablo 1.6. Ana Sektörel Ayrımlara Göre ve Seçilmiş Sektörlere Göre Net Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Alma İşlemlerinin Değeri ve Sayısı, 2017-2018.....	23
Tablo 1.7. 2003 – 2018 Yılları Arasında Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı.....	25
Tablo 2.1. GATS Bölümleri.....	37
Tablo 2.2. Uruguay Turu Sonunda Hizmetlerle İlgili Taahhütlerin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	45
Tablo 2.3.GATS’da Sektörler İtibarıyla Taahhütler.....	44
Tablo 2.4. GATS’a Taraf Ülkelerin Hizmetlerle İlgili Taahhüt Miktarları.....	46
Tablo 3.1. Dünya Ticaret Hacmi (1948-2017).....	49
Tablo 3.2. Dünya Hizmet İhracatı ve İthalatı (Milyon \$).....	50
Tablo 3.3. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Dünya İçin Hizmet Ticareti(Milyon \$).....	55
Tablo 3.4. Önemli Hizmet İhracatçısı Ülkeler 1980-1995 (Milyar \$).....	58
Tablo 3.5. Önemli Hizmet İhracatçısı Ülkeler 2000-2018 (Milyar \$).....	58
Tablo 3.6. Önemli Hizmet İthalatçısı Ülkeler 1980-1995 (Milyar \$).....	59
Tablo 3.7. Önemli Hizmet İthalatçısı Ülkeler 2000-2018 (Milyar \$).....	60
Tablo 3.8. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla ABD İçin Hizmet Ticareti (Milyon \$).....	62
Tablo 3.9. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla İngiltere Hizmet Ticareti (Milyon \$).....	66
Tablo 3.10 Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Almanya Hizmet Ticareti (Milyon \$).....	70
Tablo 3.11 Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Fransa İçin Hizmet Ticareti (Milyon \$).....	73
Tablo 3.12. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Çin Hizmet Ticareti (Milyon \$).....	77
Tablo 3.13. Türkiye’nin Hizmet İhracatı ve İthalatı (1980-2018).....	80
Tablo 3.14. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Türkiye Hizmet Ticareti (Milyon \$).....	83

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1 Dünya Erkek ve Kadın İstihdamının Zaman İçindeki Değişimi.....	17
Grafik 1.2 Türkiye’de İstihdamın 1993-2019 Arasındaki Değişimi.....	21

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Uluslararası Ticaretin Gerçekleşme Şekline Göre Hizmetler.....	7
Şekil 3.1 Dünya Mal ve Hizmet Ticaretinin Gelişimi.....	53

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGÜ:	Az Gelişmiş Ülkeler
AT:	Avrupa Topluları
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM:	Birleşmiş Milletler
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
DYY:	Doğrudan Yabancı Yatırım
EFTA:	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
FMH:	Fikri mülkiyet hakları
GATS:	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT:	Gümrük Tarifeleri Ve Genel Antlaşması
GÇE:	Geçiş Ekonomileri
GOÜ:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ:	Gelişmiş Ülkeler
ISIC:	Birleşmiş Milletler Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması
IMF:	Uluslararası Para Fonu
İTO:	Uluslararası Ticaret Örgütü

NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OGT: Ortak Gümrük Tarifeleri

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TRIMS: Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri

TRIPS: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UHT: Uluslararası Hizmet Ticareti

GİRİŞ

Uluslararası hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi konusu ilk kez Tokyo Round'da gündeme gelsede bu konuda en somut adım Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) imzalanmasıyla atılmış ve mal ticaretine ilişkin temel kurallar hizmet ticaretine de uygulanır hale gelmiştir.

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram ilke ve kuralları ortaya koyan ilk çok taraflı anlaşma olması sebebiyle oldukça önemlidir. GATS kapsamında anlaşmaya taraf olan ülkeler için yabancı hizmet sunucularına uyguladıkları kısıtlamaları kapsayan taahhüt ve muafiyet listeleri oluşturulmuş ve bu listeler anlaşmanın ekinde belirtilmiştir. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ile sağlık, iletişim, enerji, eğitim, tüm mühendislik mimarlık hizmetleri, muhasebe ve müşavirlik hizmetleri, sosyal güvenlik ve sigorta hizmetleri ve turizm uluslararası piyasaya açılmıştır.

Finanstan bilişime kadar kendi başına en hızlı büyüyen sektör olarak dikkat çeken hizmetler sektörü, günümüzde dünya çapında ekonomik çıktının üçte ikisinden fazlasını üretmekte, doğrudan yabancı yatırımların üçte ikisini çekmekte ve gelişmekte olan ülkelerde işlerin yaklaşık üçte ikisini, gelişmiş ülkelerde ise beşte dördünü sağlamaktadır. 2018 yılında Dünya hizmet ihracatı 5,9 trilyon\$ olup, bu oran Dünya ihracatının %24'üne denk gelmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün 2019 yılı Dünya Ticaret Raporu, hizmet ticaretinin 2040 yılına kadar dünya ticaretinin üçte birine ulaşacağını öngörmektedir.

Dünya hizmet ticareti faaliyetleri yapısı itibarıyla mal ticaretinden farklıdır. Hizmetler temelde depolanma özelliği olmayan, gözle görülmeyen, aynı anda üretim ve tüketim faaliyetine ihtiyaç duyulan süreçlerdir. Heterojenlik hizmetlerin bir diğer özelliğidir ve bu nitelik hizmetleri açıklama ve sınıflandırma gibi kavramsal hususlarda mallardan ayırtmaktadır. Bu durum hizmet ticaretinin mal ticaretinden daha farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Hizmet sektörü gerek istihdama sağladığı katkı gerek verimlilik artışı sebebiyle ekonomik büyümeye katkısı gerekse de doğrudan yabancı yatırım çekme potansiyeli ile ekonomi açısından önemli sektörlerin başında gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı uluslararası hizmet ticareti ve uluslararası hizmet ticaretinin içinde Türkiye'nin mevcut durumunun analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ilk bölümünde uluslararası hizmet ticareti ile ilgili kavramsal çerçeve ele alınmıştır. İlk bölümde hizmet kavramı, özellikleri, hizmet ticareti biçimleri ve sınıflandırılması konusuna değinilmiş ve

hizmet ticaretinin ÷lke ekonomisi açısından önemi tartışılmıştır. Sektörel gelişim modellerinde hizmet sektörüne ilişkin görüşler ele alındıktan sonra hizmet ticaretinin nedenlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın ana yapısı, ilkeleri, istisnaları ve ÷lkelerin konuya ilişkin verdikleri taahhütlere yer verilmiştir. Çalışmanın ÷nc bölümünde ise çalışmanın amacına uygun olarak hizmet ticaretinin dünyadaki konumu, alt sektörleri itibarıyla analiz edildikten sonra, önemli hizmet ihracatçısı ve ithalatçısı ÷lkeler aynı minvalde incelenmiştir. Son olarak Türkiye'nin hizmet ticaretinde dünyadaki yeri ve Türkiye'nin hizmet dış ticareti alt sektörler itibarıyla analiz edilmiştir.

1.BÖLÜM: ULUSLARARASI HİZMET TİCARETİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İktisat literatüründe uzunca bir süre ekonomik faaliyetlerin “mal” ve “hizmet” şeklinde ayrı ayrı sınıflandırılmasından ziyade, her iki kavramında tek isim altında ele alındığı “mal ticareti” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bir sonraki alt başlıkta detaylandırılacağı üzere mal ticaretinden genellikle hem fiziki ürünlerin (mal) hem de fikri ürünlerin (hizmet) ticaretinin kastedildiği görülmektedir. Aynı anlayış, sektörel yaklaşımlarda da karşımıza çıkmaktadır. Hizmet ticaretine yönelik yaklaşımın bu şekilde olmasının nedeni “hizmet ticaretinin” elle tutulamayan ve gözle görünmeyen nesnelerle olmasıdır.

1.1. Hizmet Kavramı, Özellikleri, Biçimleri ve Sınıflandırılması

Mal, insanların ihtiyacını karşılayan ve somut olan (elle tutulup, gözle görülebilen) her şeye denir. Hizmet ise, insanların ihtiyacını karşılayan ve soyut olan edimlere (iş, fiil) denir. Tüketime yönelik mal; tanım olarak son tüketiciye yönelik üretilen dayanıklı ve dayanıksız olmak üzere ikiye ayrılan bunun ile beraber elle tutulan ve göz ile görülen ürünlerden meydana gelmektedir. Tüketime yönelik hizmetler ise, eşzamanlı olarak üretilen ve tüketilen, somut olmayan ürünler ya da eylemlerdir.(Britannica, 2018)

1.1.1. Hizmet Kavramı

1960’lı yıllardan itibaren hizmet kavramına ilişkin çeşitli tanımlar yapılmıştır. Hizmetlerin tanımlanması adına ilk teşebbüs T. P. Hill’e aittir. Hill’in iddiası mal ve hizmetlerin farklı kategorilere ait olduğu yönündedir.(Hill, 1977: 317) Hill, hizmetlerin saklanamaz oluşuna ve üretildiği anda tüketiminin gerekliliğine odaklanarak hizmetleri ekonomik birimle önceden yapılan anlaşmanın çizdiği çerçeve doğrultusunda meydana getirdiği faaliyetlerin ortaya çıkardığı değişim olarak tanımlamıştır. (Hill, 1977: 319)

Hill’in tanımlamasına bakıldığında değişimin varlığına işaret ettiği görülmektedir. J.N. Bhagwati ise hizmetleri fiziksel yakınlığın olup olmasına göre iki gruba ayırmıştır. Hizmet üretici ve kullanıcısının fiziksel yakınlığının söz konusu olduğu birinci grup kendi içinde hareketli tedarikçi-hareketsiz kullanıcı (bir Japon firmasının ABD için bir denizaltı imal etmesi için ihtiyaç duyduğu işgücünü Japonya’dan götürmesi), hareketsiz tedarikçi-hareketli kullanıcı(açık kalp ameliyatı olmak isteyen bir Kenya’lının İngiltere’ye operasyon için gitmesi) ve hareketli tedarikçi-hareketli kullanıcı (kuaförlük ve terzilik) olarak üçe ayrılır. İkinci grupta

ise fiziksel yakınlık olması şart değildir. Bhagwati, fiziksel yakınlığın gerekli olmadığı hizmet aktivitelerinde (bankacılık ve sigortacılık) teknolojik gelişmelerdeki hızlı ilerlemeyle hizmetlerde bir artış yaşandığını ileri sürmüştür. Bu tanımlamayla hizmetlerin birbirinden farklı birçok çeşidi olduğu görülmektedir. Teknolojinin hızlı gelişimi ile artış yaşayacağını ileri sürmüştür.(Bhagwati, 1987: 552)

Colin Clark ve Allan Fisher tarafından oluşturulan üç sektör kanunda ise hizmetler tarım ve sanayi sektörünün ardından üçüncül sektör durumundadır. Ülkeler istihdamın birincil sektörden ikincil sektöre kaydığı bir kalkınma sürecinden geçerler. Bu süreç kalkınmanın hız kazandığı bir aşamadır. Üçüncül sektöre geçiş ise ekonomik büyümenin gerektirdiği talep artışıyla birlikte oluşmaktadır. Hizmetler ayrıca teknoloji kapsamlarına göre bilgiye dayanan ve geleneksel hizmetler olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır(Bozkurt, 2010:10). Bilgiye dayalı hizmetler; ancak belirli bir eğitim sürecinden geçirilmesiyle sağlanabilir. Başka bir deyişle bu hizmetleri icra edenler karşılaştırmalı olarak yüksek beşeri sermayeye sahiplerdir. Örneğin; bilgi teknolojileri sorumluluğu veya üretimde kullanılan makinelerin kodlamasını yapan ilgili kişiler, gibi meslek grupları için beşeri sermaye biriktirilmesi gerekmektedir. Bilgiye dayalı hizmetler genellikle üretime yöneliklerdir ve bunlar hizmet endüstrilerinde oldukları kadar sanayi ve tarımda da üretimin ayrılmaz bir parçasıdır. Geleneksel hizmetler ise daha basit yöntemler içeren ticaret, turizm, taşımacılık faaliyetleri vb. geleneksel faaliyetleri kapsamaktadır. (Seyidoğlu, 2007:690) Dünya Ticaret Örgütü'ne göre ise hizmet tanımı; dünya ticaret örgütünün Uruguay görüşmeleri sonucunda tanımlanmak ile birlikte, mimariden, telekomünikasyona, taşımacılıktan, turizme varan geniş bir yelpazeyi kapsamakta fakat barındırdığı dinamizm sayesinde net bir sınırlandırmaya tabi tutulmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.(WTO, 2020c)

1.1.2. Hizmetlerin Özellikleri

Hizmetler ile fiziksel malları farklılaştıran birtakım temel özellikler bulunmaktadır ve bu özellikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.(Midilli, 2011: 6)

- Dokunulmazlık,
- Değişkenlik (Heterojenlik),
- Üretim ve Tüketimde Eşanlılık (Bölünmezlik),
- Dayanıksızlık,

Hizmet aktiviteleri, maddi unsurlar bir tarafa “performans” bölümüne girdikleri için mamulde olduğu gibi, görülebilme, hissedilebilme, dokunulabilme gibi şekillerde ölçülememektedirler. Bu nedenlerden dolayı hizmetler stoklanmazlar, “patent” aracılığıyla korunamazlar, raflarda ve vitrinlerde sergilenmeleri mümkün olmamaktadır. Hizmetlerin en evrensel ve temel özelliği dokunulmaz olmalarıdır. Çünkü hizmetler mamullerden ayrılan hareketlerdir. Örnek olarak, sağlıkta bakım hizmetleri, tedarikçiler ile sağlanmakta olan ve doğrudan hasta olan kişilere veya onların ailelerine yöneliktir. Hizmet içeriğinden hastalar yararlı olsa da hasta olan kişiler tarafından görülemezler ya da dokunulamazlar. Bu hizmetler, hizmeti sağlayan kişi veya kurumca yerine getirilir fakat bu uygulamalar soyut olarak algılanmaktadırlar. Ek olarak bu hizmetlerden somut bir çıktı elde edilmez. Hizmetlerin dokunulmaz olma özelliği başka hizmetler ile karşılaştırılmasını zorlaştıran bir etmen olarak karşımıza çıkmalarına neden olmaktadır.

Hizmetlerde kalite ve içerikler, sektörlere göre değişiklik göstermektedir. Her hizmetin farklılaştığı noktalar bulunmaktadır. Hizmetler satın alanların değişen istek, arzu ve ihtiyaçları doğrultusunda üretildiklerinden dolayı (sağlık hizmetleri, yolculuk hizmetleri v.b.) söz konusu hizmet kalitesinde ve içeriğinde değişiklikler olmaktadır. Bu etmen de hizmetlerde standartlaştırma ve aynı zamanda kalite kontrol aktivitelerinin imkânsızlaşmasına neden olmaktadır.

Hizmet endüstrisinde faaliyetlerini sürdüren işletmelerin ürettikleri mallarda standardizasyonu sağlamaları mümkün değildir. Çünkü hizmetin sunumunu yapan insandır. Kişilere göre değişken olan sunuş tarzı, kişilik yapılarındaki farklılık, özelliklerindeki ayrışma ve farklı alışkanlıklar söz konusu olması nedeniyle her zaman aynı hizmeti almakta, aynı zamanda sunmakta olası değildir.

Heterojenlik özelliği sadece hizmeti sunmakta olan kişiden kaynaklanan bir durum olmamakla beraber, hizmetin alınımı yapmakta olan müşteri de hizmetin etkinliğine karar verirken farklı bir süzgeçten geçirmektedir. Bu ayrıştırmaya örnek verilecek olursa, işletmelerdeki iş yükü fazlalığı nedeniyle hizmetin kalitesinde azalma görülebilmektedir. Hizmetin üretimi aşamasında, hizmeti veren için işin zirvede tutulmasına yetecek miktarda yükle, yeterli miktarda kaynak arasında dengeyi sağlamak önem arz etmektedir. Örneğin, işinde çok başarılı olan bir doktor günde 3 ameliyatı sorunsuz bir şekilde yapabiliyorken, yoğunluk nedeniyle aynı gün içinde 4-5 ameliyat yapması istenirse bu durum doktoru zorlayacaktır ve belki de yanlış bir müdahale sonucu hastanın başka sorunlar yaşamasına neden olacaktır.

Mamuller genellikle üretilip, belirli bir süre stoklanıp sonra tüketilmelerine karşın hizmet aynı anda üretilip tüketilmektedir. Somut mallarda üretim önce yapıldıktan sonra satılarak tüketildiği halde, hizmetlerde ise genellikle satıldıktan ve üretimi gerçekleştirildikten sonra müşteriye sunum gerçekleşmektedir. Bu sebeple hizmetlerin tipik özelliklerinden olan ayrılmazlık (eş zamanlı olması) sunulmakta olan hizmetin ve hizmeti isteyen alıcının, aynı anda ve yerde beraber bulunması gerekliliğini ifade etmektedir. Hizmetlerin pazarlamasında genellikle, üretici (hizmeti sunan) ve satıcı (pazarlayıcı) aynıdır. Bu durumla birlikte hizmet sektöründe aracısız dağıtımın ortaya çıktığı görülmektedir.

Hizmetlerin ürünlerden ayrılan kilit özelliklerinden birisi saklanamayıp, envanter edilememeleri durumudur. Bu bizi hizmetlerin dayanıksızlık özelliğine götürmektedir. Hizmetler yararları kısa süreli ürünlerdir. Bazı hizmetler için taleplerdeki düzensizlik hizmetlerin görece daha dayanıksız olmasına neden olmaktadır. Hizmetlere talep, yıl içinde mevsim dilimlerine, hafta içinde günlere ve hatta aynı gün içerisinde saatlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Hizmetlerdeki dayanıksızlık özelliği ve talebin dalgalanarak seyretmesi nedeniyle hizmet işletmeleri yöneticilerini üretim ve tüketimi dengede tutabilmek adına hizmet planlaması, fiyat politikası belirleme ve satış arttırmaya ilişkin önlemler almaya itmektedir. Talep dalgalanması durumu işletmeler için problem yaratmaktadır.(Öztürk,2003: 65)

1.1.3. Hizmet Ticaretinin Biçimleri

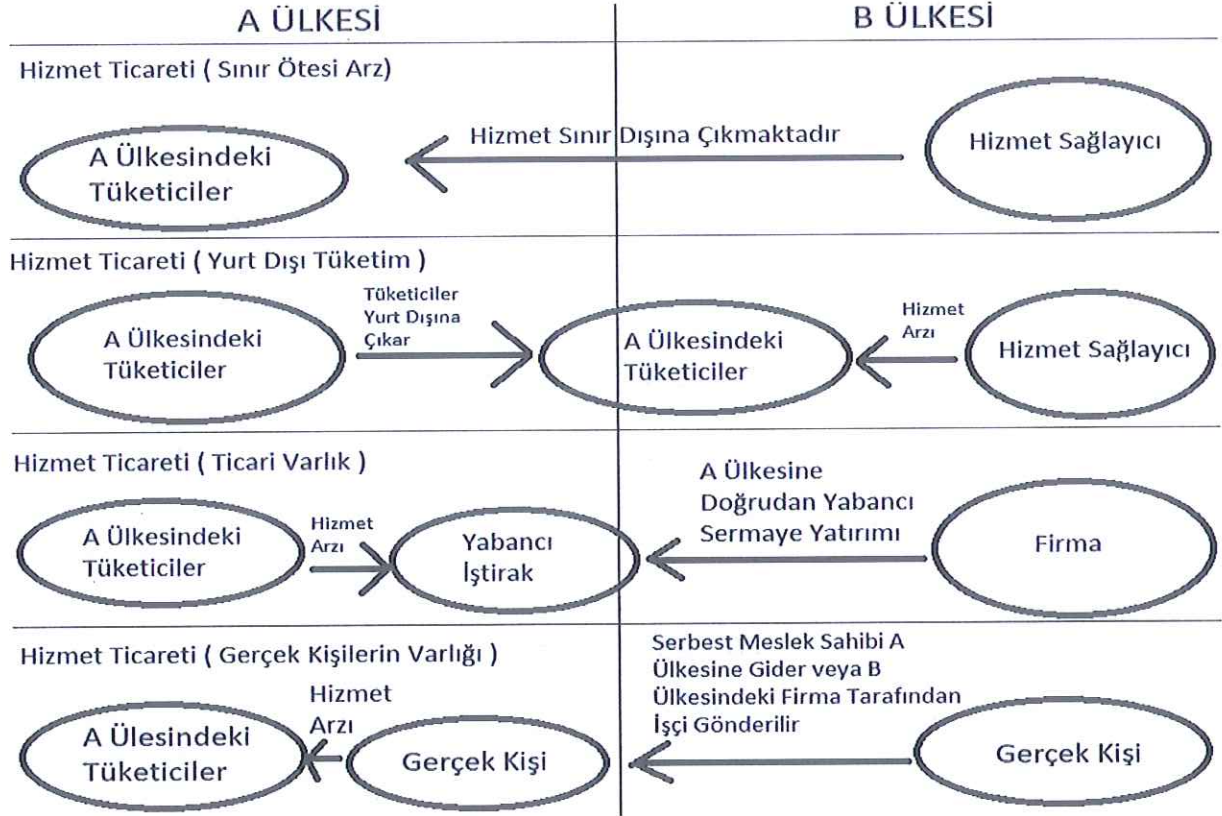
Uruguay Round süresince oluşturulan Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasına göre net bir "Hizmet" tanımı bulunmamaktadır. Bunun nedeninin hızla gelişen teknolojiyle beraber yeni ortaya çıkacak hizmetlerin tanım dışında kalmasını önleme gayesi olduğu düşünülmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün bünyesinde bulunan anlaşmalardan biri olan GATS kapsamındaki hizmet ticaretinin tanımı, işlem sırasında tedarikçinin ve tüketicinin bölgesel mevcudiyetine bağlı olarak farklı şekilde gerçekleşmektedir ve madde I: 2 uyarınca, GATS aşağıda belirten hizmetleri kapsamaktadır(WTO, 2020a);

- Bir üyenin topraklarından başka bir üyenin topraklarına (Mod 1 - sınır ötesi ticaret);
- Bir üyenin ülkesinde diğer herhangi bir üyenin hizmet tüketicisine (Mod 2 - yurtdışı tüketim);
- Bir üyenin hizmet sağlayıcısı tarafından, ticari varlığı yoluyla, diğer herhangi bir üyenin ülkesinde (Mod 3 - ticari varlık); ve

- Bir üyenin hizmet sağlayıcısı tarafından, bir üyenin diğer herhangi bir kişinin ülkesinde gerçek kişilerin varlığı aracılığıyla (Mod 4 - Gerçek kişilerin varlığı). olmak üzere 4 şekilde tanımlanmaktadır.

Ticaretin gerçekleşme şekline göre yapılan sınıflandırmanın içeriği aşağıdaki şekil 1.1 yardımıyla açıklanabilmektedir.

Şekil 1.1. Uluslararası Ticaretin Gerçekleşme Şekline Göre Hizmetler

Kaynak: OECD. "Trade in Goods and Services: Statistical Trends and Measurement Challenges". OECD Publish, Statistical Briefs No. 1. October 2001. s. 6.

Dünya ticaret örgütünün hizmet tanımlamasında, hizmet kavramı dinamik bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Barındırdığı kavramsal çeşitlilikten ötürü çok sayıda ve farklı özellikleri bünyesinde bulunduran hizmetler kalemini anlamak ve bu konuda doğru ve karşılaştırılabilir istatistiklere ulaşabilmek için birçok sınıflandırma denemesi yapılmıştır. Bu sınıflandırmaların birçok ortak yönü bulunmakla birlikte, kesin bir ayırım yapılamamıştır. Buna ek olarak, uluslararası arenada kabul görmekte olan sınıflamalara geçiş sağlanması şartıyla ülkeler, kendi ihtiyaçları çerçevesinde ulusal sınıflandırmaları oluşturabilmektedirler. (TÜİK, 2008:14)

1.1.4. Uluslararası Hizmet Ticaretinin Sınıflandırılması

Hizmetlerin sınıflandırılmasına için geliştirilen yöntemler, uluslararası hizmet ticaretine yönelik birçok sınıflandırma şeklini de beraberinde getirmiştir. Uygulamaya bakıldığında hizmet ticareti sınıflandırmasının yazarlara, ülkelere ve kurumlara göre farklılıklar gösterdiği gözlenmektedir. Söz konusu sınıflandırmalar çerçevesinde, genel olarak hizmet ticaretinin gerçekleşme şekline, üretim ve ticaret esasına göre yapılan sınıflandırmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Tezde güncel olan ve kabul gören Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Hizmet Sınıflandırmasına yer verilecektir.

1.1.4.1. Uluslararası Hizmet Ticaretinin Dünya Ticaret Örgütüne Göre Sınıflandırılması

Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ) tarafından üretim esasına dayandırılarak yapılan hizmet sınıflandırmasında, hizmetler 12 temel kategoriye ayrılmıştır ve temel başlıklarda alt gruplar şeklinde sınıflandırmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Birleşmiş Milletlerin (BM) oluşturduğu sektörel sınıflandırma el kitabını temel alarak bir sınıflandırma oluşturmuştur. Bu sınıflama MTN.GNS/W/120 sayı numarasına sahip belgeyle sunulmuştur.(WTO, 2018). Dünya Ticaret Örgütü'ne göre hizmetler, ana başlıklar halinde; ticari hizmetler ve profesyonel hizmetler, iletişim servisleri, inşaat ve ilgili hizmetler, dağıtım hizmetleri ,eğitim hizmetleri, enerji hizmetleri, çevresel hizmetler, finansal hizmetler, sağlık ve sosyal hizmetler, turizm hizmetleri ve ulaştırma hizmetleri olarak sınıflandırmıştır. (WTO, 2020b)

Tablo 1.1. Dünya Ticaret Örgütüne Göre Hizmetlerin Sınıflandırılması

MESLEKİ HİZMETLER	ÇEVRE HİZMETLERİ
A.Uzmanlık Gerektiren Hizmetler	A. Kanalizasyon hizmetleri
a. Hukuk hizmetleri	B. Çöplerin kaldırılması hizmeti
b. Muhasebecilik, danışmanlık ve defter tutulan hizmetler	C. Sağlıkla alakalı benzeri hizmetler
c. Vergi ile alakalı hizmetler	D. Diğer
d. Mimarlıkla ilgili hizmetler	MALİ HİZMETLER
e. Mühendislikle ilgili hizmetler	A. Sigortacılık ve sigortacılığa bağlı bulunan hizmet aktiviteleri
f. Entegre mühendislik hizmetleri	a. Hayat, kaza ve sağlık sigortası hizmet aktiviteleri
g. Şehir planlaması ve peyzaj mimarlık hizmet aktiviteleri	b. Hayat dışı sigortacılık hizmetleri
h. Tıbbi ve diş hekimliği hizmetleri	c. Reasürans hizmetleri ve retrosesyon hizmetleri
i. Veterinerlik Hizmetleri	d. Sigortacılığa yardımcı hizmet aktiviteleri
j. Ebeler, hemşireler, fizyoterapistler	B. Bankacılık ve Diğer Mali Hizmet Aktiviteleri

sağlık görevlileri tarafından sunulan hizmet aktiviteleri	
k. Diğer hizmetler	a. Mevduat kabulü işlemi,
B.Bilgisayar ve İlgili Hizmetler	b. Her çeşit kredilendirme
a. Bilgisayar donanımının yerleştirilmesi danışmanlığı hizmetleri	c.Finansal kiralama
b. Yazılım hizmet uygulamaları	d. Tüm ödeme ve para transfer hizmet işlemleri
c. Veri işleme hizmetleri	e. Garanti ve taahhütler
d. Veri tabanı hizmetleri	f. Para piyasası araçları:
e. Diğer hizmet aktiviteleri	- Kambiyo
C. Araştırma ve Geliştirme Hizmet Aktiviteleri	- Türev ürünler
a. Tabii bilimlerle alakalı Ar-Ge hizmet aktiviteleri	- Döviz kuru ve faiz araçları
b. Sosyal ve beşeri bilimlerle alakalı Ar-Ge hizmet aktiviteleri	- Devredilebilir menkul kıymetler
c. Disiplinler arası Ar-Ge hizmet aktiviteleri	- Altında dahil diğer ciro edilebilen araçlar ve finansal kıymetler
D.Emlak Komisyonculuğu Hizmetleri	g. Satın alma taahhüdü ve plasman
a. Sahip olma ve kiralama konusu olan mülkler,	h. Bankerlik
b. Ücret veya sözleşmeye karşılık gayrimenkul hizmet aktiviteleri	i. Aktif ve portföy işletmeciliği
E.Kiralama ve Leasing Hizmet Aktiviteleri	- Kollektif yatırım yöneticiliği
a. Gemilerle alakalı	- Emeklilik fonu işletmeciliği
b. Hava taşıtlarıyla alakalı	- Emanet ve saklama hizmetleri
c. Diğer taşımacılık ekipmanına ilişkin	j. Merkezileşen saklama ve takas hizmet aktiviteleri
d. Diğer makine ve ekipmanla ilgili	k. Danışmanlık, aracılık ve diğer yan hizmet aktiviteleri
e. Diğerleri	l. Mali bilgi elde etme ve transfer aktivitesi
F. Diğer Mesleki Hizmetler	C.Diğer
a. Reklam hizmetleri	SAĞLIKLA İLGİLİ VE SOSYAL HİZMETLER
b. Piyasada araştırma ve kamuoyunda yoklama hizmetleri	A. Hastane Hizmetleri
c. Yönetim danışmanlığı hizmetleri	B. Diğer İnsan Sağlığı Hizmet Aktiviteleri
d. Yönetim danışmanlığına bağlı hizmetler	C. Sosyal Hizmetler
e. Teknik deneme ve analiz hizmetleri	D. Diğer
f. Tarım, orman ve avcılığa ilişkin arazi hizmetler	TURİZM VE SEYAHAT İLE İLGİLİ HİZMETLER
g. Balıkçılığa ilişkin arazi hizmetler	A. Otel Ve Lokantalar
h. Madencilğe ilişkin arazi hizmetler	B. Gezi Acentalığı ve Tur Operatörlük Hizmet

	Aktiviteleri
i. İmalat sektörüne ilişkin arıza hizmetleri	C. Turist Rehberliği Hizmetleri
j. Enerji dağıtımını yöneten arıza hizmet aktiviteleri	D. Diğer
k. Personel yönetimi hizmet aktiviteleri	EĞLENCE, KÜLTÜR VE SPOR HİZMET AKTİVİTELERİ(Audiovisual Hizmetler Dışındakiler)
l. Soruşturma ve güvenlik hizmet aktiviteleri	A.Eğlence Hizmetleri
m. Bilimsel ve teknik müşavirlik hizmet aktiviteleri	(Tiyatro, Müzik Konserleri ve Sirk Hizmetleri Dahil)
n. Ekipmanların bakım ve onarımı	B. Haber Ajansı Hizmetleri
o. Bina temizlik hizmetleri	C. Kütüphane, Arşiv, Müze ve Diğer Kültürel Hizmet Aktiviteleri
p. Fotoğrafçılık hizmetleri	D. Sportif ve Rekreasyonel Hizmet Aktiviteleri
r. Paketleme hizmetleri	E. Diğer
s. Basın, yayın hizmetleri	ULAŞTIRMA HİZMETLERİ
ş. Tören ve sergi hizmet aktiviteleri	A. Deniz Taşımacılığı Hizmet Aktiviteleri
t. Diğer hizmetler	a. Yolcu taşımacılığı aktiviteleri
HABERLEŞME HİZMETLERİ	b. Yük taşımacılığı aktiviteleri
A.Posta Hizmetleri	c. Gemilerin mürettebatı dahil kiralanması aktivitesi
B.Kurye Hizmetleri	d. Gemilerin bakım ve onarımı aktivitesi
C. Telekomünikasyon Hizmetleri	e. Çekme ve kurtarma hizmet aktiviteleri
a. Telefon hizmetleri	f. Deniz taşımacılığı destek hizmet aktiviteleri
b. Paket anahtarlama veri iletişim hizmetleri	B. İç Suyolları Taşımacılık Hizmet Aktiviteleri
c. Devre anahtarlama veri iletişim hizmet aktiviteleri	a.Yolcu taşımacılık aktivitesi
d. Teleks hizmetleri	b. Yük taşımacılık aktivitesi
e. Telgraf hizmetleri	c. Gemilerin mürettebatı dahil kiralanması aktivitesi
f. Faksimile hizmetleri	d. Gemilerin bakım ve onarımı aktivitesi
g. Özel kiralık devre hizmetleri	e. Çekme ve kurtarma hizmet aktiviteleri
h. Elektronik posta	f. İç su yolları taşımacılığına yönelik destek hizmetleri
i. Sesli posta	C. Havayolu Taşımacılık Hizmet Aktiviteleri
j. Online enformasyon ile veritabanı yeniden temini	a. Yolcu taşımacılığı
k. Elektronik veri takası (EDI)	b. Yük taşımacılığı
l. Katma değeri bulunan faksimile hizmetleri	c. Hava taşıtlarının mürettebatıyla birlikte kiralanması
m.Kod ve protokol dönüşümü	d. Hava taşıtlarının bakım ve onarımı
n. Online bilgi ve/veya veri işleme hizmeti	e. Hava taşımacılığı destek hizmet aktiviteleri
o. Diğerleri	D. Uzak Taşımacılığı Hizmet Aktiviteleri

D. Audiovisual Hizmetler	E. Demiryolu Taşımacılık Hizmet Aktiviteleri
a. Hareketli görüntü, videoteyp üretimi ve dağıtım hizmetleri	a. Yolcu taşımacılığı
b. Hareketli görüntü projeksiyon hizmeti	b. Yük taşımacılığı
c. Radyo ve televizyon hizmetleri	c. Çekme ve kurtarma hizmetleri
d. Radyo ve televizyon yayınları aktarım hizmet aktiviteleleri	d. Demiryolu taşıtlarının bakım ve onarımı
e. Ses Kayıt	e. Demiryolu taşımacılığı destek hizmetleri
f. Diğerleri	F. Karayolu Taşımacılığı Hizmetleri
MÜTEAHHİTLİK VE MÜHENDİSLİK HİZMET AKTİVİTELERİ	a. Yolcu taşımacılığı
A. Binalar için genel müteahhitlik aktiviteleleri	h. Yük taşımacılığı
B. İnşaat mühendisliği için genel müteahhitlik işleleri	c. Ticari araçların kullanıcısıyla birlikte kiralanması
C. Tesisat ve montaj aktiviteleleri	d. Karayolu ekipmanlarının bakım ve onarımı
D. Bina tamamlama işleleri	e. Karayolu taşımacılık destek aktiviteleleri
E. Diğer	G. Boru Hattı Taşımacılık Aktiviteleleri
DAĞITIM HİZMET AKTİVİTELERİ	a. Yakıt taşımacılık aktiviteleleri
A. Komisyonculuk hizmet aktiviteleleri	b. Diğer malların taşınması aktiviteleleri
B. Toptan ticaret hizmet aktiviteleleri	H. Tüm Taşımacılık Sektörlerine Yönelik Yardımcı Hizmet Aktiviteleleri
C. Perakende ticaret hizmetleleri	a. Kargo teslim hizmetleleri
D. Franchising	b. Ambar hizmetleleri
E. Diğer	c. Yük taşımacılığındaki komisyon hizmetleleri
EĞİTİM HİZMETLERİ	I. Diğer
A. İlköğretim hizmet aktiviteleleri	
B. Ortaöğretim hizmet aktiviteleleri	
C. Yükseköğretim hizmet aktiviteleleri	
D. Yetişkin eğitim aktiviteleleri	
E. Diğer eğitim hizmet aktiviteleleri	

Kaynak: WTO, 1995 (02.03.2018)

1.1.4.2. Uluslararası Hizmetler Ticaretinin Genişletilmiş Ödemeler Dengesine Göre

Sınıflandırılması

Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Hizmet Sınıflandırması-2010 (EBOPS–2010) uluslararası hizmet ticareti ile alakalı bilgi toplama amacıyla, Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu üyesi olan ülkelerin rapor ettikleri ödemeler dengesi hizmet sınıflandırılması veri merkezi olarak 2010 yılında devreye alınmıştır. Birleşmiş Milletler, OECD ve Eurostat başta olmak üzere 7 uluslararası örgütün bir araya gelmesiyle hazırlanmıştır.(UNSTATS, 2010:iii) EBOPS 2010

uluslararası düzeyde anlaşmaya varılmış bir hizmet ticareti sınıflandırması ortaya koymaktadır. Bu sınıflandırma UNSTATS verilerine göre operasyonel durumdadır.(UNSTATS, 2020) Bahse konu sınıflandırma uluslararası ticaret anlaşmaları ve ülkelerin söz konusu alanda ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Bu sınıflandırma daha kapsayıcı ve daha detaylı bir raporlama yapmaya da imkân sunmaktadır. Ülke Merkez Bankaları bu yönde hizmet ticaret raporlamaları oluşturmaktadırlar. Türkiye'nin hizmet ticaretiyle alakalı resmi raporlamaları da bu sınıflandırma çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1.2. Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Durumu Hizmetler Sınıflandırması (EBOPS)

Sıra	Ana Hizmet Başlıkları	Alt Başlıklar
1	İşlem Gören Mallar	Ürünün üreticisi ya da sahibi olmayan şirketlerin montaj, yan işlemler, etiketleme, paketlenme faaliyetlerini kapsamaktadır.
2	Tamir ve Bakım Hizmetleri	Ürünlerin bakım ve onarım faaliyetlerini kapsamaktadır. Gemiler, uçaklar ve diğer ulaşım araçlarında tamir ve bakım hizmetleri ile nakliye esnasında yapılan işlemler bu başlıkta değerlendirilmektedir. İnşaat ile ilgili bakım onarım İnşaat Hizmetleri başlığı altında, bilgisayar ile ilgili bakım onarım Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri başlığı altında yer almaktadır.
3	Taşımacılık Hizmetleri	Bir ülke ekonomisi tarafından, başka ülke vatandaşlarına verilen tüm yolcu, eşya, yük taşımacılığı ve lojistik hizmetleri bu başlık altında değerlendirilmektedir. EBOPS-2010 sınıflandırmasında belirlenen 9 hizmet sunum biçimi (deniz, hava, uzay, ray, kara, uluslararası su yolu, boru hattı, elektrik nakil hattı ve diğer ulaştırma çeşitleri. Posta hizmetleri de bu başlık altında değerlendirilmektedir.)
4	Turizm ve Seyahat Hizmetleri	Başka ülke vatandaşlarının 1 yıldan az süre ile diğer ülkelerin ziyaretlerini kapsamaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinde bu bir yıllık süre sınırı aranmamaktadır. Bu başlık seyahat türüne göre, iş seyahati ve kişisel seyahat (sağlık, eğitim ve diğer) olmak üzere alt başlıklara ayrılmaktadır.

5	İnşaat Hizmetleri	Başka ülkelerde yapılan inşaat projelerini kapsamaktadır.
6	Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	Yurtdışında yerleşiklere yönelik çeşitli sigorta ve emeklilik işlemlerini kapsamaktadır.
7	Finansal Hizmetler	Bankaların, Sermaye Piyasası kuruluşlarının, faktoring firmalarının, kredi kartı şirketlerinin ve benzeri finansal kuruluşların sağlamış olduğu hizmetleri kapsamaktadır.
8	Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler	Franchising (marka imtiyaz hak sahibi, belirlenen süre, şart ve sınırları çevreleyen antlaşma ile bağımsız yatırımcılara da sistemini ve markasını kullandırması işi) giderleri, ticari marka tescil ve lisansları, Ar-Ge çıktılarının kullanımı için gerekli lisanslar, görsel-işitsel ve benzeri hizmetleri ile bilgisayar yazılımlarının çoğaltım ve dağıtım için gerekli lisansları kapsamaktadır.
9	Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	Telekomünikasyon hizmetleri, yazılım ve bilişim hizmetlerinden oluşan bilgisayar hizmetlerini, Haber Ajansı hizmetleri, veri tabanı hizmetleri, web arama portalları, vb. Hizmetleri içeren hizmetleri kapsamaktadır.
10	Diğer Ticari Hizmetler (Mesleki, Teknik, Ar-Ge ve Diğer)	Mesleki hizmetler ve yönetim danışmanlığı hizmetlerini (hukuk, muhasebe, denetim, iş ve yönetim danışmanlık ve halkla ilişkiler ,pazarlama ve reklam) ve teknik, ticari ve diğer iş hizmetlerini(mimari, mühendislik, atık, tarım, madencilik, operasyonel vb. müşavirlik) kapsamaktadır.
11	Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	Görsel-işitsel (sinema, film, dizi prodüksiyonu, radyo, TV programları ve müzik kayıtları) ve Kültür-Eğlence (uzaktan eğitim hizmetleri, “teletıp” sağlık hizmetleri, eğlence ve diğer dinlence hizmetleri)hizmetlerini kapsamaktadır.
12	Resmi Hizmetler	Kamusal hizmetleri ve uluslararası resmi organizasyon hizmetlerini kapsamaktadır.

Kaynak: Extended Balance of Payments Services classification (EBOPS 2010)

<http://www.oecd.org/sdd/its/EBOPS-2010.pdf>

1.2. Hizmet Ticaretinin Ekonomi Açısından Önemi

II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ekonomilerde, tarıma ve sanayi sektörüne dayalı yapı yerini hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu bir yapıya bırakmıştır. Sürecin devamında ise gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler hizmet sektörünün önemini daha fazla idrak edip, sektörün ekonomileri içindeki payının artırılmasına gayret göstermişlerdir.

Son yıllarda, doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen gelişmeler, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni hizmet sektörlerinin ticarete konu olması ve uluslararası işgücü hareketliliğinde meydana gelen artış neticesinde hizmet sektörü ve ticareti dünya ticaretinde önemli bir yer edinmiştir. Bu bölümde hizmet ticaretinin ekonomi açısından önemi istihdam ve ücretler, verimlilik ve ekonomik büyümeye katkısı ve sektöre yönelik doğrudan yabancı yatırımlar başlıkları altında incelenecektir.

1.2.1. İstihdam ve Ücretler

Dünya işgücü piyasalarında 1990'ların ortalarından günümüze uzanan zaman diliminde üç önemli eğilim gözlenmektedir. Bunlardan birincisi; işgücü kutuplaşması olarak isimlendirilen, yüksek ve düşük vasıf gerektiren mesleklerde, diğer mesleklere oranla istihdamın zaman içinde büyümesi; ikincisi ücret kutuplaşması olarak nitelenen, yüksek ve düşük vasıf gerektiren mesleklerde, diğer mesleklere oranla reel ücretlerin artması, ve son olarak hizmetler sektörü istihdamındaki büyümedir. (Akçomak ve Gürcihan, 2013:2)

Tablo 1.3 de görüleceği üzere dünyada hizmetler sektörü istihdamı sanayi sektörü istihdamının iki katına ulaşmıştır. Özellikle ticaret, ulaştırma ve haberleşme, mali kurumlar ve sigortacılık, yardımcı iş hizmetleri, toplum hizmetleri ve kişisel hizmetler gibi sektörlerin toplam istihdam içindeki payında büyük artışlar gözlemlenmiştir. Hizmetler sektöründeki istihdam artışları hem yüksek vasıf gerektiren (örneğin, tıp doktorları, ekonomistler, sigortacılar ve finans uzmanları gibi) hem de vasıfsız mesleklerde (örneğin, çocuk bakıcıları, güvenlik görevlileri, temizlik görevlileri gibi) görülmektedir. (Akçomak ve Gürcihan, 2013:4) Yüksek vasıflı mesleklerde istihdamdaki artış “iş hizmetleri” sektörünün büyümesinin, artan ticaretin ve yeni mesleklerin daha küçük görevlere bölünerek üretimin parçalanmasının; vasıfsız mesleklerdeki istihdam artışı ise artan işbölümü ve uzmanlaşmanın ve kadınların işgücüne katılımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 1.3. Dünya’da Sektörlere Göre İşgücü Dağılımı (Milyon kişi)

Yıllar	Dünya’da Sanayii Sektöründe Çalışan Kişi Sayısı	Dünya’da Hizmet Sektöründe Çalışan Kişi Sayısı	Dünya’da Tarım Sektöründe Çalışan Kişi Sayısı
1992	500	807	1015
1993	509	833	1010
1994	519	861	1009
1995	529	890	1004
1996	539	919	1003
1997	545	948	1008
1998	545	970	1022
1999	550	991	1038
2000	557	1015	1053
2001	562	1040	1058
2002	565	1062	1065
2003	574	1089	1068
2004	594	1131	1059
2005	613	1168	1052
2006	633	1209	1036
2007	652	1248	1025
2008	660	1279	1020
2009	659	1305	1007
2010	672	1333	998
2011	690	1369	980
2012	704	1407	962
2013	717	1444	950
2014	732	1482	937
2015	739	1518	932
2016	745	1549	931
2017	755	1585	931
2018	759	1611	936
2019	762	1635	940

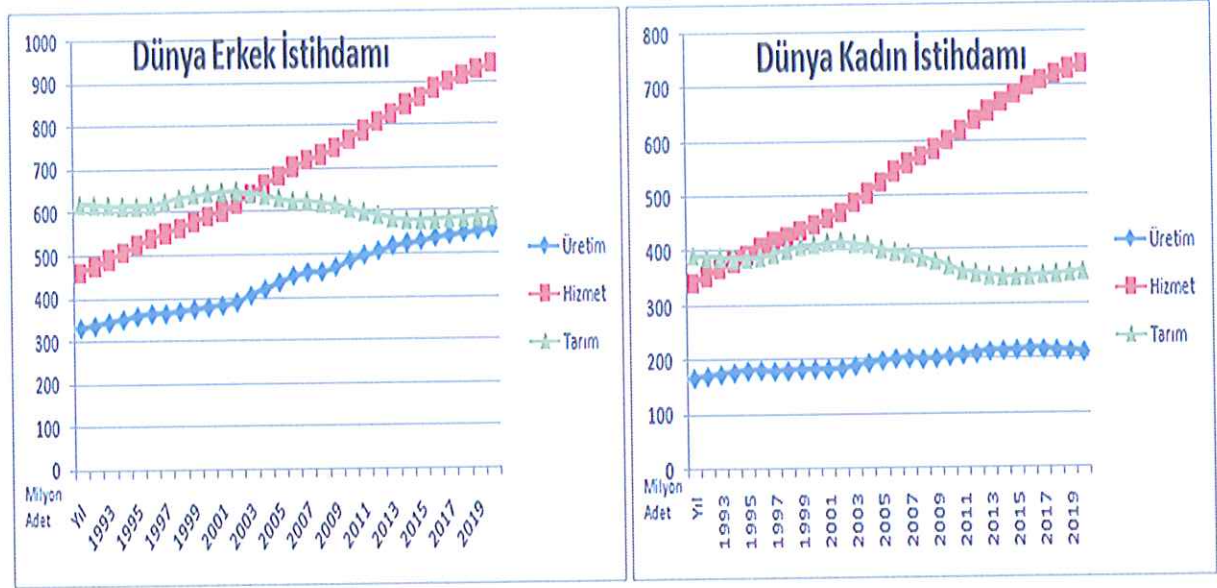
Kaynak: ILO, World employment and Social Outlook, Trends 2020, Employment by Sector, World verilerinden derlenmiştir. (03.01.2020) <https://bit.ly/2STvk6B>

Günümüz dünyasında beşeri sermaye, işletmelerin teknolojik ilerlemeye uyumu ve uluslararası rekabet gücünü artırması yönünden önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle daha fazla sayıda ülke beşeri sermayenin geliştirilmesi konusu üzerine eğilmektedir.(ILO, 2020) Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere beşeri sermayenin sanayi sektöründeki artışı 1992 yılından 2019 a varana kadar %50'ye varan bir artış göstermişken tarım sektörü yaklaşık %10 oranında istihdam kaybı yaşamıştır fakat bu durum hizmetler sektöründe 1992 yılından 2019'a kadar olan dönemde %100'ün üzerinde bir artış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hizmet sektörünün büyümeye ve istihdama katkısı ancak ekonomideki işgücünün hem genel seviyesinin hem de mesleki-teknik donanımının yükseltilmesiyle mümkün olacaktır. (Gündoğan, 2002:1) Ülkelerin uluslararası ticaret arenasına girmeleri sürecinde ekseriyetle emek yoğunluğuna sahip endüstrilerde yeni iş kolları ortaya çıkacak ve zamanla niteliksiz olarak görülen işgücünün gelir düzeylerinde nispi bir artış meydana gelecektir. Bu değişime bağlı olarak, daha önce çalışmayan kişiler işgücüne dahil olmaya başlayacak ve bu durumda işgücüne katılım oranını arttıracaktır. Ağırlıklı olarak emek yoğun piyasalarda kadın çalışanlar yer almaktadır ve oluşan değişim ile birlikte ortaya çıkan yeni iş alanlarından daha ziyade kadınlar faydalanacaktır.(Mızrak ve Yazıcı, 2013:39)

Hizmetler sektöründe kadın istihdamının dünya genelinde arttığı görülmektedir. ILO verilerine göre dünyada tarım sektöründeki istihdamda özellikle 2000'li yıllardan sonra azalış dikkat çekmektedir. Grafik 1 ve tablo 1.4.'den görüldüğü üzere tarım sektöründe erkekler kadınlara göre daha fazla istihdam edilmelerine karşın 1992 ile kıyasladığımızda kadınların erkeklere göre tarım sektöründeki istihdamının daha yüksek oranda azaldığını örnek mümkündür. Diğer taraftan üretim sektöründe erkek istihdamı 2000'li yılların başında yüksek oranda artarken kadınların üretim sektöründeki istihdamındaki artış ise erkeklerin üretim sektörü istihdamındaki artışın gerisinde kalmıştır. Kadınların hizmetler sektöründeki istihdamının ise erkeklerin hizmetler sektöründeki istihdamına paralel bir biçimde artış oranı yakaladığı görülmektedir. (Cam, 2003:8)

Grafik 1.1. Dünya Erkek ve Kadın İstihdamının Zaman İçindeki Değişimi

Kaynak: ILO, Free and open access to labour statistics,

<https://ilostat.ilo.org/data/#summarytables>

Tablo 1.4. Dünya'da İstihdamın Sektörel Görünümü

Yıllar	Kadın Çalışan Sayısı (milyon kişi)			Erkek Çalışan Sayısı (milyon kişi)		
	Üretim	Hizmet	Tarım	Üretim	Hizmet	Tarım
1992	169.1	344.5	394	330.9	462.5	621
1993	172.4	355.9	390.6	336	476.9	619.6
1994	175.5	368.7	390.5	343.1	491.9	618.8
1995	178.8	381.9	387.5	350.3	508.3	616.1
1996	181.8	394.4	387.5	357.2	525	615.2
1997	182.4	408.1	389.6	362.9	539.8	618.5
1998	181	418.2	395.5	363.7	551.9	626.2
1999	181.6	428.3	403	368.2	562.6	634.4
2000	183.3	438.5	410.6	373.6	576.5	642
2001	184.2	449.3	412.5	377.5	590.3	645.3
2002	183.6	459	416.2	381.4	603.1	648.9

2003	185.1	470.7	418.3	388.8	618.6	649.8
2004	189.7	488.8	414.4	404	642	644.5
2005	195	505.6	411.8	417.9	662	640.1
2006	199	525.7	403.3	433.9	683.2	632.6
2007	202.4	544.9	398.6	449.2	703.3	626.6
2008	203	560.2	394.3	457.3	719.1	625.7
2009	201.2	573.5	386.7	457.7	731.5	620.3
2010	202.8	585.5	381.2	468.7	747.8	616.8
2011	205.8	601.6	372.5	483.7	767.1	607.5
2012	208.3	620	363	496.2	786.5	599.2
2013	210.8	637.3	358.2	505.8	806.8	591.6
2014	214.6	654.5	353.2	517.4	827.7	583.9
2015	215.5	669.8	351.7	523.7	848	580
2016	216.7	684.5	351.2	528.4	864.6	579.3
2017	219	700.7	352.1	535.6	884.6	578.4
2018	217.5	711.4	354.4	541.1	899.8	581.2
2019	215.8	720.8	356.5	546	914	583.8

Kaynak: ILO, Free and open access to labour statistics,

<https://ilostat ilo org data /#summarytables>

Sanayi devrimi'ne kadar geçen dönemde dünyadaki ekonomik aktivitenin ana oyuncusu tarım sektörü olduğundan nüfusun önemli bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmekte ve milli gelirin önemli bir kısmı tarım sektöründen kaynaklanmaktaydı. (Yıldırım, 2019:314). Sanayi Devrimi ile birlikte ABD, Fransa, Almanya, İngiltere gibi ülkelerin hızla sanayileştiklerini ve tarım sektörünün iktisadi faaliyetlerdeki baskın rolünün azaldığını ve sanayileşmenin ilk yıllarında ve sonraki yıllarda hizmet sektörünün baskın hale geldiğini görmek mümkündür.Örneğin 1841 yılında İngiltere'de istihdamın %36'sı sanayi, % 33'ü hizmetler ve %22'si tarım sektöründe yer

alırken bu rakamlar 2011 yılında sırasıyla %18, %81 ve %1 olmuştur.(Banks, Sami, Taylor ve Hardie 2014:13)

G-7 ülkelerinin hizmet sektörünün milli gelirdeki büyümesi istihdam sayılarına da yansımaktadır. Gelişimin belirli bir aşamasından sonra, insanlar maddi ihtiyaçlar yerine hizmet ürünleri talep etmeye başladıkları için, hizmet sektörünün ürünleri tarım ve sanayi sektörlerinin ürünlerine kıyasla daha cazip hale gelmektedir. Ayrıca, hizmet sektöründeki otomasyon potansiyeli önemli ölçüde düşüktür. Böylece hizmet sektöründe istihdam hızla artmaya başlamaktadır (Das ve Raut, 2014: 796).

Hizmet sektörü ekonomilere hâkimdir ve bu durumun gelecekte devam etmesi olasıdır. Bu hakimiyete rağmen çoğu ülkede % 20'den az bir paya sahip olmasına karşın, üretim endüstrilerine yönelik vergi, ticaret ve teşvikler için daha fazla dikkat çektiği görülmektedir. Bu durum hizmet sektörünün büyümesini engelleyemese de, ilgi eksikliği hizmet sektörünün ekonomik katkısının gerçek potansiyeli altında kalmasına neden olmaktadır.

Tablo 1.5. Türkiye'de İstihdamın Sektörel Görünümü

Yıl	Kadın Çalışan Sayısı (milyon kişi)			Erkek Çalışan Sayısı (milyon kişi)		
	Üretim	Hizmet	Tarım	Üretim	Hizmet	Tarım
1992	0.6	0.9	4	3.3	5.3	4.2
1993	0.5	0.9	3.2	3.4	5.3	4.2
1994	0.6	1	4	3.7	5.4	4.3
1995	0.6	1.1	4.1	3.7	5.5	4.3
1996	0.6	1.1	4.2	3.9	5.7	4.3
1997	0.7	1.2	3.7	4.1	5.8	4.3
1998	0.7	1.3	3.9	4.1	6	4.3
1999	0.7	1.3	4.1	4	6	4.4
2000	0.6	1.3	3.6	4	6.3	4.2
2001	0.7	1.5	3.5	3.9	6.5	3.8
2002	0.8	1.6	3.5	3.9	6.7	3.3

2003	0.8	1.7	3.2	4	6.9	3.1
2004	0.8	1.7	2.6	4.1	7.2	3.1
2005	0.8	1.9	2.4	4.4	7.6	2.8
2006	0.9	2.1	2.3	4.6	7.9	2.6
2007	0.9	2.2	2.3	4.6	8	2.5
2008	0.9	2.5	2.3	4.7	8.2	2.6
2009	0.9	2.8	2.2	4.4	8.2	2.6
2010	1	2.9	2.6	4.9	8.4	2.8
2011	1.1	3.2	2.8	5.3	8.6	3
2012	1.1	3.5	2.7	5.3	8.8	3
2013	1.2	3.8	2.8	5.5	9.1	3.1
2014	1.3	3.9	2.6	5.8	9.2	2.9
2015	1.3	4.4	2.6	5.9	9.6	2.9
2016	1.4	4.8	2.5	6	10	2.9
2017	1.4	5.1	2.5	6.1	10.3	3
2018	1.4	5.2	2.6	6.2	10.6	3
2019	1.4	5.2	2.5	6.2	10.7	3

Kaynak: ILO, Free and open access to labour statistics,

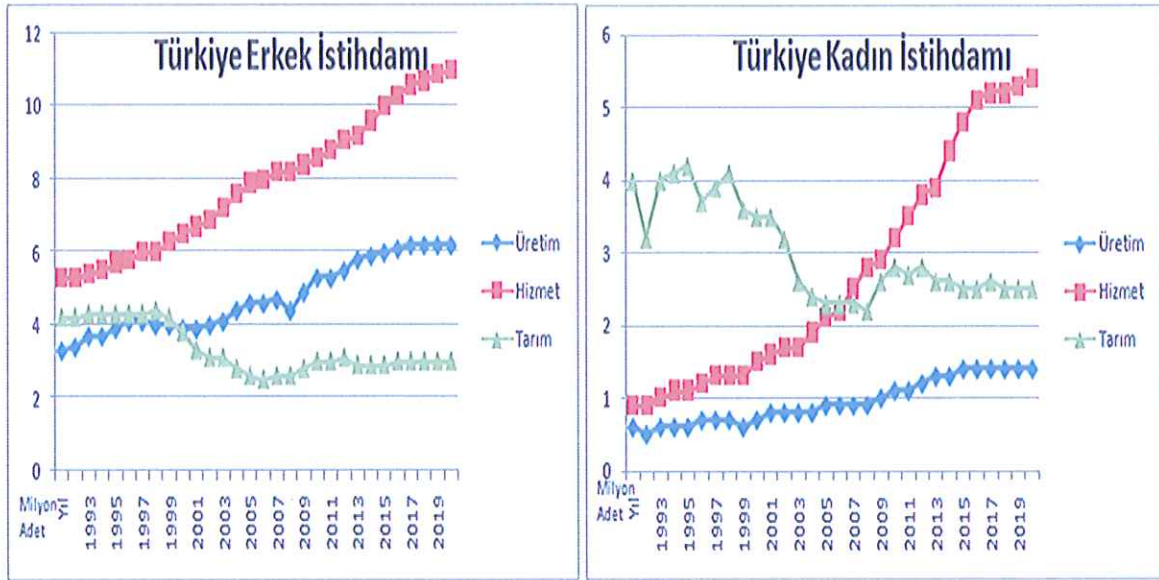
<https://ilostat ilo org/data/#summarytables>

Türkiye’de yıllar itibariyle, özellikle tarım sektörü istihdamında azalma yaşanırken, hizmet sektörü istihdamında artış kaydedilmiştir. Türkiye’de hizmetler sektörü istihdamdan 2019 yılı itibari ile %54,8 pay almaktadır. Üretim sektörü ise hizmet sektöründen sonra %26,2 oran ile istihdamın en fazla olduğu sektördür. Tarımın sektörü ise %18,97 ile üçüncü sektördür. Cinsiyet ayrımına göre istihdam edilenlerin sektörel dağılımına baktığımızda, hem kadın hemde erkek için istihdamın en yüksek olduğu sektör hizmet sektörüdür.(Tablo 1.5) Erkeklerin hizmet sektöründen sonra en çok istihdam edildiği sektör üretim sektörü iken kadınlarda tarım

sektörüdür. Bunun en büyük nedeni kırsal kesimde kadınların daha çok tarım sektöründe istihdam ediliyor olmalarıdır.

Hizmetler sektöründeki gelişmeler, kalifiye işgücü için olduğu kadar, düşük kalifiye işgücü içinde istihdam yaratılması fırsatları sağlamaktadır. Özellikle emek yoğun ve işgücü tasarrufu yönelimli teknolojik gelişmeye açık olmayan bu kesimin düzenli büyümesi, Türkiye’de istihdamın geleceğini önemli ölçüde belirlemektedir (Karagöl ve Akgeyik, 2010:24). Grafik 2’de kadın istihdamının hizmet sektöründe artış hızının; 2000 li yıllar ile birlikte erkek istihdamının hizmet sektöründe istihdam artışının önüne geçtiği görülmektedir.

Grafik 1.2. Türkiye’de İstihdamın 1993-2019 Arasındaki Değişimi

Kaynak: ILO, Free and open access to labour statistics,

<https://ilostat.ilo.org/data/#summarytables>

1.2.2. Hizmetler Sektöründe Verimlilik Artışı ve Ekonomik Büyüme Katkısı

Belirli OECD ülkelerinde hizmet sektörünün hızla gelişmesinde etkili olan en önemli faktörlerden bir tanesi sektörde yaşanan rekabet baskısındaki artıştır. (Mızrak ve Yazıcı, 2013:41) Özellikle taşımacılık, iletişim, finans ve belirli iş hizmetleri sektörlerine yönelik düzenleyici reformlar ile hizmet ticareti ve yatırımlarına yönelik engellerin azaltılması (OECD, 2005: 8) daha önce rekabete karşı korunan hizmet piyasalarının ticarete açılmasına katkıda bulunmuştur. Netflix gibi bir internet servis sağlayıcısının 190’dan ülkede faaliyet göstermesi ve 130 milyon abonesi olması bu duruma örnek gösterilebilir.(Netflix, 2020) Artan rekabet ise hizmet sağlayıcı

firmaların bilhassa bilgi ve bilgi işlem teknolojisi (IT) gibi ileri teknolojilerin daha fazla kullanılması yoluyla verimliliği artırmaya ve firmaları değer zinciri boyunca yenilikçi ürünler ve süreçler sunmaya yönelik daha fazla çaba sarf etmelerine neden olmuştur. Bu durum özellikle ABD ve Avustralya gibi en fazla ilerleme kaydeden ülkelerde, ulaşılan verimlilikteki artış daha düşük fiyatlara neden olmuş, dolayısıyla hizmet ürünlerine olan talebi arttırmış, özellikle de iş hizmetleri başta olmak üzere bazı hizmet sektörlerinde güçlü istihdam yaratmaya katkıda bulunmuştur. Hizmet sektörlerinde rekabetin artması ayrıca; yenilikçi ve başarılı firmaların büyümesini ve yeni firmaların piyasaya girmelerini teşvik etmektedir. (OECD, 2005: 9)

1.2.3. Hizmet Sektörüne Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)

Hizmet ticaretindeki artış; sermaye birikimini ve ekonomik büyümeyi doğrudan ya da dolaylı yoldan teşvik etmektedir. (Yıldırım ve Yazıcı, 2013: 42) Yerli ve yabancı yatırımcılar, uzun vadeli ve büyük rakamlı sermaye taahhütleri için daha çok kar getireceğini düşündükleri çoğunlukla güvenilir ve uygun fiyatlı telekomünikasyon, enerji ve ulaştırma sektörlerinin gelişmiş olduğu ya da gelişim potansiyelinin yüksek olduğu yerleri tercih etmektedirler. Bu da yatırımlar ile milli hasılanın artışı sağlanmaktadır.

Küresel dalgalanmalara karşı dirençli bir ekonomik yapıya kavuşmak için ülkelerin sadece kendi kaynakları yeterli değildir dışarıdan da yatırımcı çekmeleri gerekmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeye ulaşabilmek için birçok teşvik sunmaktadır. Fakat teşviklerden ziyade doğrudan yabancı sermaye, ülkedeki birçok makroekonomik değişkenlere bakmaktadır. Bu da yatırımların; gelişmiş olan ya da gelişim potansiyeli yüksek olan yerlere yapılmasına neden olmaktadır. Diğer yandan yatırımın yapıldığı zamanın yatırım iklimine de uygun olması gerekmektedir. (Çütçü, 2018:17)

Ana sektörel ayrımlara ve seçilmiş sektörlerle göre net sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemelerinin değerini ve miktarını gösteren tablo 1.6'dan görüldüğü üzere, 2017 yılında dünyadaki birleşme ve satın almaların neredeyse tamamı hizmet ve üretim sektörüne yöneliktir. 2017 yılında gerçekleşen toplam 697 milyar \$'lık birleşme ve satın almaların %49'u hizmet sektörüne aittir. 2018 yılına gelindiğinde dünyada hizmet sektörüne yönelik birleşme ve satın almaların bir önceki yıla göre % 37 oranında artarak 469 milyar \$'a ulaştığı görülmektedir. 2018 yılındaki 816 milyar \$ değerindeki birleşme ve satın almaların % 57'si yani 469 milyar \$'ı hizmet sektörüne yöneliktir. 2018 yılında 2017'ye göre birleşme ve satın almalar % 18 oranında artarken, bu oran hizmetler sektöründe % 37 olarak gerçekleşmiştir. Birleşme ve satın alma miktarlarına bakıldığında da benzer bir manzara ile karşılaşmak mümkündür. 2018 yılında

birleşme ve satın almalar miktar bazında % 2 azalırken, hizmet sektöründe % 2 oranında bir artış söz konusudur. 2018 yılında 2017'ye göre birleşme ve satın almalar miktar bazında sadece %2 artmasına rağmen değer bazında artış oranının %37'yi bulması önemlidir.

Hizmetlerde net birleşme ve satın almaların 2018 yılında üçte bir oranında artarak 469 milyar \$'a yükselmesinin ardındaki ana itici güç, finans endüstrisinde net birleşme ve satın almaların değerindeki artıştır ve bu rakam 108 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu sektörde özellikle , gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile ilgili birleşme ve satın almalar çok fazladır. Ayrıca, gayrimenkul faaliyetlerinde net birleşme ve satın almalar (ticari faaliyetlerin bir kısmı 2018'de 57 milyar \$ değerindedir ve gayrimenkulle ilgili yatırımlar 2018'de sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.(UNCTAD,2019:8)

Küresel dalgalanmalara karşı dirençli bir ekonomik yapıya kavuşmak için ülkelerin sadece kendi kaynakları yeterli değildir dışarıdan da yatırımcı çekmeleri gerekmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeye ulaşabilmek için birçok teşvik sunmaktadır. Fakat teşviklerden ziyade doğrudan yabancı sermaye, ülkedeki birçok makro ekonomik değişkenlere bakmaktadır. Bu da yatırımların; gelişmiş olan ya da gelişim potansiyeli yüksek olan yerlere yapılmasına neden olmaktadır. Diğer yandan yatırımın yapıldığı zamanın yatırım iklimine de uygun olması gerekmektedir.(Çütçü, 2018:17)

Tablo 1.6. Ana Sektörel Ayrımlara Göre ve Seçilmiş Sektörlere Göre Net Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Alma İşlemlerinin Değeri ve Sayısı, 2017-2018

Sektör / Endüstri	Değer (Milyar \$)		Artış Oranı	Adetsel		Artış Oranı
	2017	2018		2017	2018	
Toplam	694	816	18	6967	6821	-2
Tarım	24	39	60	550	406	-26
Üretim	327	307	-6	1690	1600	-5
Hizmet	343	469	37	4727	4815	2
Değer açısından ilk 10 sektör:						

Kimyasallar ve Kimyasal Ürünler	65	149	129	198	211	72
İş Aktiviteleri	107	112	5	1817	1848	2
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	59	108	84	617	599	-3
Bilgi ve İletişim	39	90	131	611	612	0,2
Yiyecek, İçecek ve Tütün	88	55	-37	227	205	-10
Nakliye ve Depolama	23	47	109	306	269	-12
Elektrikli ve Elektronik Aletler	26	42	65	307	257	-16
Madencilik, Taşocakçılığı ve Petrol	23	38	70	466	329	-29
Elektrik, Gaz ve Su	54	38	-30	171	191	12
Ticaret Hizmetleri	12	35	188	486	501	3

Kaynak: Unctad, 2019 World Investment Report:9 verilerinden derlenmiştir.
https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf

Hizmetlerde net birleşme ve satın almalar üçte bir oranında artarak 469 milyar \$'a yükselmiştir. Ana itici güç, finans endüstrisinde net birleşme ve satın almaların değerindeki artış olmuştur ve neredeyse 108 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu sektörde özellikle, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile ilgili birleşme ve satın almalar çok fazladır. Ayrıca, gayrimenkul faaliyetlerinde net birleşme ve satın almalar (ticari faaliyetlerin bir kısmı 2018'de 57 milyar \$ değerindedir ve gayrimenkulle ilgili yatırımlar 2018'de sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.(Delong, 2006:2)

Türkiye 1973 ile 2002 yılları arasında 30 yıl içerisinde toplamda 15 milyar \$ doğrudan yabancı yatırım almıştır ancak 2003 ile 2018 yılları arasında 209 milyar \$ DYY yapılmıştır. Gelen DYY'nin %55,9 oranında hizmet sektörüne geldiği görünmektedir. Bu durumda bize hizmet ticaretinin uluslararası anlamda ne kadar önemsendiğini göstermektedir. Türkiye'ye yapılan yatırım rakamının artışının nedenleri arasında sağlam ekonomik yapı, büyük iç ve bölgesel pazarlar, stratejik konum, uygun demografik özellikler, kalifiye ve maliyet rekabeti sağlayan işgücü, sürekli reform süreci, liberal yatırım ortamı, kazançlı yatırımlar, avantajlı Ar&Ge ekosistemi ve sektörel fırsatlar bulunmaktadır. (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2019)

Tablo 1.7. 2003 – 2018 Yılları Arasında Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (Kümülatif 2003-2018)	Oranlar (%)
Finans	34
İmalat	24.1
Enerji	11.7
Bilgi Teknolojileri Hizmetleri	7.8
Toptan ve Perakende Ticaret	6.3
Taşıma ve Depolama	4.6
İnşaat	3.2
Diğerleri	8.3

Kaynak:T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, FDI in Turkey

<https://www.invest.gov.tr/en/whyturkey/pages/fdi-in-turkey.aspx>

1.3. Sektörel Gelişim Modelleri

Hizmetler sektörüne yönelik sektörel gelişme modelleri geleneksel modeller ya da klasik beşli olarak nitelendirilen Fisher ve Clark, Jean Fourastié, Baumol, Fuchs modelleri ve daha güncel yaklaşımlar olan Bell ve J.Gershuny’nin yaklaşımları çerçevesinde ele alınacaktır.

Fisher ve Clark tarafından geliştirilen; üç sektör modelinde ekonomi; birincil, ikincil ve üçüncül sektör olarak üç farklı sektöre ayrılmıştır. Birincil sektör içerisinde tarım, ormancılık, balıkçılık, madencilik, ikincil sektör dahilinde üretim, inşaat, kamu hizmet aktiviteleri ve üçüncül sektörde de ticaret faaliyetleri, ulaşım aktiviteleri, iletişim hizmetleri, diğer hizmetler yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise kaynaklar daha çok birincil faaliyetlere tahsis edilmekte iken, gelişmiş ülkeler ikincil faaliyetlere, en son aşamada yer alan olgun gelişmiş ülkelerde üçüncül faaliyetlere yönelmektedirler. (Kenessey, 1987:362)

Fisher'e göre birincil sektörde talebin gelir esnekliği düşük iken, ikincil sektörde orta düzeyde ve üçüncül sektörde ise yüksektir ve ileri sürdüğü teoriye göre, birincil ve ikincil sektörlerde teknik ilerleme ve makineleşme nedeniyle giderek artan verimlilik sonucunda bu sektörlerde istihdam edilen işgücünün serbest kalması sonucunda bu iş gücü üçüncül sektörde istihdam edilecektir. (Bienzeisler, 2000) Clark üretilen malın türündeki değişme ile verimlilik artışları sonucunda ekonomik büyüme prosesi sürdüğü müddetçe istihdamın birincil sektörden, ikincil sektöre sonra da nihai olarak üçüncül sektöre kayacağını ileri sürmüştür. (Kenessey, 1987:362) Clark yaptığı bu sektör ayrımını bireylerin tüketim ihtiyaçlarına dayandırmıştır. Özetlenecek olursa: Fisher-Clark Üç Sektör Modeli'ne göre ekonomiler tarım sektöründen önce sanayi, daha sonra ise hizmet sektörüne geçeceklerdir. Fisher bu sektörler arası geçişi tüketicilerin talebinin gelir esnekliğindeki değişmeye bağlarken, Clark bunu iş gücü dağılımında meydana gelen değişme ve farklı sektörlerde üretilen malın türüne bağlı olarak açıklamaktadır.

Jean Fourastié, Fisher ve Clark'ın yapmış olduğu üç sektör ayrımının betimsel nitelikte bir sınıflama olduğu gerekçesi ile eleştirerek sektörlerin gelişim süreçlerini açıklayan bir teori geliştirmiştir. Jean Fourastie, ana faaliyet kollarını sınıflandırmak için net bir kriter sunmaktadır ve kriter olarak, sektörlerde prodüktivitenin istihsale etkisini dikkate almak gerektiğine işaret etmiştir. Fourastie' ye göre, prodüktivite birinci sektörde orta, ikinci sektörde çok kuvvetli ve üçüncü sektörde zayıf etkiye sahiptir. (Delaunay ve Gadrey 1992: 79)

Tarihsel gelişim sürecinde birtakım sektörlerde ve iş kollarında verimlilikte artış yok veya yok denilecek düzeyde düşükken, bu alanlarda elde edilen kazancın verimlilikten çok daha fazla olduğu görülmüştür. (Ghavidel ve Sheshkalany , 2017: 206) Baumol ve Bowen bu durumu bilimsel bir sistematige oturtmuşlardır ve onlara göre orkestra, tiyatro veya opera gibi gösteri sanatı icra eden kişiler 100-200 sene evvelinde olduğundan daha verimli olmamalarına rağmen kazançları ele alınan tarihte çok daha yüksektir. Bu duruma dizi ve film oyuncularının aldıkları yüksek ücretler örnek verilebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan "The Big Bang Theory" dizisi başrol oyuncular, 2018 dizinin son sezonunda bölüm başına son sezonda 1 milyon \$ ücret almışlardır (Esquire, 2018). Bu örnekten tanımlanan duruma ve aynı zamanda birtakım sektörlerde karşılaşılan gelir artışlarının o sektör ya da iş kolunda gözlemlenen verimlilik artışlarının üstünde olması haline literatürde "maliyet hastalığı" veya " Baumol ve Bowen" hipotezi denilmektedir. (Aslan ve Aslan, 2008:2) Bu hipotez doğrultusunda incelendiğinde, hizmet ve sanayi sektörlerinin yüksek verimlilik farkı sebebiyle çalışanlar

hizmet sektörüne yöneleceklerdir. Ancak burada bir çelişki mevcuttur, ve bu da hizmetlerdeki maliyetin artması ve fiyatlarında nispi artış gerçekleşmesine karşın, ilgili hizmetlere talep artan eğridedir. Baumol karşılaşılan bu durumu, birtakım hizmetlerin mevcut hallerinden daha ucuza üretilmesinin mümkün olmadığına; bazı hizmetlerin de devlet eliyle üretiminin tüketici nezdinde gözlemlenememesine ve insanların bazen hizmetleri refahlarını artıran bir faktör olarak görmelerine dayandırmaktadır.

Victor Fuchs 1965 yılında yayınladığı makale ile “hizmet ekonomisi” kavramını ortaya çıkartmıştır. 1968 yılında yaptığı araştırma ile ekonomik açıdan hizmetlerin artan önemini Amerikan ekonomisi üzerinden incelemiştir. Döneminde hizmet istihdamının genişletilmesi üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisidir ve çalışması sonucunda ulaştığı bulgu; hizmet sektöründeki pay artışının nedeninin talep değişimlerinden bağımsız olarak, hizmetlerde verimlilik artışının gecikmesi sebebiyle bu sektörün istihdamındaki payının artmasıdır ve bu sonuç Baumol'un maliyet-hastalık hipotezini destekler niteliktedir. (Curtis ve Murthy,1998: 778)

Bell, tarihin, “sanayi-öncesi, sanayi ve sanayi-ötesi olmak üzere üç farklı ve ardıl sosyal gelişme aşamasından oluştuğunu ve her bir aşamanın kendine özgü ekonomik, sosyal ve politik merkezi ilkesi, ekonomik sektörü, mesleki yapısı, işgücü ve egemen sınıfı olduğunu ileri sürmektedir. Bell'e göre; sanayi-ötesi toplum, imalat üretimi yerine hizmet üretiminin istihdam ve verimliliğin en önemli kaynağı ve ekonominin itici gücü haline geldiği bir toplumdur. Çalışanların sanayiden hizmete kayması, niteliklerin ve meslek yapılarının profesyonelleşmesine ve teknik niteliğe sahip mesleklerin ağırlığını artıracak şekilde değişmesine neden olmaktadır. (Parlak, 2004:98)

Bell'e göre sanayi-ötesi topluma geçişte bir dönüşüm gerçekleşmektedir ve bu dönüşüm beş alanda meydana gelmektedir. Bunlardan ilki, ekonomik aktivitelerde nitelik değişikliği ile birlikte mal üretimi yapan ekonomik yapıdan hizmet üreten olan evrilme sonucunda üçüncü sektörün gelişmesidir. Değişim kendisini ticaret, sağlık, eğitim, finans, ulaştırma, ar&ge ve diğer kamu hizmet aktiviteleriyle ifade etmektedir. İkincil değişime bakıldığında ilk değişimle bağlantılı olarak mesleki yapılarda değişiklik meydana geldiği görülmektedir. Yani, profesyonel ve teknik personel sayısında süratli bir artış gerçekleşmektedir. Bell'e göre baskın olacak meslekler grubu sayıca fazla olmasalarda sanayi ötesi toplumda bu değişime ayak uyduran grup olacaktır. Gerçekleşecek üçüncü değişim, yenilik ve politika kaynağının teorik bilgi olmasıdır. Sanayi ötesi toplum Bell'e göre bilgi çevresinde oluşmaktadır ve sosyal kontrol bu bilgi ile sağlanmaktadır. Dördüncü değişim entelektüel sermayenin bilgisayar teknolojisinin gelişiminin

de yardımıyla yaratılmasıdır ve beraberinde detaylandırılan iş bölümünü getirmektedir. Entelektüel sermaye ile birlikte gelişen algoritmik yapı ile birlikte insanların önseziye dayanmaksızın karar alabilme imkanı ortaya çıkmaktadır. Toplum bilgi bağımlısı haline gelmektedir ve bu bağımlılık teknokratlar denilen elit kesimi ön plana çıkarmaktadır. Teknokratların merkezini bilim insanları ve mühendisler oluşturmaktadır. Bell mülkiyete hakim olan burjuvazinin yerini bu kesimin alacağını ileri sürmektedir. Karar almaya yönelik teknolojik altyapının oluşması ile birlikte sanayi-ötesi toplum bu teknolojileri üretecektir. Bu teknolojik gelişim, sosyal amaçlı bilgi kullanımına imkan verecektir. Bell teorik bilgi ilerlemesinin, teknolojiye gerçekleşecek olayların tahmin edilmesine ve gerçekleştirilmesine imkan sağlamaktadır. Oluşacak yapı hizmet sektörü temelli olacaktır. (Parlak, 2004:99)

J.Gershuny (1974) ekonomideki hizmet sektörünün yeri ve önemine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. J. Gershuny, modern toplum temel eğiliminin bir hizmet toplumuna yönelik olarak değil, bunun aksine “kendi kendine yeterli bir hizmet toplumu (self-servis toplumu)” na doğru olduğunu belirtmektedir. Bu bakış açısı doğrultusunda; insanlar, daha fazla oranda sanayi malı sahibi olmaktadır. Bu süreç ile birlikte, insanlarda ortaya çıkan hizmet ürünü ihtiyaç artışıyla beraber, söz konusu olan bu ihtiyaçlar, özel ya da kamuda bulunan hizmet sektörlerinden sağlanmamaktadır. Aksine, tüketiciler evlerinde kuracakları ve kullanacakları sanayi mallarıyla, ihtiyaç duydukları hizmeti kendi ihtiyaçları doğrultusunda üretim yolunu seçmektedir ve Gershuny bununla birlikte, hizmet sektörünün ürettiği hizmetlerden ziyade, hizmet üretim mallarının alımının artışta olduğuna dikkatleri çekmektedir. Gershuny teknik gelişme tabanlı bir tanımlamanın net olmadığını ve zamanla değişecek bir temeli olmadığını iddia etmiştir. Gershuny’ ye göre üretim zincirleri ile iç içe olması nedeniyle, hizmetler ve üretimi ayrı ayrı ele almak mümkün değildir, ikisi bütünleşik haldedirler. (Ekinci, 2008: 28).

1.4 Hizmet Ticaretinin Yapılmasının Nedenleri

Hizmet ticareti yapılmasının nedenlerine bakıldığı zaman aslında, mal ticaretindeki ile benzer özellikler taşıdığını görmekteyiz. Bu nedenler sırasıyla kaynakların dağılımında farklılık, ülkelerin kültürel geçmişleri, bilgi düzeyinde farklılık, kalifiye eleman eksikliği, altyapı yatırım farklılığı ve fiyatlardaki farklılıklardır. (Tontuş: 2020; 6)

Kaynakların dağılımı her ülke için farklıdır. Örneğin, doğal güzelliklere sahip ülkelerin turist çekme potansiyeli doğal güzelliklere sahip olmayan ülkelere göre daha yüksektir. Bu

nedenden dolayı bu kaynaklar açısından zenginliğe sahip olan ülke ile fakir olan ülkenin turistik potansiyel farklılıkları mevcut olacaktır. Kıt kaynak sahibi olan ülke, bu kaynaklar açısından zengin olan ülke kaynaklarından faydalanmak isteyecek ve bununla birlikte ticari hizmet ilişkisi gerçekleşecektir. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi'nin 2019 yılı raporuna göre ABD, Çin ve Japonya; turizm sektörünün en fazla milli gelire katkısının olduğu ülkeler olurken Türkiye Tayland'ın ardından 15. sırada yer almaktadır. Yine aynı rapora göre 2018 yılında 771 milyar \$ olan Türkiye milli gelirine turizm sektörünün katkısı 96 milyar \$ olmuştur.(WTTC, 2019: 1)

Ülkelerin kültürel geçmişleri, ekonomik yapısının şekillenmesinde doğrudan etkili olmaktadır, örneğin, deniz taşımacılığında güçlü tarihsel mirasa sahip olan bir ülke, kültürel mirasının lütuflarından daha fazla fayda sağlayabilecektir. Bahsi geçen bu miras doğru şekilde kullanabildiği takdirde ülke, geniş taşıma filosuna sahip olan ve bununla birlikte uluslararası nakliye hususunda önemli bir ülke konumuna yerleşebilecek ve hizmet sektörünün unsurlarından biri olan taşımacılık ve nakliye sektörü de hasılanın oluşumuna katkı sağlayacaktır. Tarihi miras diğer yandan turizm sektöründeki ziyaret oluşumunu da etkileyen temel unsurlardan birisidir. Turizmden elde edilen gelirin büyük bir bölümü sahibi olunan tarihi mirasın iktisadi faaliyete konu edilmesiyle elde edilmektedir. Müze ve ören yerlerine önem veren ülkelerin başında gelen İngiltere'de British Museum'un gelirinin 2018 yılı 105,6 milyon GBP olması bu konuya örnek olarak verilebilir.(British Museum, 2019:41)

Ülkelerdeki teknik bilgi düzeyindeki farklılıklarda, hizmet ticareti yapılmasının bir diğer sebebidir. Teknik açıdan yetersiz düzeyde bulunan ülke, ihtiyacı olan bilgiyi diğer ülkelerden karşılama seçeneğine gidebilmektedir. Üretimdeki teknikler (diğer adıyla know – how), bilgi işlem ve lisanslar bu konuda belirtilebilecek bazı örneklerdir. Bu konuya geliri 2018 yılında 25,96 milyar Avro olan Alman merkezli kurumsal yazılım şirketi SAP SE örnek olabilir. Kurumsal teknoloji dünyasının önde gelen şirketlerinden biri olan SAP, yıllar boyunca artan geliri ile dikkat çekmektedir. Şirket; 2001 yılında 7,3 milyar \$ düzeyinde gerçekleşen gelirini 17 yıl içerisinde 3 kattan daha fazla arttırmıştır.(Statista, 2020)

Kalifiye eleman düzeyindeki yetersizlik hizmet ticaretine neden olmaktadır. Mevcutta sahip olunan nitelik sahibi iş gücü farkı ülkeler arası dolaşımı gündem haline getirmektedir. Bu konu ile ilgili tamamıyla serbest bir çalışma ortamı yoktur ancak, “emeğin serbest dolaşımı” adıyla bir takım uğraşlar yürütülmeye devam edilmektedir. Bunlardan en çok duyulan ve bilineni Avrupa Birliğidir. Bu hususa örnek olarak Slovakya'da yaşayan ancak Avusturya'da çalışan kişiler örnek verebilir. Her iki ülkenin başkentleri birbirine 1 saatlik mesafededir. Ülkelerde

ihtiyaç duyulan işgücü açıkları bu yöntemle kapatabilmektedir. Mevcut durumda, bu doğrultuda meydana gelen hizmet ticareti çerçevesinde, ülkeler arası başta endüstriyel üretim olmakla birlikte, mali hukuksal danışmanlık içeren konularında bir takım aktarmalar yaşanmaktadır.

Ülkeler yatırımların olması gereken düzeyde gerçekleşmeyen veya gerçekleştirilemeyen belli alanlar için noksanlıklarını başka ülkelerin altyapı olanaklarından yararlanarak giderme yoluna gitmektedirler. Örnek olarak, Türkiye'nin 50. Derece yörünge hakkının kaybedilmesinin önüne geçmek için 2010 yılında Uluslararası Haberleşme Uydu Teşkilatı (INTELSAT)'dan emekli olmak üzere olan Intelstat 26 uydusunu geçici süreli uydu kiralaması verilebilmektedir.(Space News, 2010)

Fiyatlardaki farklılıklarda mallar için olduğu gibi, aynı şekilde hizmetlerin üretiminde de iktisadi faaliyet sebebi olmaktadır. Ülke içinde mevcut bulunan yüksek maliyeti olan bir hizmet, düşük maliyet ile üretimini yapan bir başka ülkeden sağlanabilmektedir. Müteahhitlik sektörü ülkemiz adına bu hususa örnek olarak verilebilmektedir. Türk müteahhitlik ve teknik müşavirlik sektörü yurtdışına açılmasının gerçekleştiği 1972 yılından bu yana, özellikle 2003 yılından sonra iş hacmi genişleyerek toplamda 126 ülkede 400,4 milyar \$ değerinde 10.108 adet proje üstlenmiştir. (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020a)

Mal ticaretinde mevcut olduğu gibi, hizmette de gerçekleştirilen farklılaştırma, ticaretin gerçekleşmesine imkân tanımaktadır. Üretimi gerçekleştirilen bir hizmetin, gerçekleştirilen ek yatırımlar ve destekleme aktiviteleriyle rekabet edebilir bir hale getirilmesi söz konusu hizmetin ticarete konu olmasını mümkün hale getirecektir. (Dinçer, 2008: 18) Bu duruma sundukları hizmet aynı olmasına rağmen bankacılık sektörü örnek verilebilir. Türkiye Bankalar Birliği (TBB) 07.01.2020 verisine göre ülkede benzer hizmet sunmalarına rağmen 47 farklı banka bulunmaktadır.(TBB, 2020)

2. BÖLÜM: DÜNYA HİZMET TİCARETİNİN GATT AÇISINDAN YORUMLANMASI, ÖNÜNDE BULUNAN ENGELLER VE SERBESTLEŞME SÜRECİ

Hizmet sektörünün dünyadaki artan payı ülkelerin hizmet sektörü üzerindeki kısıtlamaları kaldırmalarına ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmalarına yol açmıştır. Bu kapsamda hizmet ticaretinin serbestleştirilmesini sağlamak amacıyla GATT Uruguay Görüşmeleri'nde Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) imzalanmış ve hizmetler, mal ticareti gibi DTÖ'nün kapsamına alınmıştır.

Mal ticaretinde engellemeler genellikle tarifelerle yapılabilmektedir. Heterojen bir faaliyet yelpazesini içeren (fiziki varlık olmaması nedeni ile) hizmet sektörü uluslararası ticarete tarifeler yerine ekseriyetle tarife dışı engeller ile karşılaşmaktadır. Tarife dışı engellerin kaldırılması ise tarifeye göre daha zordur. Bunun sebebi ise, tarife dışı engellerin nesnel olmamasıdır. İstenilen şartlara uygun işlemler ve belgelerin alınması, zaman kısıtlılığı, ek masraflar ve mesafe nedeniyle gecikmekte, bu durum ise piyasaya girişi daha da zor hale getirmektedir.(Walsh, 2006:3)

2.1. Hizmet Ticaretinin Gümrük Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) Konu Olması

Uruguay Turu'nun tohumları Kasım 1982'de Cenevre'deki GATT üyelerinin Bakanlık Toplantısında ekilmiştir. Bu toplantıda bakanların kabul ettiği çalışma programı, Uruguay Turu müzakere gündemi haline gelecek konuların temelini oluşturmuştur. Bu görüşme Eylül 1986'da Uruguay, Punta del Este'de yapılmıştır. Sonunda, hemen hemen her ticaret politikası meselesini kapsayan bir müzakere gündemi kabul edilmiştir. Görüşmelerde hizmet ticareti, fikri mülkiyet hakları ve tarım ve tekstil sektörlerinin de ele alınacağı kararlaştırılmıştır. İki yıl sonra, Aralık 1988'de bakanlar, turun yarı noktasında kaydedilen ilerlemenin bir değerlendirmesi olması ve geri kalan iki yıl için gündemi açıklığa kavuşturmak amacıyla Kanada'nın Montreal kentinde tekrar bir araya gelmişlerdir. Ancak görüşmeler beklendiği şekilde ilerlememiştir. Her sorunun nihayet çözülmesi ve mal ve hizmetlerin piyasaya girişi ile ilgili müzakerelerin sonuçlandırılması 15 Aralık 1993'e kadar sürmüştür. 15 Nisan 1994'te anlaşma, Fas'ın Marakeş kentindeki bir toplantıda, katılan 123 hükümetin çoğundan bakanlar tarafından imzalanmıştır. Gecikmenin bazı yararları olmuştur. Bazı müzakerelerin 1990'da mümkün olandan daha fazla ilerlemesine izin vermiştir. Örneğin hizmetlerin ve fikri mülkiyetin bazı yönleri ve DTÖ'nün oluşturulması bunlardan bazılarıdır. Mevcut ticaret konularının neredeyse tamamını içeren eksiksiz bir paket

üzerinde anlaşmaya varmanın zorluğu, bazılarının bu ölçekte bir müzakerenin bir daha asla mümkün olmayacağı sonucuna varmasına neden olmuştur, buna rağmen Uruguay Round anlaşmaları bir dizi konuda yeni müzakereler için zaman çizelgeleri içermektedir. 2005 yılı itibariyle ele alınan konuların işlemleri tamamlanmıştır. (WTO,2020c)

GYÜ'lerin büyük bir kısmı Uruguay Turunda hizmetler ticareti ile ilgili konuların ele alınmasından vazgeçilmesini önermişlerdir. GYÜ'lerin karşı olduğu konular arasında Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri (TRIMs) ve Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPs) da bulunmuştur. Brezilya ve Hindistan, bu noktada muhalefetin başını çekmişlerdir. Bu ülkeler, yukarıda bahsi geçen konular ve hizmetlerin çok taraflı ticaret sisteminin içine dâhil edilmesinin, hizmetler sektörünün büyümesini önemli derecede aksatacağının üzerinde durmuşlardır. GYÜ'ler GATS ile birlikte getirilen düzenlemelerle birlikte tüm yurt içi pazarların gelişmiş ülkeler tarafından ele geçirilmesinden korkmuşlardır. Ancak, GYÜ'ler arasında tam bir işbirliğinin olmaması arzu edilen sonuçların elde edilmesinin önüne geçmiştir.

GATS, tüm hizmet ticareti alanlarının serbest piyasaya açılması için mevcut düzenlemeleri içeren ve hukuki işlerlik kazandıran ilk çok taraflı yatırım ve ticaret anlaşmasıdır , Dünya Ticaret Örgütü Sekreteryası bu anlaşma için şöyle demektedir: “GATS, sadece sınır ötesi ticaret ve yatırımları kapsamakla kalmayıp; bir hizmetin yerine getirilmesi ile bağlantılı olarak akla gelebilecek tüm sektörleri (hizmet ve mal üretim sektörleri) kapsayan bir “hizmet yatırımları ve hizmet ticareti anlaşmasıdır”.(Erol, 2003:5)

GATS haricinde hizmet ticareti için önemli bir gelişme olan TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) anlaşması Uruguay Turu müzakereleri sırasında DTÖ'nün kurucu anlaşmasına ek olarak kabul edilmiştir. DTÖ'de mevcut olan diğer konulara ek olarak, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarını düzenleyen bir anlaşma olarak uluslararası ticaret sistemine 1995 yılında eklenmiştir. TRIPS, bugüne kadar fikri mülkiyet alanında uluslararası düzeyde kabul edilen en kapsamlı anlaşma durumundadır. Anlaşmanın önemi, Paris ve Bern anlaşmalarına atıfta bulunmakla birlikte, bırakılan boşlukları da doldurma işlevi görebilecek nitelikte olması ve kapsam-yaptırım açısından daha geniş kabul edilmesidir. Anlaşmada amaç; uluslararası ticaretteki engelleri ve düzensizlikleri azaltmak, fikri mülkiyet haklarının uygulanmasına ilişkin usul ve önlemlerin ticaret için bir engel teşkil etmemesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, fikri mülkiyet haklarının tanınması, gerekli korumanın sağlanması, üye ülkelerin ulusal planda ve birbirlerine ait fikri mülkiyet haklarını korumaları bağlamında asgari standartların belirlenmesi gibi hususlara anlaşma kapsamında yer verilmiştir.

TRIPS bir çerçeve anlaşmadır, üye ülkeler ulusal mevzuatlarını hazırlarken kabul edilen asgari standartlara uymak zorundadır. DTÖ üyeleri tarafından kabul edilen TRIPS Anlaşmasının uygulanması için DTÖ bünyesinde Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi (TRIPS Konseyi) kurulmuştur. Konsey, üye ülkelerin ulusal mevzuatlarını gözden geçirme ve TRIPS ile belirlenen standartlara uyulup uyulmadığını denetlemekle görevlidir ve, DTÖ bünyesindeki 4 ana Konseyden Biridir. Türkiye ile ilgili ilk gözden geçirme 2000-2001 döneminde tamamlanmış olup mevzuatımız anlaşma hükümleri ile büyük ölçüde uyumlu durumdadır. DTÖ'nün kurucu üyelerinden olan Türkiye, TRIPS Anlaşması'na DTÖ kurulurken taraf olmuş, gelişmekte olan ülkeler için geçiş sürecinden de faydalanarak DTÖ kurulduktan 5 yıl sonra 2000 yılında anlaşma hükümlerini uygulamaya başlamıştır.(T.C. Telif Hakları G.M., 2020)

2.2. Uluslararası Hizmet Ticaretinin Önündeki Engeller

OECD'ye göre küresel hizmet ticaretinin önündeki engeller, hizmet sektörlerinde ulusal ticaret ve düzenleyici politikalarda yaygındır ve genel olarak ekonomik etkilerine bakılmaksızın uygulanmaktadırlar. OECD tarafından 2014 yılında başlatılan OECD Hizmetleri Ticaret Kısıtlama Endeksi (STRI), tüm OECD üyesi ülkeler ve Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kosta Rika, Hindistan, Endonezya, Malezya, Rusya Federasyonu ve Güney Afrika incelenmiştir. 12 sektördeki hizmet ticaretini etkileyen düzenlemeler hakkında bilgi sağlayan benzersiz, kanıta dayalı bir araçtır. Temel alınan bu ülkeler ve ele alınan sektörler, küresel hizmet ticaretinin % 80'inden fazlasını temsil etmektedir. (OECD, 2020b)

DTÖ'ye göre, son yirmi yılda hizmet ticaretinde benzeri görülmemiş bir büyüme kaydedilmiştir. Hizmetler sektörü şu anda küresel ihracatın yaklaşık yüzde altmışına katkıda bulunmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), hizmet ticaretinin dış ticaretin en dinamik segmenti haline geldiğini, mal ticaretinden çok daha hızlı büyüdüğünü, dünya GSYİH'sının üçte ikisinden fazlasına katkıda bulunduğunu ve küresel olarak maksimum istihdam yarattığını vurgulamaktadır. Sektörün küresel ekonomiyi şekillendirmedeki öneminin bilincinde olarak, ülkelerin hizmetlerini dünyanın geri kalanına ihraç ederken ihracatçıların karşılaştığı mevcut engellerin niteliğini ve kapsamını değerlendirmeleri çok önemlidir. Özellikle, bir sektördeki hizmet ticareti kısıtlamalarının düzeyini ve çeşidinin etkilerini, diğer hizmet sektörlerine ve ülkeler açısından da anlamak önemlidir. Kısıtlamaların sadece bir ülkede iş yapma maliyetini arttırmamaktadır, aynı zamanda sektörleri olumsuz etkilemekte, özellikle hizmet girdilerinin yoğun bir kullanıcısı olan imalat sektörünün olumsuz yönde etkilemesine neden olmaktadır.

Bununla birlikte, hizmet ticaretinin sınır önlemleriyle değil, kolayca ölçülemeyen iç düzenleyici prosedürlerle kısıtlandığı da açıktır. Son zamanlarda, Dünya Bankası ve OECD, mevcut politikaları / düzenlemeleri ölçen ve farklı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için potansiyel reform alanlarını gösteren endeksleri yayınlamaya başlamıştır. (Borchert, Gootiz ve Mattoo, 2012:4)

2014 yılında başlatılan, OECD tarafından hesaplanan böyle bir endeks olan STRI 2018 yılı için toplam 45 ekonomi (36 OECD ve OECD olmayan) ve 12 sektör için kullanılabilir durumdadır. STRI bu sektörlerin her biri için çeşitli düzenlemeleri 5 ana başlık (veya politika alanı) altında sınıflandırmıştır. Yabancı giriş kısıtlamaları, insanların hareket etmesine ilişkin kısıtlamalar, diğer ayrımcı önlemler ve uluslararası standartlar, rekabet engelleri ve düzenleyici şeffaflık ve diğer idari gerekliliklerdir. (OECD, 2020b) Beş politika alanının her biri için kısıtlamalara (veya önlemler) şunlar örnek verilebilir(IITC,2020:1):

1. Yabancı Giriş Kısıtlamaları: Bu engelleme yöntemine örnek olarak yabancı sermaye kısıtlamaları, sınır ötesi birleşme ve satın almalar üzerindeki kısıtlamalar, yönetim kurulu için uyruk şartları verilebilmektedir. Yabancı sermaye kısıtlamalarına örnek olarak hizmet sektörü yönünden ele alınırsa Brezilya'da yabancı yatırımlara uygun koşullar sağlanmasına rağmen hava taşımacılığı ve finans sektörünün bazı dallarında yabancı yatırımlara bazı kısıtlamalar getirilmesi verilebilmektedir.(T.C.Ticaret Bakanlığı, 2019)
2. İnsanların Hareketine İlişkin Kısıtlamalar: Ülkeler arası hareketliliği kısıtlama üzerine gerçekleştirilen bu kısıtlama yöntemlerine örnek olarak, kalış süresi kısıtlamaları verilebilir. AB dışında kalan ülkelerdeki kişilerin, AB sınırları dahiline çalışma ve turizm amacıyla süreli ve şartlı girebilmeleri bu duruma örnek olarak verilebilmektedir.
3. Diğer Ayrımcı Önlemler ve Uluslararası Standartlar: Standardizasyon yolu ile ayırım yapılan bu yönteme örnek olarak ulusal muamele, ayrımcı vergiler / sübvansiyonlar sunulabilmektedir.
4. Rekabet Engelleri: Minimum sermaye gereksinimi, reklam / ücret belirleme kısıtlamaları bu engelleme türüne örnek olarak verilebilmektedir.
5. Yasal Şeffaflık ve Diğer İdari Gereklilikler: Vize maliyeti, tek irtibat noktalarının mevcudiyeti, bir şirketi kaydettirme prosedürlerinin sayısı örnekleri sunulabilmektedir.

2.3. Hizmetlerin Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) Açısından Değerlendirilmesi

Geçtiğimiz otuz yıl boyunca, dünyadaki çoğu ülke, hizmet pazarlarında rekabeti artırmayı hedefleyen geniş kapsamlı reformları başlatmışlardır. Bu girişimlerin birçoğu hükümetler tarafından, özellikle genel ekonomik rekabetçilik açısından, önemli refah faydaları beklentileri ile özerk bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu arada, hizmetlerin; başta sanayileşmiş ülkelerde, daha sonra da gelişmekte olan ülkelerde GSYİH'nin giderek artan bir payını oluşturmaya başlaması söz konusudur. Bir dönüşüm gerçekleşmektedir, 1995 yılında Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) yürürlüğe girmesiyle sonuçlanan, hizmetler alanında artan uluslararası işbirliğinin arkasındaki itici güç budur. GATS, geniş bir ticaret tanımını benimseyerek, uluslararası hizmet sunmanın neredeyse tüm aşamalarını kapsayarak hizmet firmalarının faaliyet gösterebileceği kural tabanlı, şeffaf ve öngörülebilir bir ortam yaratmıştır. Ayrıca DTÖ üyelerine mevcut ticaret koşullarında engelleme imkanı sunarak piyasa katılımcılarını ekonomik görünümü tersine çevirmelerine karşı korumaktadır ve hizmet ticaret politikası hakkında izleme, kıyaslama ve bilgi paylaşımı için bir yer sağlamaktadır.(WTO, 2019:154)

DTÖ'nün Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) 1995 yılında Uruguay Ticaret turu müzakerelerinin sonunda yürürlüğe girmiştir. GATS, uluslararası hizmet ticaretini kapsayan ilk ve tek çok taraflı kurallar grubu olması adına önemlidir. GATT Uruguay Turu'nda gelişmiş ülkeler hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesi konusu üzerinde ısrarla durmuşlardır. GYÜ'ler, ikili ve çok taraflı müzakerelerde elde ettikleri tecrübeler nedeniyle GATS'ın birçok kuralına önemli oranda çekince koymuşlardır. Gelişmiş ülkeler GYÜ'lerin muhalefeti nedeniyle istediklerinin tamamını elde edememişler olsa bile, daha çok kendi çıkarlarına uygun bir anlaşmanın ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Dolayısıyla, GATS'ın fayda bakımından gelişmiş ülkelerin lehine olma olasılığı yüksektir. Bu ise, gelişmiş ülkelerin söz konusu sektörlerde nispeten ileri olmaları ve bu nedenle temel ihracatçı olmalarından kaynaklanmaktadır.

Uruguay Turu anlaşmalarının çoğu, gelecekteki çalışmalar için zaman çizelgeleri belirlemiştir. Bazı müzakereler, özellikle telekomünikasyon, finansal hizmetlerde, hızla tamamlanmıştır. Üye hükümetler ayrıca, "yerleşik gündem" dışındaki bir konu olan bilgi teknolojisi ürünlerinde daha serbest ticaret için bir anlaşma da hızla kabul etmişlerdir. Başlangıçta Uruguay Round anlaşmalarına dahil edilen gündem eklemeler ve değişiklikler görmüştür. Yerleşik gündemde 30'dan fazla öge bulunmaktadır. (WTO, 2020d):

2.3.1.Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) Ana Yapısı

DTÖ'nün tüm anlaşma seti, 30 anlaşma ve daha düşük tarifeler ve hizmet pazarının açılması gibi belirli alanlarda bireysel üyeler tarafından yapılan ayrı taahhütlerden (çizelgeler olarak adlandırılır) oluşan yaklaşık 30.000 sayfaya müteşekkildir. Bu anlaşmalar yoluyla DTÖ üyeleri, haklarını ve yükümlülüklerini açıklayan ayrımcı olmayan bir ticaret sistemi hedeflemektedir. Her üye, ihracatının diğer üye pazarlarında adil ve tutarlı bir şekilde ele alınacağını garanti etmesi yanında aynı zamanda kendi pazarına giriş için de aynısını yapmayı taahhüt eder. Sistem aynı zamanda gelişmekte olan ekonomilere taahhütlerini yerine getirmede esneklik sağlamaktadır. DTÖ üyeleri, GATS kapsamında hizmet sektörlerinden hangilerini dış rekabete açmaya istekli olduklarını ve bu pazarların ne kadar açık olduğunu belirten taahhütlerde bulunmuşlardır. Bankaların, sigorta şirketlerinin, telekomünikasyon şirketlerinin, tur operatörlerinin, otel zincirleri ve nakliye şirketlerinin, başlangıçta sadece mal ticaretine uygulanan daha açık ticaret prensiplerine sahip olmak istemeleri GATT'ın düzenlemelerine mesnet teşkil etmektedir.(WTO, 2020g)

GATS, iki ana bölümden oluşmaktadır. Bir taraftan, ekleriyle birlikte "Genel Çerçeve" ve diğer yandan, katılımcı ülkelerin bireysel "Bağıllık Programları" bu iki ana bölümü oluşturmaktadır. GATS Genel Çerçevesi bir önsöz ve 28 Maddeden oluşur; bunu sekiz ek, sekiz bakanlık bildirimi ve kararı takip eder. Eklerin çoğu belirli sektörler için geçerli özel hükümler içerirken, beyanlar ve kararlar, çalışma partilerinin kurulması, çalışma programları, talimatlar vb. gibi genel kurumsal konuları ele almaktadır. Bireysel ülke taahhüt programları ve konsolide bir Avrupa Birliği zamanlaması, çerçeve için bir "Ek" içinde gruplanmıştır. Bazı ülkeler de programlarıyla birlikte en çok kayırlan ülke (MFN) muafiyetlerinin listesini sunmuşlardır. Son olarak, GATS dışındaki uyumsuzlukların çözümü hakkında anlaşma ve DTÖ anlaşmasının belirli kurumsal hükümleri gibi bazı araçlar da DTÖ paketinin bir parçası olarak geçerlidir. Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda GATS bölümleri aşağıdaki şekilde paylaşılmaktadır.(OECD, 2020c)

Tablo 2.1. GATS Bölümleri

Birinci Bölüm (Amaç ve tanım)	1. Madde: Amaç ve Tanıtım
İkinci Bölüm (Genel Yükümlülük ve Disiplinler)	2. Madde: En Çok Kayrılan Ülke Kuralı
	3. Madde: Şeffaflık
	4. Madde: Gelişme Yolundaki Ülkelerin Artan Katılımı
	5. Madde: Ekonomik Bütünleşme
	6. Madde: Yurtiçi Düzenleme
	7. Madde: Tanıma
	8. Madde: Tekel Kuruluşlar ve Münhasır Hizmet Sunucuları
	9. Madde: Meslek Uygulamaları
	10. Madde: Olağanüstü Koruma Önlemleri
	11. Madde: Ödemeler ve Aktarmalar
	12. Madde: Ödemeler Dengesini Koruma Doğrultusunda Kısıtlamalar
	13. Madde: Hükümetin Alımları
	14. Madde: Genel İstisnalar
	15. Madde: Sübvansiyonlar
Üçüncü Bölüm (Özel Taahhütler)	16. Madde: Pazar Girişi
	17. Madde: Milli Yöntem
	18. Madde: Ek Taahhütler
Dördüncü Bölüm (Artan Serbestleşme)	19. Madde: Özel Madde Taahhütlerin Müzakeresi
	20. Madde: Özel Taahhüt Listeleri
	21. Madde: Listelerde Değişiklik Yapılması
Beşinci Bölüm (Kurumsal Hükümler)	22. Madde: Konsültasyon
	23. Madde: Anlaşmazlıkların Halli ve Yükümlülüklerin Yerine Getirilmesi
	24. Madde: Hizmet Ticaret Konseyi
	25. Madde: Teknik İşbirliği
	26. Madde: Diğer Uluslararası Kuruluşlarla Yürütülen İlişkiler
Altıncı Bölüm (Son Hükümler)	27. Madde: Menfaatlerden Vazgeçme
	28. Madde: Tanımlar
	29. Madde: Ekler(Madde 2'nin Muafiyetleri Hakkında Ek, Anlaşma Çerçevesinde Hizmet Üretimi Yapan Gerçek Kişilerin Hareketliliği Hakkında Ek, Finansal Hizmetler Hakkında Ek, Finansal Hizmetler Hakkında ikinci Ek, Haberleşme Hakkında Ek, Hava Taşımacılığı Hakkında Ek, Temel Haberleşme ile İlgili Müzakereler Hakkında Ek, Deniz Taşımacılığı Hizmetleri İle İlgili Müzakereler Hakkında Ek).

Kaynak: WTO, GENERAL AGREEMENT ON TRADE IN SERVICES, Sayfa 283

https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf

GATS; devlet otoritesinin ve hava taşımacılığı sektöründe, hava trafik haklarının ve doğrudan trafik haklarının kullanılmasıyla ilgili tüm hizmetlerin verdiği hizmetler dışında tüm hizmetleri kapsamaktadır. Hizmetlerin tümünü kapsadığı dikkate alınmaksızın yapılan sözleşmeler ve bunlar beraberinde gerçekleşen müzakereler, DTÖ'de mevcut bulunan düzenlemelerin en az tartışmalı alanlarından biridir. Bunun nedeni, hükümetlerin büyük ölçüde üstlenecekleri yükümlülüklerin seviyesini belirlemelerini sağlayan dikkate değer esnekliğidir. Esnekliğin ise dört ana unsuru vardır(WTO, 2020h):

- Üye hükümetler, yabancı tedarikçilerin hizmet sunma hakkını garanti altına alacak taahhütleri yerine getirecekleri hizmet sektörlerini veya alt sektörlerini seçerler.
- Her üyenin bir taahhüt programı olmalıdır, ancak kapsamı konusunda minimum bir gereklilik yoktur - bazıları bir sektörün sadece küçük bir bölümünü kapsar; taahhüt edilen hizmetler için, hükümetler pazara erişim seviyesini ve garanti altına almak için hazırlandıkları ulusal muamele derecesini belirten sınırlamalar getirebilmektedir.
- Hükümetler, taahhütleri, hizmetlerin ticareti yapılan tanınmış dört "tedarik tarzından" bir veya daha fazlasıyla sınırlandırabilmiştir. Ayrıca belirli ticaret ortaklarına daha iyi muamele sağlamak için, taahhütleri geri çekebilir ve yeniden müzakere edebilirler.
- Hükümetler, ilke olarak, 10 yıllık süre ile sınırlı olmak üzere, aksi takdirde planlanmış olsun olmasın tüm hizmetler için geçerli olan MFN ilkesinden muafiyet alabilirler.

GATS kapsamında yol inşaatından, su dağıtımına, eğitimden, sağlık hizmetlerine kadar geniş bir yelpazede toplamda 160 sektör, hizmet sektörü olarak addedilmektedir. Hizmetler sektörü Tablo 2.2'den görüldüğü üzere DTÖ tarafından 12 ana başlık altında ele alınmaktadır. (WTO, 2020e)

2.3.2. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması'nın İlkeleri

GATS'a bakıldığında taraf ülkelerin izledikleri politik hedefler doğrultusunda hizmetler arzını düzenleyecek hakların tanımlandığı görülmektedir. Anlaşmanın mantıklı, objektif ve tarafsız olması ve ticarete bir engel teşkil etmemesi ana hedeflerdir. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan zorunluluklar, genel yükümlülükler ve spesifik (özel) taahhütler olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Genel yükümlülüklerin tüm ülke ve sektörlerde uygulanması zorunluluk arz etmektedir. Özel taahhütler, spesifik olarak belirtilmiş sektörlerde milli muamele ve piyasaya girişlerle ilgili taahhütleri içine almaktadır. Genel yükümlülükler altında bulunan ilkeler aşağıda açıklanmaktadır.

- a. En çok kayırılan ülke kuralı: GATS'ın II. Maddesi uyarınca üye ülkeler, diğer tüm üyelerin hizmet veya hizmet tedarikçilerine “başka herhangi bir ülkenin benzer hizmet ve hizmet tedarikçilerine verilen muameleden daha az elverişli olmayan muamele” yi uygulamamak ile mükelleftir. GATS'ın esas ruhunu temsil eden en çok kayırılan ülke kuralı ile ayrımcılığın önüne geçilmesi amaçlanmaktadır(Mızrak ve Yazıcı, 2013: 92). Bu ilke hizmetler sektöründeki üyeler arasında benzer muamele sağlayan ya da ticaret ortaklarının hizmetler sektörünün faydalarına erişimi sınırlandıran karşılıklı hükümlerinin yasaklanması ve haksız rekabetin önüne geçilmesini amaçlamaktadır. (WTO, 2017: 17)
- b. Şeffaflık: GATS'ta yer alan ikinci önemli ilkedir. Böylelikle çok taraflı serbestleşmenin daha adil olması sağlanmaktadır. Ayrıca üye ülkelerin ve iş kollarının kısıtlamaları ve korumacılığı belirlenmektedir. Bu konu doğrultusunda temel sorumluluklar; zamanında yayın, bilgilendirme, araştırma noktalarının belirlenmesi ile adil yargı sürecinden ibarettir. Bu prensip uyarınca GATS üyeleri, genel başvuru ile ilgili tüm önlemleri yayımlamak ve diğer üyelerin bilgi taleplerine cevap vermek için zorunlu ulusal soruşturma noktaları oluşturmakla yükümlüdürler. (Çatalbaş, 2005: 94)
- c. Muafiyetler: Bu ilkeye göre tüm muafiyetler incelemeye tabi olup, prensip olarak 10 yıldan daha uzun sürmemelidirler. Muafiyetler; GATS, üye ülkelerin ekonomik entegrasyon anlaşmalarına girmelerine veya belirli koşullar yerine getirildiği takdirde düzenleyici standartları, sertifikaları ve benzerlerini karşılıklı olarak tanımalarına izin vermektedir.

Anlatılan prensipler haricinde genel olarak uygulanabilir diğer yükümlülükler, tekellerin ve münhasır tedarikçilerin işletilmesi hakkında idari inceleme ve itiraz prosedürleri ve disiplinlerinin kurulmasını içerir.

GATS ile hizmet sunumunda vatandaşlık, yerleşik olma ya da kurulumda şirket tipi şartları gibi kısıtlayıcı koşullar getirilmemesi; hizmet sunumunun değer, toplam üretim miktarı, çalıştırılacak eleman sayısı vb. konularda sınırlandırılmamasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanı sıra, hizmet sunumunda gereken yetkilendirme kısıtları ile yeterlilik standart ve şartlarına ilişkin ulusal düzenlemelerin hizmet ticaretini engelleyici şekilde uygulanmamasını sağlamaya yönelik hükümler de getirilmiştir.

Özel Yükümlülükler, pazara erişim ve ulusal muamele alt başlıkları altında toplanmaktadır.

- a. Pazara Giriş: GATS ekinde yer alan taahhüt listelerinde, hizmet sunumunda pazara girişi kısıtlayan şartlar ile yerli ve yabancı hizmet sağlayıcılara yönelik ayrımcı muamele

yapılan koşulları listeleyerek, anlaşmada belirtilen hususlara istisna teşkil eden kısıtlayıcı uygulamaları sürdürebilmiştir. Ancak üyeler, taahhüt listelerinde belirttikleri şartların ötesinde, hizmet sunumunu kısıtlayıcı yeni düzenleme ve uygulamalara gidememektedir. (Mızrak ve Yazıcı, 2013: 91)

- b. Ulusal Muamele: Bu kurala göre iç pazardaki düzenleme ya da uygulamalar açısından ithal ve yerli mal ayrımı yapılmaması gerekmektedir. Bu ilke bir malın ya da hizmetin veya fikri mülkiyetin pazara girmesinden sonra uygulanır. Fakat bu ilkeye göre yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olmasına rağmen, ithal mal üzerinden gümrük vergisi alınması ulusal muamele ilkesine aykırılık teşkil etmez. (Dpt, 2000: 17).

Diğer taraftan DTÖ üyesi ülkeler; sektör kapsamını ve uygun gördükleri taahhütlerin önemli içeriğini uyarlamakta serbesttirler. Dolayısıyla taahhütler, genel ve bireysel sektörlerde ulusal politika hedeflerini ve kısıtlamalarını yansıtmaya eğilimindedir. Bazı üyeler bir avuç hizmetten daha azını planlamış olsa da, diğerleri toplam 160 hizmetin 120'sinden fazlasında pazara erişim ve ulusal muamele disiplinleri üstlenmiştir. Özel taahhütlerin varlığı, diğer şeylerin yanı sıra, ticaret üzerinde önemli etkisi olan yeni önlemlerin bildirilmesi ve uluslararası ödeme ve transferlerde kısıtlamaların önlenmesi ile ilgili diğer yükümlülükleri de tetiklemektedir. (WTO, 2020h)

GATS yukarıda belirtilen genel yükümlülöklere ek olarak belirli bir takım taahhütlerde bulunan taraf ölkelere yeni zorunluluklar yüklemektedir (WTO, 2020h).

- i. Uluslararası hizmetler ticareti üzerinde etkisi bulunan genel nitelikteki bütün ulusal düzenlemelerin uygun ve objektif yönetiminin sağlanması,
- ii. Uluslararası hizmetler ticaretini etkileyen idari nitelikli kararların gözden geçirilmesini öngören tahkim veya süreçlerin korunması veya oluşturulması,
- iii. Yabancı hizmet sağlayıcılarına hizmetlerin sunulmasını sağlamak için istenen iznin makul bir süre içinde verilmesi,
- iv. Ülkenin ciddi ödemeler dengesi zorluklarıyla karşılaşması haricinde, uluslararası transferlere ve ödemelere engelleme getirilmemesi.

2.3.3. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşmasının İstisnaları

GATS'ın 14. maddesinde düzenlenen istisnalar genel istisnalar ile güvenlikle ilgili istisnalar olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Genel istisnalar; GATS'a tabii ve benzer şartların hüküm sürdüğü ülkeler arasında keyfe dayalı veya haksız bir ayırım veya hizmet ticareti üzerinde gizli bir kısıtlama oluşturacak şekilde uygulanmaması gerektiğini belirten şarta dayanmaktadır. Bu anlaşmadaki hiçbir hüküm; aşağıda belirtilen tedbirlerin herhangi bir üye tarafından benimsenmesini veya uygulanmasını önleyecek biçimde yorumlanmayacaktır:

- kamu ahlakının korunması veya kamu düzeninin sürdürülmesi,
- insan, hayvan veya bitki hayatının veya sağlığının korunması,
- Aşağıda belirtilen ilgili hükümleri de içermek suretiyle, bu anlaşmanın hükümlerine aykırı olmayan kanun ve düzenlemelere uyum sağlanması:
 - i. aldatıcı ve hilekar uygulamaların önlenmesi veya hizmet mukavelelerinin yükümlülüklerini yerine getirmemenin etkileriyle ilgilenilmesi,
 - ii. kişisel verilerin işlenmesi ve yayılması ile ilgili işlemlerde bireylerin mahremiyetinin korunması ile bireysel kayıt ve hesapların gizliliğinin korunması,
 - iii. güvenlik,
- Uygulamadaki farkın diğer üyelerin hizmetleri veya hizmet sunucuları göz önüne alındığında, dolaysız vergilerin adil ve etkin uygulanması ve toplanmasının sağlanmasını amaçlaması koşuluyla, 17. maddeye aykırı olanlar;
- Uygulamadaki fark üye ülkenin bağlı olduğu, çifte vergilendirmenin önlenmesi ile ilgili uluslararası bir anlaşmanın veya herhangi bir diğer uluslararası anlaşma veya düzenlemedeki çifte vergilendirmenin önlenmesi ile ilgili hükümlerin sonucu olması koşuluyla, 2. maddeye aykırı olanlar.

Güvenlikle ilgili istisnalar:

- bir üyenin, kendi güvenliğiyle ilgili menfaatlerine aykırı olduğunu öne sürmesi,
- herhangi bir üyeyi kendi güvenliğiyle ilgili önemli menfaatlerinin korunması için gerekli olduğunu düşündüğü tedbirleri almaktan alı koyacağı durumlar,
- ordu kuruluşunun tedariki amacıyla doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gerçekleştirilen hizmet arzıyla ilgili mücbir sebepler,

- herhangi bir üyeyi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi altında uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için gerekli olan yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda harekete geçmekten alıkoymadığı şeklinde yorumlanmayacaktır.

Ödemeler dengesi ile ilgili istisnaları incelediğimizde, taraf ülkelerin ödemeler dengesi zorluklarıyla karşı karşıya kalmaları halinde bu ülkelerin üstlendikleri belirli taahhütlere ve ödeme transferlerine kısıtlamalar getirmelerine izin verilmektedir. Ancak bu kısıtlama ve tedbirler mevcut kötü durum sona erdikten sonra bir an önce kaldırılmalıdır.

Genel istisnalar ve güvenlik istisnalarında ise anlaşma, ülkeleri diğer hususları haricinde kamu ahlakı, insan, hayvan ve bitki sağlığı veya temel güvenlik çıkarlarının korunması için gerekli önlemleri almalarına engel koymamaktadır.

İşgücü (emek) piyasasının bütünleştirilmesine bakıldığında, taraf olan bir ülkenin bir diğer ülkeyle birbirlerinin vatandaşlarının çalışma izninden muaf tutmasıyla birlikte işgücü piyasalarının tamamen bütünleştirilmesine yönelik düzenlemelere girmesine engel olmaktadır.

GATS'ın genel ilkelerinden istisnalar haricinde derogasyon (çekince) listeleri de önem arz etmektedir. II'nci Madde Muafiyetleri Hakkında Ekte, bu maddenin ruhuna aykırı önlemler ise yukarıda ifade edilen Ek II'nin şartlarını karşılamak ve bir liste halinde belirtilmek kaydıyla korunabilmektedir. Bu listeye, Derogasyon (Çekince) Listesi denilmektedir.(Çatalbaş, 2005: 99) Ülkelerin derogasyon listelerinin yoğunluğu, o ülkedeki hizmetler ticaretinin ne ölçüde tercihli bir sisteme sahip olduğunu ve rekabete açık olmadığını göstermektedir. Bu nedenle derogasyon listelerini geniş tutmuş ülkeler uluslararası hizmetler ticareti yönünden güvenilirliği düşük ülkeler olarak kabul edilmektedirler. İdeal durum ise derogasyon listelerinin hiç bulunmamasıdır.

En çok kayırlan ülke ilkesi dışında tutulmanın şartlarından en önemlisi; derogasyon listesine konulacak bir önlemin, en geç anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte listelenmiş olmasıdır. DTÖ'yü meydana getiren anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih sonrası uygulamaya konulacak yeni istisnalar için II nci Madde İstisnaları Hakkında Ek esas alınarak derogasyon almak mümkündür. Hizmetler Ticareti Konseyi 5 yıldan fazla süre için kabul edilen bütün istisnaları ele almaktadır. İlke olarak bu gibi istisnalar 10 yıllık süreyi geçemezler. Ancak, önemli sayıda istisnaların bulunması uluslararası hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesinin önündeki temel engellerden birisi olmaya devam etmektedir. (Çatalbaş, 2005: 100)

2.3.4. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması ve Taahhütler

GATS kapsamındaki spesifik taahhütler, DTÖ üyelerinin farklı hizmet sektörleri ve tedarik biçimleri arasında “pazara erişim” (Madde XVI) ve “ulusal muamele” yi (Madde XVII) ne ölçüde sağladığını belirlemektedir. İlgili sektörlerde, pazara erişim ve ulusal muamele ile ilgili özel taahhütler; hizmet sektörlerinde daha fazla rekabeti ve yatırımı teşvik etmek, bağımsız olarak üstlenilen serbestleştirmeyi ve politika planlarının güvenilirliğini artırmak için kullanılabilir. Ayrıca, mevcut erişim düzeylerini bağlayan taahhütler daha fazla şeffaflık ve öngörülebilirlik sağlamaktadır ve korumanın artmasına neden olacak politikaların tersine çevrilmesini önlemektedir. Bununla birlikte, GATS kapsamındaki DTÖ üyelerinin çoğu durumda 20 yılın üzerindeki mevcut taahhütleri genel olarak ılımlıdır ve genellikle hizmet ticaret politikalarının geçerli uygulanan açıklık düzeyini garanti etmemektedir. Bunun nedeni, Uruguay Turu sırasında üyelerin yeni hizmetler ticaret anlaşması oluşturma konusunda gösterilen gayretin taahhütleri müzakere etmekten daha fazla olmasıdır. Finansal hizmetler ve temel telekomünikasyon hizmetleri (1995-97) ile ilgili genişletilmiş müzakereler ve 1995'te kurulduktan sonra DTÖ'ye katılan üyeler tarafından üstlenilen taahhütler dışında, çok taraflı pazara giriş müzakereleri o zamandan beri önemli sonuçlar üretmemiştir. Hizmet ticareti engellerinin doğası göz önüne alındığında, GATS taahhütlerinin tarife imtiyazları olarak özetlenmesi ve sonuçlandırılması kolay değildir.(WTO, 2019: 167)

Sektörel kapsam ile ilgili olarak, DTÖ üyelerinin çoğunluğunun hizmet sektörlerinin çoğunda taahhütleri yoktur. DTÖ üyeleri ortalama olarak tüm hizmet alt sektörlerinin üçte birinden biraz fazlasında belirli taahhütlere sahiptir. Sektörel kapsama alanı, farklı üye gruplarda önemli farklılıklar göstermektedir; gelişmiş ülkeler (%66), gelişmekte olan ekonomilerden (%28) ortalama olarak daha fazla taahhütte bulunmaktadır. Geri kalmış ülkelerde ortalama olarak, alt sektörlerin daha küçük bir payı vardır (%21). DTÖ'ye katılım sürecinden geçen üyeler, gelişmiş ülkelerdeki örneklerine benzer bir dizi sektörde başlangıçtaki üyelerden daha fazla taahhüt üstlenme eğilimindedir. Kapsanan sektörlerin payı gruplara göre değişmekle birlikte, bu aralık her grupta önemli ölçüde dalgalanmaktadır. Örneğin, gelişmekte olan ekonomiler arasında, bir üyenin yalnızca bir alt sektörü varken, diğer bir ülke 132 alt sektöre varana kadar taahhüt verebilir. Turizm, finans ve telekomünikasyon hizmetleri üyelerin çoğunluğundan taahhütler alırken, ulaştırma, dağıtım, posta-kurye, çevresel veya görsel-işitsel hizmetler gibi diğer sektörler daha az taahhüt almıştır. (WTO, 2019:168)

Devletlerin GATS vasıtası ile yerleştirme gayretinde oldukları liberalizasyon (serbestleşme) hareketi birçok sektör ile ticaret türlerindeki istisnalardan ötürü sınırlıdır. Uruguay Turu sonrasında; GATS'a tabii ülkeler hizmetler ile ilgili toplamda 4582 adet taahhütte bulunurken bu taahhütlerin 2423 adedi gelişmiş ülkeler tarafından 2159'u geliştirmekte olan ülkeler tarafından verildiği görülmektedir. Tablo 2.2.'de görüldüğü üzere gelişmiş ülkeler tarafından verilen taahhütlerin maksimum gerçekleştirilebilirlik payı yüzde 53,8 olmuşken, bu oran geliştirmekte olan ülkelere ise yüzde 17,2 oranındadır.(Hoekman ve Martia, 1999: 968). Taahhütlerin sektörlere göre dağılımına bakıldığında ise en fazla taahhüdün iş hizmetleri sektöründe olduğu görülmektedir. Tablo 2.2'e göre, iş hizmetlerini, finansal hizmetler, eğlence ve kültür, su taşımacılığı ve kara taşımacılığı takip etmektedir.

Tablo 2.2. Uruguay Turu Sonunda Hizmetlerle İlgili Taahhütlerin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Ülkeler/ Bölgeler	Taahhüt Sayısı	Taahhütlerin Olabilirlik Payı(%)	Maksimum
Gelişmiş Ülkeler	2.423	53.8	
GYÜ'ler	2.159	17.2	
--Latin Amerika	738	15.3	
--Afrika	396	9.8	
--Ortadoğu	106	16.5	
--Asya	796	26.0	

Kaynak:GATT Secretariat. The Result of the Uruguay Multilateral Trade Negotiations (1994): World Bank. Global Economic Prospects and Developing Countries (1995).

Tablo 2.3.GATS'da Sektörler İtibariyle Taahhütler

Sektörler	GATS Sektörleri Sayısı	Ortalama Taahhüt Sayısı		Taahhütler/Sektör Başına GATS Maddeleri	
		Yüksek Gelirli Ülkeler	Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler	Yüksek Gelirli Ülkeler	Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler
İnşaat (Müteahhitlik)	20	11.2	3.3	56.0	16.5
Motorlu Araç Tamiri	4	1.8	0.3	45.0	7.5
Toptan ticaret	8	4.6	0.5	57.5	6.3
Perakende Ticaret	8	4.4	0.8	55.0	10.0
Otel ve Restoran	4	2.8	2.8	70.0	70.0
Arazi Taşımacılığı	40	9.4	2.3	23.5	5.8
Su Taşımacılığı	48	4.4	3.0	9.2	6.3
Hava Taşımacılığı	20	3.7	1.5	18.5	7.5
Yardımcı Taşımacılık	20	5.1	1.3	25.5	6.5
Posta Hizmet.	4	1.3	0.6	32.5	15.0
Temel Haberleşme	28	1.5	1.3	5.4	4.6
Değ. Yaratın Haberleş.	28	18.7	5.0	66.8	7.8
Finansal Hizmetler	60	31.3	12.4	52.2	20.6
Emlak Hizmetleri	8	3.5	0.3	43.8	3.8
Kiralama Aktiviteleri	20	9.5	1.3	47.5	6.5
Bilgisayarla ilgili Hizmetler	20	15.5	4.2	77.5	21.0
A R+G E Hizmetleri	12	4.1	1.0	34.2	0.3
İş Hizmetleri	108	56.5	12.2	47.9	11.3

Çöp Tanzimi	16	8.8	1.0	55.0	6.3
Eğitim	20	4.7	1.3	23.5	6.5
Sağlık ve Sosyal HİZ.	24	5.0	1.9	20.8	7.9
Eğlence ve Kültür İliz.	48	13.3	4.6	27.9	9.6

Kaynak: "Tentative First Steps: An Assessment of the Uruguay Round Agreement on Services". sf 24 <http://documents.worldbank.org/curated/en/160421468739499350/pdf/multi-page.pdf>

Tablo 2.4’de GATS’da verilen taahhüt sayılarına bakıldığında 44 ülkenin en fazla 20 adet taahhüt verdiği görülmektedir. Bu ülkelerin dağılımına bakıldığında genel olarak geri kalmış ülkelerden oluştuğu görülmektedir. 121 adet ve üstü taahhüt veren ülkelere bakıldığında grubun çoğunlukla gelişmiş ülkelerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum bize gelişmiş ülkelerin bu konudaki iştahını göstermektedir. Ayrıca Çin, Türkiye, Malezya, Tayland ve Kolombiya gibi gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyinde taahhütte bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2.4. GATS’a Taraf Ülkelerin Hizmetlerle İlgili Taahhüt Miktarları

Taahhüt Sayısı	Üye Sayısı	DTÖ Üyeleri
1-20	44	Angola, Bahreyn, Barbados, Benin. Botswana, Burkina Faso, Kamerun, Orta Afrika Cum. Çad, Kongo, Kosta Rika, G. Kıbrıs, Fiji, Gabon, Gine Bissau, Guyana, Haiti, Honduras, Madagaskar, Malawi, Maldivler, Mali, Malta, Moritanya, Mauritius, Mozambik, Myanmar, Namibya, Nijer, Paraguay, Ruanda, St. Kitts&Nevis, St. Lucia, St. Vincent&Grenadines, Solomon Adaları, Sri Lanka, Surinam, Svaziland, Tanzanya, Togo, Uganda, Zambiya.
21-40	23	Bangladeş, Bolivya, Brunei, Burundi, Fildişi Kıyısı, Cibuti, Dominik, Gana, Grenada, Guatemala, Kenya, Makao, Moğolistan, Nijerya, Papua Yeni Gine, Peru, Katar, Senegal, Sierra Leone, Tunus, Uruguay, Zimbabwe.
41-60	10	Antigua&Barbuda, Belize, Küba, Hindistan, Fas. Hollanda Amilleri, Nikaragua, Pakistan, Trinidad&Tobago, Bir. Arap Emirlikleri.
61-80	13	Brezilya, Çin. Ekvator, Hong Kong, İsrail, Jamaika, Kuveyt, Lihtenştayn, Mısır, Polonya, Romanya, Singapur ve Venezüella

81-100	12	Arjantin, Çek Cum.,Dominik Cum., Endonezya G. Afrika Lesotho, Panama, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye ve Y. Zelanda
101-120	7	Avustralya, Bulgaristan, Gambiya Kanada Filipinler, İsviçre ve Tayland.
121 +	24	ABD. AB (15), İzlanda, Japonya, Kolombiya, G. Kore, Macaristan, Malezya, Meksika, Norveç.

Kaynak: WTO, Annual Report 2001, s. 34.

https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wto_anrep01_e.pdf

2.3.5. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması ve Türkiye'nin Taahhütleri

Türkiye'nin ikinci madde kapsamındaki istisnalar listesinde 16 istisna mevcuttur. Bunlar: hizmet sektörlerine yönelik dört adet, haberleşme hizmetlerine yönelik üç adet, taşımacılık hizmetlerinin tümüne ilişkin üç, kara taşımacılığı, demiryolu taşımacılığı, bankacılık, muhasebecilik ve mali müşavirlik, posta hizmetleri ve mesleki hizmetlere ilişkin birer istisnadan oluşmaktadır. Türkiye Uruguay Turu akabinde yapılan uzatılmış müzakerelerden denizcilik hizmetleri, finansal hizmetler ve temel haberleşme hizmetleri ile ilgili olanlarına katılmıştır. Denizcilik hizmetlerine ilişkin olarak yapılan müzakerelerin tamamlayarak askıya alınması sebebiyle Türkiye Uruguay Turu sonunda verdiği listelerinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Türkiye'nin uzatılmış müzakerelerde sunduğu listeler 22 Nisan 2003 tarihinde DTÖ tarafından ilan edilmiştir(T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018a).

Doha'da Turunda ise 4.sü düzenlenen DTÖ Bakanlar Konferansı ve Doha Kalkınma Gündemi'nde alınan kararlar kapsamında DTÖ üyelerinin başlangıç teklifleri sunmaları talep edilmiştir. Türkiye başlangıç teklifini içine alan taahhüt listesi ile II. Madde istisnaları listesinde ek değişiklikler yaparak yeniden düzenlenmiştir. Türkiye'nin DTÖ'ye sunduğu başlangıç teklifleri listesi 3 Eylül 2003 tarihinde yayınlanmıştır(WTO, 2003: 30). Bu liste yatay taahhütler, hukuk hizmetleri, bilgisayar ve ilgili hizmetler, madencilğe ilişkin hizmetler, haberleşme hizmetleri, müteahhitlik ve ilgili mühendislik hizmetleri, eğitim hizmetleri, mali hizmetler, turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler, deniz taşımacılığı hizmetleri ve hava taşımacılığı hizmetlerinde yapılan değişiklikleri kapsamaktadır.

3. BÖLÜM: ULUSLARARASI HİZMET TİCARETİ ve ULUSLARARASI HİZMET TİCARETİNDE TÜRKİYE’NİN YERİ

Çalışmanın 3. Bölümünde uluslararası hizmet ticaretinde mevcut durum analiz edilecektir. Bu amaç doğrultusunda önce uluslararası hizmet ticaretinin dünya ticareti içindeki yerine değinilecek ve uluslararası hizmetler ticaretinin alt sektörler itibarıyla görünümüne yer verilecektir. Ardından önde gelen hizmet ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeler ve bu ülkelerin hizmet ticaretinin alt sektörler itibarıyla durumu ele alınacaktır. Türkiye dış ticareti açısından hizmet ticaretinin durumu değerlendirildikten sonra Türkiye ile öde gelen hizmet ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeler muakayese edilecektir.

3.1. Hizmet Ticaretinin Dünya Ticaretindeki Yeri

GATT anlaşmasından günümüze kadar geçen süre içerisinde, mal ve hizmet ticaretini kısıtlayıcı engellerin azaltılması vesilesi ile dünya ticaretinde önemli artışlar olmuştur. Tablo 3.1’den de görüldüğü üzere GATT’ın yürürlüğe girdiği 1948 yılında 59 milyar \$ olan dünya ihracatı GATT sonrası ilk 5 yıllık dönemde ciddi bir artış göstererek 84 milyar \$’a ulaşmıştır. 1953 yılından sonraki 10 yıllık dönemlerde dünya ihracatı 1963 yılında 157 milyar \$, 1973 yılında 579 milyar \$, 1983 yılında 1,8trilyon \$, 1993 yılında 3,7trilyon \$, 2003 yılında 7,3 trilyon \$ olmuştur. 2017 yılında 17,9 trilyon \$ olan dünya ihracatı 2018 yılında 19,3 trilyon \$’a ulaşmıştır. (World Trade Statistical Review, 2018: 119).

Dünya ithalatı da benzer bir artış trendindedir. 1948 yılında 62 milyar \$ olan dünya ithalatı 1953’de 85 milyar \$, 1963’de 164 milyar \$, 1973’de 594 milyar \$, 1983’de 1,8 trilyon \$, 1993’de 3,8 trilyon \$, 2003’de 7,7 trilyon \$ olmuştur. 2017 yılında 17,5 trilyon \$ olan dünya ithalatı 2018’de 19,7trilyon \$ olmuştur.

Tablo 3.1: Dünya Ticaret Hacmi (1948-2017)

Yıllar	Dünya İhracat Tutarı (Milyar \$) ¹	Dünya GSYİH İhracat(%)	Dünya İthalat Tutarı (Milyar \$) ²	Dünya GSYİH İthalat(%)
1948	59	-	62	-
1953	84	-	85	-
1963	157	-	164	-
1973	579	%15,56	594	%14,85
1983	1.838	%18,43	1.883	%18,85
1993	3.678	%20,15	3.805	%20,20
2003	7.379	%25,83	7.694	%24,97
2017	17.198	%29,43	17.572	%28,62
2018	19.347	%30,10	19.69	%29,33

Kaynak: 1- Dünya Bankası'nın " Exports of goods and services (% of GDP) , ve 2- Imports of goods and services (% of GDP) <https://data.worldbank.org/>"

Dünya'da yıllar itibariyle hizmet ihracatı ve ithalatını gösteren tablo 3.2'den görüldüğü üzere, 1980 yılında 413.5 milyar \$ olan dünya hizmet ihracatı, 2018'de 5,9 trilyon \$'a ve 1980'de 495.3 milyar \$ olan dünya hizmet ithalatı 2018'de 5,5 trilyon \$'a ulaşmıştır. Dünya hizmet ihracatının dünya ihracatı içindeki payı 1980 yılında % 17 iken, bu oran 2018 yılında %23,6'ya yükselmiştir. 1980 yılında 908,8 milyar \$ olan dünya hizmet hacmi, 2018'de 11,5 trilyon dolara yükselmiştir.

Dünya hizmet dış ticaretinin seyrinin 1997 yılından itibaren değişim gösterdiğini de söylemek mümkündür. 1997 yılına kadar hizmet ticaretinde ithalat ağırlıklı olan yapı, bu seneden itibaren ihracat ağırlıklı hale gelmiştir. 1997'den itibaren ülkelerin hizmet ihracatındaki artış ile birlikte hizmet ihracatının hizmet ithalatından daha fazla olması sonucu, tablo 3.2'nin son

sütunundan görüleceği üzere, dünya net hizmet ihracatı pozitif değer almıştır. Bu değişimde 15 Nisan 1994 yılında imzalanan GATS'ın ve sonrasında gerçekleştirilen müzakerelerin rolü bulunmaktadır(WTO, 2020d).

Tablo 3.2. Dünya Hizmet İhracatı ve İthalatı

Yıllar	Dünya Toplam İhracatı *1	Dünya Hizmet İhracatı*2	%	Dünya Toplam İthalatı*1	Dünya Hizmet İthalatı*2	%	Toplam Dünya Hizmet Ticareti Hacmi	Dünya Net Hizmet İhracatı
1980	2.435.482	413.503	17	2.406.817	495.316	20	908.82	-81.813
1981	2.424.331	424.816	18	2.415.179	514.420	4	939.237	-89.604
1982	2.259.355	421.758	19	2.269.650	499.646	-3	921.404	-77.889
1983	2.190.787	413.094	19	2.224.264	486.043	-3	899.137	-72.949
1984	2.290.770	422.447	18	2.336.763	493.489	2	915.936	-71.043
1985	2.309.012	440.065	19	2.364.736	497.571	1	937.636	-57.506
1986	2.537.463	517.720	20	2.612.110	557.912	12	1.075.632	-40.192
1987	3.012.260	608.386	20	3.056.383	643.846	15	1.252.232	-35.46
1988	3.426.970	672.728	20	3.456.963	715.702	11	1.388.430	-42.974
1989	3.712.511	729.867	20	3.734.243	775.769	8	1.505.636	-45.901
1990	4.327.732	882.706	20	4.303.303	933.730	20	1.816.436	-51.023

1991	4.428.206	925160	21	4.459.272	994.073	6	1.919.233	-68.913
1992	4.776.936	1.037.021	22	4.801.633	1.097.659	10	2.134.680	-60.639
1993	4.720.096	1.042.225	22	4.721.423	1.086.971	-1	2.129.196	-44.746
1994	5.298.614	1.129.673	21	5.243.416	1.154.386	6	2.284.059	-24.713
1995	6.344.908	1.292.767	20	6.221.393	1.328.360	15	2.621.127	-35.593
1996	6.746.424	1.385.778	21	6.567.244	1.399.957	5	2.785.736	-14.179
1997	6.937.030	1.486.041	21	6.724.244	1.437.962	3	2.924.004	48.079
1998	6.871.661	1.511.686	22	6.697.982	1.445.816	1	2.957.502	65.869
1999	7.129.902	1.585.211	22	7.023.892	1.537.706	6	3.122.917	47.505
2000	7.946.032	1.694.139	21	7.899.148	1.642.795	7	3.336.934	51.344
2001	7.669.163	1.692.941	22	7.640.015	1.653.589	1	3.346.531	39.352
2002	8.013.789	1.812.028	23	7.912.234	1.738.714	5	3.550.742	73.314
2003	9.405.108	2.009.703	21	9.245.737	1.969.173	13	3.978.876	40.529
2004	11.463.662	2.444.965	21	11.241.041	2.368.263	20	4.813.228	76.702
2005	13.003.329	2.706.721	21	12.754.864	2.615.743	10	5.322.464	90.977
2006	14.954.193	3.052.405	20	14.583.393	2.920.045	12	5.972.450	132.36
2007	17.416.873	3.644.391	21	16.864.730	3.435.703	18	7.080.094	208.687
2008	19.949.781	4.092.089	21	19.442.233	3.889.376	13	7.981.464	202.713
2009	15.950.178	3.653.691	23	15.413.647	3.469.273	-11	7.122.963	184.418
2010	18.912.391	3.935.033	21	18.320.933	3.744.043	8	7.679.076	190.99

2011	22.491.095	4.499.584	20	21.850.887	4.239.803	13	8.739.387	259.78
2012	22.865.913	4.620.810	20	22.168.594	4.389.201	4	9.010.012	231.609
2013	23.568.289	4.915.020	21	22.769.609	4.661.428	6	9.576.448	253.592
2014	23.973.001	5.235.377	22	23.258.253	5.037.512	8	10.272.889	197.866
2015	21.324.253	5.015.171	24	20.720.223	4.791.164	-5	9.806.335	224.007
2016	20.865.075	5.073.129	24	20.219.750	4.798.383	0	9.871.512	274.745
2017	23.002.229	5.486.942	24	22.329.690	5.220.638	9	10.707.581	266.304
2018	25.136.342	5.919.720	24	24.526.469	5.582.587	7	11.502.306	337.133

Kaynak: 1- Dünya Bankası Dünya toplam ihracatı ve ithalatı verileri,

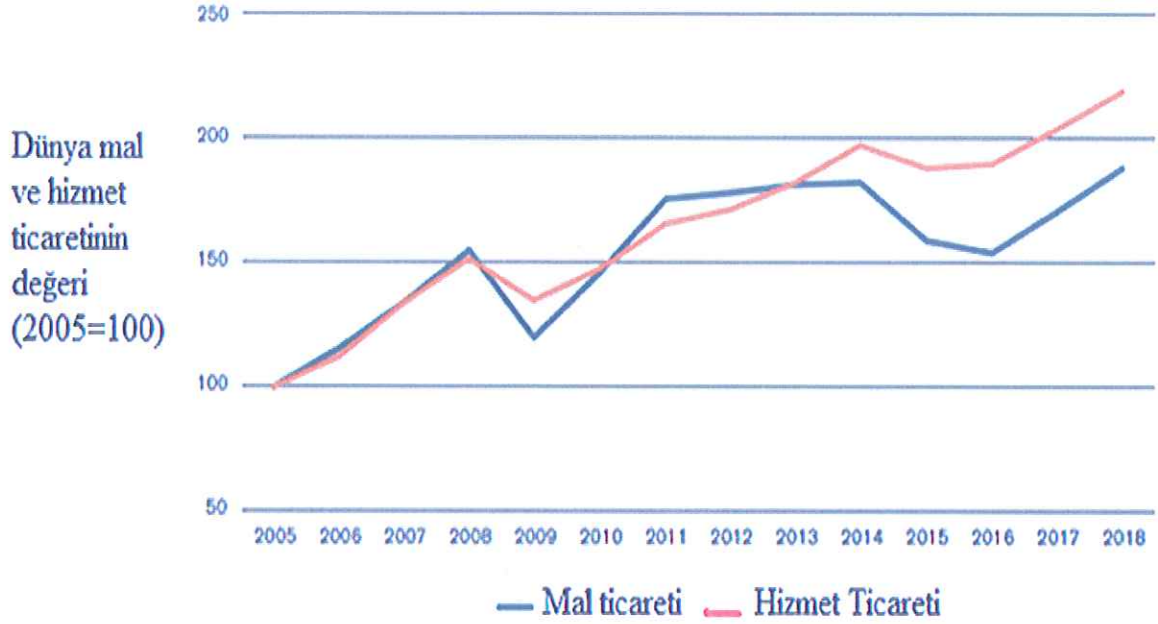
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.GNFS.CD>

2- Dünya Bankası Dünya hizmet ihracatı ve ithalatı verileri

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.NFSV.CD>

GATS'ın yürürlüğe girdiği 1995 yılında dünya hizmet ihracatı %14 oranında, dünya hizmet ithalatı ise % 15 oranında artış göstermiştir. Dünya hizmet ihracatında 2004-2008 yılları arasında bir önceki yıla göre %10 ve üzerinde ihracat artışı görülürken, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz nedeni ile 2009 yılında dünya hizmet ihracatı %11 oranında azalarak 3,6 trilyon \$ seviyesine, dünya hizmet ithalatı da yine aynı oranda daralarak 3,4 trilyon \$ seviyesine gerilemiştir. 2009 yılında krizin etkilerinin bertaraf edilmesi noktasında Amerikan Merkez Bankası'nın uyguladığı parasal genişleme nedeniyle oluşan likidite bolluğu 2010 yılında hizmet ticaretinin artışını tetiklemiş ve 2010 yılında hizmet ihracatı ve ithalatında %8 oranında artış kaydedilmiştir. (Federal Reserve, 2010) Amerikan Merkez Bankası FED'in 2014 yılı boyunca aşamalı olarak parasal genişleme programının sonlandırılması yönünde adımlar atması ile birlikte küresel ölçekte daralan ticaret hacmi hizmet ticaretini de etkilemiş ve dünya hizmet ihracatı 2015 yılında %4 oranında düşüş göstermiştir. 2016 yılında dünya hizmet ihracatı sadece %1 oranında artarken 2017 ve 2018 dünya hizmet ihracatı %8 oranında artmıştır.

Şekil 3.1 Dünya Mal ve Hizmet Ticaretinin Gelişimi

Kaynak:WTO, 2019: 14

Hizmetler ticareti sınır ötesi ticaretin yalnızca beşte birini oluştursada, en hızlı büyüyen sektör yapısıyla dikkati çekmektedir. Şekil 3.1’den de görüldüğü üzere, mal ihracatının değeri 2011 yılından bu yana yıllık bazda yüzde 1 oranında artarken, hizmet ihracatının değeri mal ihracatı artışını 3’e katlamış ve yıllık bazda % 3 oranında artmıştır. Dünya Ticaret Örgütü’nün 2019 yılı Dünya Ticaret Raporu, hizmet ticaretinin 2040 yılına kadar dünya ticaretinin üçte birine ulaşacağını öngörmekte ve sadece yirmi yılda hizmetlerin küresel ticaretteki payı içinde yüzde 50’lik bir artışa işaret edeceğini ifade etmektedir.(WTO, 2019: 14)

Lojistikten finansa, bilişimden sağlık hizmetlerine kadar kendi başına en hızlı büyüyen sektör niteliğinde olan hizmetler sektörü, günümüzde dünya çapında ekonomik çıktının üçte ikisinden fazlasını üretmekte, doğrudan yabancı yatırımların üçte ikisini çekmekte ve gelişmekte olan ülkelerde işlerin yaklaşık üçte ikisini, gelişmiş ülkelerde ise beşte dördünü sağlamaktadır. (WTO, 2019:14)

3.2. Dünya Hizmet Ticaretinin Alt Sektörler İtibarıyla Analizi

Bu bölümde OECD’de verileri bulunan ve dünya hizmet ithalatı ve ihracatının %80’inden fazlasını temsil eden 44 ülke¹ için dünya hizmet ticaretini alt sektörler itibarıyla analiz edilecektir. 44 ülke için hizmet ticareti verileri, EBOPS 2010’un ilan edildiği 2010 yılı ve en güncel veri olan 2018 yılı için OECD veri tabanından hareketle derlenmiştir.

Hizmet alt sektörleri itibarıyla Dünya hizmet ticaretini gösteren tablo 3.3’den görüldüğü üzere, 2010 yılında dünya hizmet ihracatının % 63,9’luk kısmı turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörleri tarafından yapılmıştır. Üç alt sektör tarafından gerçekleştirilen toplam hizmet ihracatı tutarı 1,8 trilyon \$’dır. 2010 yılında dünya hizmet ihracatında turizm ve seyahat hizmetlerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 2010 yılında gerçekleşen 2,8 trilyon \$’lık hizmet ticaretinin %22,5’i bir başka ifadeyle 646 milyar \$’ı turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörüne aittir. Bacasız sanayi olarak adlandırılan bu sektör, istihdam sağlayıcı ve döviz kazandırıcı özelliği sayesinde ülkelerin önem verdiği sektörlerin başında gelmektedir. 2010 yılında turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 597,7 milyar \$ ihracat ile taşımacılık hizmetleri izlemektedir. 2010 yılında taşımacılık hizmetleri alt sektörünün dünya hizmet ticareti içindeki payı %20,8’dir. 2010 yılında en fazla hizmet ihracat yapan üçüncü sektör durumunda olan diğer ticari hizmetler (mesleki, teknik, Ar&Ge ve diğer)alt sektörü 590 milyar \$ değerinde hizmet ihracı yapmıştır. Sektörün toplam hizmet ihracatı içindeki payı %20,6’dır. 2010 yılı itibarıyla 46 milyar \$ ile resmi hizmetler (%1,6) , 34 milyar \$ ile tamir ve bakım hizmetleri (%1,2) ve 30 milyar \$ ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri (%1,05) alt sektörleri dünya hizmet ticaretinde en düşük paya sahip alt sektörler olarak dikkat çekmektedir.

¹ Ülkeler: Avustralya, Kanada, Şili, İsrail, Japan, Güney Kore, Meksika, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Türkiye, ABD, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, Hırvatistan, Kolombiya, Kosta Rika, Hong Kong ve Rusya’dır.

Tablo 3.3. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Dünya Hizmet Ticareti (Milyon \$)

	İhracat				İthalat				Net İhracat	
	2010	%	2018	%	2010	%	2018	%	2010	2018
Hizmetler	2.872.896		4.478.198		2.582.905		3.908.688		289.991	569.510
İşlem Gören Mallar	54.279	1,89	76.250	1,70	53.117	2,06	68.835	1,76	1.162	7.415
Tamir ve Bakım Hizmetleri	34.006	1,18	77.928	1,74	18.145	0,70	54.844	1,40	15.861	23.084
Taşımacılık Hizmetleri	597.743	20,81	690.172	15,41	572.822	22,18	688.155	17,61	24.921	2.017
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	646.466	22,50	945.540	21,11	591.403	22,90	796.568	20,38	55.063	148.972
İnşaat Hizmetleri	57.551	8,90	69.474	7,35	38.356	1,49	46.665	1,19	19.195	22.809
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	76.313	2,66	122.269	2,73	121.533	4,71	124.037	3,17	-45.220	-1.768
Finansal Hizmetler	283.016	9,85	434.395	9,70	131.102	5,08	228.729	5,85	151.914	205.666
Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler	217.146	7,56	400.336	8,94	189.574	7,34	450.680	11,53	27.572	-50.344
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	239.135	8,32	536.697	11,98	180.875	7,00	284.407	7,28	58.260	252.290
Diğer Ticari Hizmetler	590.555	20,56	1.025.925	22,91	588.142	22,77	1.063.451	27,21	2.413	-37.526
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	30.169	1,05	46.649	1,04	32.698	1,27	45.974	1,18	-2.529	675
Resmi Hizmetler	46.518	1,62	52.564	1,17	65.139	2,52	56.343	1,44	-18.621	-3.779

Kaynak: Kaynak: EBOPS 2010 Trade in Services by Partner Economy verilerinden derlenmiştir.

<https://stats.oecd.org/#>

2018 yılında dünya hizmet ihracatının 2,6 trilyon \$'lık kısmı diğer bir ifadeyle % 59,4'ü yine turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörleri tarafından yapılmıştır. 2018 yılına bakıldığında her ne kadar 2010 yılında en çok ihracat yapan alt sektörlerin yine ön plana çıktığını görmek mümkün olsa da bu sektörlerin kendi aralarındaki sıralamanın değiştiğini söylemek mümkündür. 2010 yılında dünya hizmet ticaretinde 3.sırada yer alan diğer hizmetler ticareti alt sektörünün 2018 yılında ilk sırada yer aldığını görmek mümkündür. 2018 yılında gerçekleşen yaklaşık 4,5 trilyon \$'lık ihracatın % 22,9'u yani 1,025 trilyon \$'ı diğer hizmetler ticareti alt sektörüne aittir. 2018 yılında ikinci sırada turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü yer almaktadır. Her ne kadar sektörün toplam hizmet ihracatı içindeki payı % 22,5'den %21,1'e düşse de sektörde 2018 yılında toplam 945 milyar \$'lık ihracat gerçekleşmiştir. 2010 yılında dünya hizmet ticaretinde turizmin ardından ikinci sırada yer alan taşımacılık sektörü 2018 yılı itibarıyla en fazla hizmet ihracatı gerçekleştiren üçüncü alt sektör durumundadır. 2018 yılında taşımacılık hizmetleri alt sektörü toplam 690,1 milyar \$'lık ihracat ile dünya hizmetler ihracatının % 15,4'ünü gerçekleştirmiştir. Tıpkı turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü gibi taşımacılık hizmetleri alt sektörünün dünya hizmet ticareti içindeki payı gerilemiştir. Teknolojik gelişmelerden önemli ölçü de etkilenen telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri alt sektörünün 2010 yılında dünya hizmet ticareti içinde %8,3 payı, 2018 yılında %11,9'a ulaşmıştır. 2018 yılı itibarıyla dünya hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörleri işlem gören mallar, tamir ve bakım hizmetleri, resmi hizmetler, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri olarak belirtmek mümkündür.

Hizmet alt sektörleri itibarıyla Dünya hizmet ticaretini gösteren tablo 3.3 ithalat açısından değerlendirilecek olursa, ihracattaki yapıya benzer bir yapıyla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. 2010 yılında dünya hizmet ithalatının % 67,9'u turizm ve seyahat hizmetleri, diğer ticari hizmetler ve taşımacılık hizmetleri alt sektörlerine aittir. 2010 yılında 591,4 milyar \$ ile dünya hizmet ithalatında ilk sırada yer alan turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü % 22,9'luk bir paya sahiptir. Turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 588 milyar \$ ve % 22,8 ile diğer ticari hizmetler ve 572 milyar \$ ve %22,2 ile taşımacılık hizmetleri alt sektörü izlemektedir.

2018 yılında dünya hizmet ithalatının % 65,2'si turizm ve seyahat hizmetleri, diğer ticari hizmetler ve taşımacılık hizmetleri alt sektörlerine aittir. 2018 yılı itibarıyla dünya hizmet ithalatında ilk üç alt sektör aynı kalsa da sıralamanın değiştiği görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla diğer ticari hizmetler alt sektörü dünya hizmet ithalatında % 27,2'lik pay ile ilk sırada yer almaktadır. 2018 yılında diğer ticari hizmetler alt sektörü tarafından 1,06 trilyon \$'lık ithalat

yapılmıştır. Diğer ticari hizmetler alt sektörünü turizm ve seyahat hizmetleri %20,4 pay ve 796 milyar \$'lık ithalat değeriyle takip etmektedir. Tablo 3.3.'den de dikkat edileceği üzere 2010 yılında ilk sırada yer alan turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü 2018 yılında yerini diğer ticari hizmetler alt sektörüne bırakmıştır. 2018 yılında dünya hizmet ithalatında üçüncü sırada yer alan alt hizmet sektörünün taşımacılık hizmetleri alt sektörü yer almaktadır. Taşımacılık hizmetleri alt sektörü 2018 yılında 688 milyar \$ büyüklüğünde ithalat yapmıştır. 2010 yılında da 2018 yılında da dünya hizmet ithalatında en düşük paya sahip alt sektörleri inşaat hizmetleri, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri ve tamir ve bakım hizmetleri olarak belirtmek mümkündür.

Hizmet alt sektörlerinin net ihracatı/net ithalatçı yapıda olup olmadıklarını da tablo 3.3 yardımıyla görmek mümkündür. Ele alınan 12 alt sektörden 7 tanesi (işlem gören mallar, tamir ve bakım hizmetleri, taşımacılık hizmetleri, turizm ve seyahat hizmetleri, inşaat hizmetleri, finansal hizmetler ve telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri alt sektörleri) net ihracatçı yapısıyla dikkat çekmektedir. 2010 yılında net ihracatçı yapısıyla dikkat çeken fikri mülkiyet haklarının korunması ve diğer ticari hizmetler alt sektörleri 2018 yılında net ithalatçı durumundadır. 2010 yılında net ithalatçı olan kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri alt sektörü ise 2018 yılında net ihracatçıdır. Hem 2010 hem de 2018 yılında net ithalatçı durumda olan iki alt sektörü ise sigorta ve emeklilik hizmetleri ve resmi hizmetler alt sektörleri olarak belirtmek mümkündür.

3.3. Önemli Hizmet İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler

Uluslararası ekonominin ilerleme sürecinde imalat sektörü kadar hizmetler sektörünün de gelişimi söz konusudur. Diğer yandan hizmet ticareti 1980 den günümüze istikrarlı bir büyüme göstererek birlikte hali hazırda dünya ihracatının %20'sini oluşturmaktadır. 1980 yılı temel alınmak sureti ile GATS'ın yürürlüğe girdiği tarih olan 1995 yılına kadar olan 1980-1995 yılları arasındaki dönemde; dünyanın en büyük hizmet ihracatçısı ülkelerinin ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya olduğu görülmektedir. 20. yüzyılda, sanayi ekonomileri giderek hizmet temelli ekonomilere dönüşmüştür.

Tablo 3.4. Önemli Hizmet İhracatçısı Ülkeler 1980-1995 (Milyar \$)

Sıra	1980		1985		1990		1995	
	Dünya	384	Dünya	409	Dünya	831	Dünya	1.243
1	Fransa	42	ABD	63	ABD	134	ABD	200
2	ABD	38	Fransa	36	Fransa	76	Fransa	91
3	İngiltere	34	İngiltere	29	İngiltere	54	İngiltere	78
4	Almanya	26	Almanya	23	Almanya	49	Almanya	68
5	İtalya	17	İtalya	18	İtalya	45	İtalya	56

Kaynak: Dünya Bankası, Commercial service exports ve commercial service imports, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.SERV.CD.WT> verilerinden derlenmiştir.

1995 yılından sonra ise telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri ihracat payındaki artış ile birlikte 1995 yılında en fazla hizmet ihracatçısı ülkeler arasına giren Çin; 2005 ve 2010 yıllarında bu yerini Japonya'ya bırakmışken 2015 ve en güncel veri olan 2018 yılı itibari ile Fransa'nın ardından en fazla hizmet ihracatı yapan 5. ülke konumundadır.

2000 yılı sonrası dönemde ilk iki hizmet ihracatçısının sırasıyla ABD ve İngiltere olduğu görünürken; Almanya, Fransa, Çin ve Japonya'nın sıralaması dönemsel olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.5. Önemli Hizmet İhracatçısı Ülkeler 2000-2018 (Milyar \$)

Sıra	2000		2005		2010		2015		2018	
	Dünya	1.661	Dünya	2.650	Dünya	3.867	Dünya	4.944	Dünya	5.844

1	ABD	281	ABD	357	ABD	544	ABD	735	ABD	806
2	İngiltere	132	İngiltere	243	İngiltere	286	İngiltere	369	İngiltere	393
3	Fransa	96	Almanya	156	Almanya	226	Almanya	275	Almanya	337
4	Çin	78	Fransa	152	Fransa	201	Fransa	255	Fransa	294
5	Almanya	78	Japonya	100	Japonya	132	Çin	216	Çin	232

Kaynak: Dünya Bankası, Commercial service exports ve commercial service imports, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.SERV.CD.WT> verilerinden derlenmiştir.

Dünya hizmet ithalatında en fazla paya sahip ülkeler 1980 ile 1995 yılları arasında incelendiğinde gelişmiş ülkelerden oluştuğu görülmektedir. Tablo 3.6'ya göre 1980 ile 1995 yılları arasında en fazla hizmet ithalatı gerçekleştiren ülkeler; Almanya, ABD, Fransa, İngiltere ve İtalya'dır. 1980 ve 1995 yıllarında Almanya birinci sırada yer almışken, yıllarında ABD birinci sırada bulunmaktadır. Tablo 3.6'ya göre bir diğer ülke değişimi Hollanda olmuştur. 1980 yılında hizmet ithalatında ilk beşte yer alan Hollanda sonraki dönemlerde daha aşağılarda bulunmaktadır.

Tablo 3.6. Önemli Hizmet İthalatçısı Ülkeler 1980-1995 (Milyar \$)

Sıra	1980		1985		1990		1995	
	Dünya	443	Dünya	448	Dünya	875	Dünya	1.278
1	Almanya	44	ABD	57	ABD	99	Almanya	131
2	Fransa	32	Almanya	36	Almanya	86	ABD	129
3	ABD	29	Fransa	26	Fransa	61	Fransa	73

4	İngiltere	25	İngiltere	21	İngiltere	45	İngiltere	63
5	Hollanda	18	Hollanda	15	İtalya	43	İtalya	49

Kaynak: Dünya Bankası, Commercial service exports ve commercial service imports, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.SERV.CD.WT> verilerinden derlenmiştir.

2000'den sonraki dönemde ise ABD, hizmet ithalatında birinci ülke konumuna yükselirken 2000-2010 arasında Almanya ikinci en fazla hizmet ithalatçısı ülke olmuştur fakat 2015 den sonra Çin; ABD'den sonra en fazla hizmet ithalatı gerçekleştiren ülke konumuna gelmiştir. Gelişmekte olan ekonomiler de, bazı durumlarda, gelişmiş ekonomilere göre çok daha hızlı bir şekilde daha hizmet tabanlı hale gelmektedir. Son yıllarda “dünyanın fabrikası” olarak görülmesine rağmen, Çin ekonomisi önemli ölçüde hizmetlere yönelmektedir. Hizmetler GSYİH'sinde 2005 yılında yüzde 41'den pay oluşturmakta iken günümüzde ise, GSYİH'sinin yüzde 52'sinden fazlasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle GSYİH'den yarıdan fazla pay alarak üretimden daha yüksek bir payı oluşturmaktadır. (WTO, 2019: 15)

Tablo 3.7. Önemli Hizmet İthalatçısı Ülkeler 2000-2018 (Milyar \$)

Sıra	2000		2005		2010		2015		2018	
	Dünya	1.589	Dünya	2.539	Dünya	3.636	Dünya	4.690	Dünya	5.481
1	ABD	202	ABD	277	ABD	377	ABD	470	ABD	544
2	Almanya	135	Almanya	208	Almanya	263	Çin	433	Çin	521
3	Japonya	117	İngiltere	178	İngiltere	185	Almanya	300	Almanya	365
4	İngiltere	105	Japonya	137	Fransa	181	İngiltere	292	Fransa	266
5	Fransa	84	Fransa	133	Japonya	163	Fransa	233	İngiltere	252

Kaynak: Dünya Bankası, Commercial service exports ve commercial service imports, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.SERV.CD.WT> verilerinden derlenmiştir.

3.4. Önemli Hizmet İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkelerin Alt Sektörler İtibariyle Analizi

Bu bölümde ticari hizmet ihracatı ve ithalatı kalemlerinde en güncel veri olan 2018 yılı verilerine göre tablo 3.5’de ve tablo 3.7’de görüldüğü üzere ithalatta ve ihracatta ilk beşte yer alan ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Çin ele alınmaktadır. Ülkeler belirtilen sırayla OECD’den bilgi merkezinden elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulan tablolar 2010 ve 2018 yılları karşılaştırılarak yorumlanacaktır.

3.4.1. Amerika Birleşik Devletleri

Hizmetler ekonomisine dönüşme yolunda ilk adımları atan ABD’de, 1950 yılında GSYİH’nin sadece yüzde 43’ünü oluşturan hizmetler sektörü, 1990 yılına kadar yüzde 61’e yükselmiştir ve bugün neredeyse yüzde 80’e ulaşmıştır . ABD hizmetler ihracatı ve ithalatında günümüzde birinci sırada yer almaktadır.(BEA, 2019)

Hizmet alt sektörleri itibarıyla ABD hizmet ticaretini gösteren tablo 3.8’den görüldüğü üzere, 2010 yılında için ABD hizmet ihracatının %60,3’lük bölümü turizm ve seyahat hizmetleri, fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkında hizmetler ve diğer ticari hizmetler alt sektörleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu üç alt sektör tarafından gerçekleştirilen toplam hizmet ihracatı tutarı 339 milyar \$’dır.

2010 yılı için ABD hizmet ihracatında turizm ve seyahat hizmetlerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 2010 yılında gerçekleşen 562 milyar \$’lık hizmet ticaretinin %24,3’ü bir başka ifadeyle 137 milyar \$’ının turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörüne ait olduğu görülmektedir. Dünyadaki en büyük hizmet ihracatçısı ülke olan ABD’nin, dünya ile bu konuda belirtilen yıl için benzeştiği görülmektedir. 2010 yılında turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 107,5 milyar \$ ihracat ile fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkındaki hizmetler izlemektedir. 2010 yılında fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkındaki hizmetler alt sektörünün ABD hizmet ihracatı içindeki payı %19,1’dir. ABD 2010 yılında en fazla hizmet ihracat yapan üçüncü sektör durumunda olan diğer ticari hizmetler alt sektörü ile 95 milyar \$ değerinde hizmet ihracatı gerçekleştirmiştir. Sektörün toplam hizmet ihracatı içindeki payı %16,9’dur. 2010 yılı itibarıyla 2,8 milyar \$ ile inşaat hizmetleri (%0,5), 2,9 milyar \$ ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri (%0,5) ve 14,3 milyar \$ ile sigorta ve emeklilik hizmetleri (%2,6) alt sektörleri ABD hizmet ticaretinde en düşük paya sahip alt sektörler olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 3.8. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla ABD İçin Hizmet Ticareti (Milyon \$)

	İhracat				İthalat				Net İhracat	
	2010		2018		2010		2018		2010	2018
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	Değer
Hizmetler	562.759		826.980		405.313		567.322		153.446	259.658
İşlem Gören Mallar										
Tamir ve Bakım Hizmetleri	14.549	2,6	30.968	3,7	6.909	1,7	8.718	1,5	7640	22.250
Taşımacılık Hizmetleri	71.656	12,7	92.852	11,2	74.628	18,4	108.202	19,1	-2972	-15.350
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	137.010	24,3	214.680	26	8.623	2,1	144.463	25,5	50387	70.217
İnşaat Hizmetleri	2.804	0,5	2.583	0,3	2.510	0,6	2.672	0,5	294	-89
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	14.397	2,6	17.466	2,1	61.478	15,2	42.485	7,5	-47081	-25.019
Finansal Hizmetler	72.348	12,9	112.015	13,5	15.502	3,8	31.298	5,5	56846	80.717
Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler	107.521	19,1	128.748	15,6	32.551	8,0	56.117	9,9	74970	72.631
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	25.038	4,4	43.196	5,2	29.015	7,2	41.190	7,3	-3977	2.006
Diğer Ticari Hizmetler (Mesleki, Teknik, Ar-Ge ve Diğer)	95.231	16,9	160.760	19,4	65.991	16,3	106.385	18,8	29240	54.375
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	2.994	0,5	2.478	0,3	2.145	0,5	2.817	0,5	849	-339
Resmi Hizmetler	19.210	3,4	21.235	2,6	31.960	7,9	22.975	4	-12750	-1.740

Kaynak: OECD, EBOPS 2010 Trade in Services by Partner Economy verilerinden derlenmiştir.

<https://stats.oecd.org/#>

2018 yılında ABD hizmet ihracatının 504 milyar \$'lık kısmı diğer bir ifadeyle % 61'i yine turizm ve seyahat hizmetleri, fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkındaki hizmetler ve diğer ticari hizmetler alt sektörleri ile gerçekleşmiştir. 2018 yılına bakıldığında her ne kadar 2010 yılında en çok ihracat yapılan alt sektörlerin yine ön plana çıktığını görmek mümkün olsa da bu sektörlerin kendi aralarındaki sıralamanın ABD için de değiştiği görülmektedir. 2010 yılında ABD hizmet ihracatında 3.sırada bulunan diğer hizmetler ticareti alt sektörünün 2018 yılında ikinci sırada yer aldığını görülmektedir. ABD'nin 2018 yılında gerçekleştirdiği 826 milyar \$ ihracatın %26'si yani 214 milyar \$'ı turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörüne aittir. ABD için en önemli hizmet ihraç kalemi olan turizm, ülke iç dinamiğinde de önemli bir yer tutmaktadır. 2018 yılı Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin Yurtiçi Turizm ve Ekonomik Etki raporuna göre ABD'nin 2017 yılındaki yurtdışı kaynaklardan turizm kazancı turizm kapasitesinin %20'si civarındadır. Bu bize 2018 yılında 214 milyar \$ turizm ihracı yapmış olan ülkenin turizm kapasitesini göstermektedir. ABD hizmet ihracı alt sektörler bazında değerlendirildiğinde en son sırada eşit orana sahip iki sektör bulunmaktadır. Bunlar inşaat hizmetleri ve kişisel kültürel ve eğlence hizmetleridir. Her ikisininde ABD hizmet ihracatına katkıları % 0,3 oranındadır. Sigorta ve emeklilik hizmetleri %2,1 lik payıyla sondan üçüncü sırada bulunmaktadır.(Wttc,2019:4) 2018 için ikinci sırada diğer hizmetler ticareti alt sektörü yer almaktadır. Toplam hizmet ihracatı içindeki payı % 16,9'dan %19,4'e yükselmiştir ve sektörde 2018 yılında toplam 95 milyar \$'lık ihracat meydana gelmiştir. 2010 yılı için ABD hizmet ticaretinde turizmin ardından ikinci sırada yer alan fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkındaki hizmetler 2018 yılı itibarıyla en fazla hizmet ihracatının gerçekleştiği üçüncü alt sektör durumundadır. 2018 yılında fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkındaki hizmetler alt sektörü toplam 128 milyar \$'lık ihracat ile ABD hizmetler ihracatının % 15.6'sının gerçekleşmesine vesile olmuştur. Taşımacılık hizmetleri alt sektörünün ABD hizmet ihracatı içindeki payı %12,7'den %11,7'ye gerilemiştir. Teknolojik gelişmeler etkili olduğu telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri alt sektörünün 2010 yılında ABD hizmet ticareti içinde %4,4'lük payı, 2018 yılında %5,2'ye ulaşmıştır. 2018 yılı itibarıyla ABD hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörlerine bakıldığında kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri, inşaat hizmetleri ve sigorta ve emeklilik hizmetleri olduğu görülmektedir.

Hizmet alt sektörleri itibarıyla ABD hizmet ticaretini gösteren tablo 3.8. ithalat açısından değerlendirilğinde, ihracattan farklı olarak taşımacılığın dikkat çektiği ve 2010 ve 2018 yıllarında ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. 2010 yılında ABD hizmet ithalatının %56'sı

turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörlerine aittir. 2010 yılında 86 milyar \$ ile ABD hizmet ithalatında ilk sırada yer alan turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü % 21,3'lük bir paya sahiptir. Turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 74 milyar \$ ve % 18,4 ile taşımacılık hizmetleri ve 65 milyar \$ ve %16,3'lük payıyla diğer ticari hizmetler alt sektörü izlemektedir.

ABD hizmet ithalatının 2018 yılındaki % 63,4'lük payının turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörlerine ait olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla ABD hizmet ithalatında ilk üç alt sektörün ve sıralamanın aynı kaldığı görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü ABD hizmet ithalatında % 25,5'lik payıyla ilk sırada bulunmaktadır. 2018 yılında ABD tarafından turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü aracılığıyla 144 milyar \$'lık ithalat yapılmıştır. Turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü taşımacılık hizmetleri %19,1 pay ve 108 milyar \$'lık ithalat değeriyle takip etmektedir. 2018 yılında ABD hizmet ithalatında üçüncü sırada bulunan alt hizmet sektörünün diğer ticari hizmetler alt sektörü olduğu görülmektedir. ABD diğer ticari hizmetler alt sektörü ile 2018 yılında 106 milyar \$ büyüklüğünde ithalat yapmıştır. 2010 yılında da 2018 yılında da ABD'nin hizmet ithalatında en düşük paya sahip alt sektörleri kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri, inşaat hizmetleri ve tamir ve bakım hizmetleri olarak belirtmek mümkündür.

ABD'de hangi hizmet alt sektörlerinin net ihracatı/net ithalatçı yapıda olup olmadıklarını tablo 3.8. yardımıyla görmek mümkündür. Ele alınan 12 alt sektörden 5 tanesinin 2010 ve 2018 yılları için (fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkındaki hizmetler, finansal hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri, diğer ticari hizmetler ve tamir ve bakım hizmetleri) net ihracatçı yapısıyla dikkat çekmektedir. 2010 yılında ABD'nin net ihracatçı olduğu kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri ve inşaat hizmetleri alt sektörlerinde 2018 yılında net ithalatçı durumunda olduğu görülmektedir. ABD 2010 yılında net ithalatçı olduğu telekomünikasyon bilgisayar ve bilgi hizmetlerinde ise 2018 yılında net ihracatçıdır. Hem 2010 hem de 2018 yılında net ithalatçı durumda olan iki alt sektörü ise sigorta ve emeklilik hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve resmi hizmetler alt sektörleri olarak belirtmek mümkündür. Ancak sigorta ve emeklilik hizmetlerinde ihracat ve ithalat farkı 2018 yılında 20 milyar \$ azalmıştır, diğer taraftan taşımacılık hizmetlerinde ise ihracat ile ithalat arasındaki fark 13 milyar \$ civarında artış göstermiştir.

3.4.2. İngiltere

Dünyada beşinci büyük ekonomiye sahip İngiltere, dünya mal ve hizmet ticaretinde de üst sıralarda yer almaktadır. Bununla birlikte giderek önemi artan hizmetler sektörü, İngiltere GSYİH'sinin dörtte üçünden fazlasını oluşturur hale gelmiştir. 2017 yılı itibarıyla hizmet sektörü ülke GSYİH'sinin tahmini olarak % 80'ini oluşturmaktadır. (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020b) Tablo 3.9'dan görüldüğü üzere, 2010 yılında için İngiltere hizmet ihracatının %65,8'lik bölümü diğer ticari hizmetler, finansal hizmetler ve turizm ve seyahat hizmetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu üç alt sektör tarafından gerçekleştirilen toplam hizmet ihracatı tutarı 178 milyar \$ olmuştur.

2010 yılında İngiltere hizmet ihracatında diğer ticari hizmetlerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir ve bu yılda gerçekleşen 178 milyar \$'lık hizmet ihracatının %27,3'ünü bir başka ifadeyle 74 milyar \$'ının bu alt sektöre ait olduğu görülmektedir. İngiltere'nin, dünya ile bu konuda belirtilen yıl için benzeşmediği görülmektedir. Dünyada en büyük payları sırasıyla turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık ve diğer ticari hizmetler almaktayken İngiltere'de finansal hizmetler ilk üç alt sektör içinde bulunmaktadır, taşımacılık dördüncü sıradadır. 2010 yılında diğer ticari hizmetleri alt sektörünü 69,5 milyar \$ ihracat ile finansal hizmetler takip etmektedir. 2010 yılında diğer ticari hizmetler alt sektörünün İngiltere hizmet ihracatı içindeki payı %25,6'dır. İngiltere 2010 yılında en fazla hizmet ihracatı yapan üçüncü sektör durumunda olan turizm ve seyahat alt sektörü ile 34,9 milyar \$ değerinde hizmet ihracatı gerçekleştirmiştir ve bu sektörün ülkenin toplam hizmet ihracatı içindeki payı %12,9'dur. Fikri mülkiyet haklarına ciddi özenin gösterildiği İngiltere'de, fikri mülkiyet hukuku alanında ilk kanunlaştırma hareketleri 1709'da "Kraliçe Anne Kanunu" (The Statute of Anne) ile başlamıştır. Bu sektör 2010 yılında hizmet ihracatında %6,1 oranında toplamdan pay almıştır. 2010 yılı itibarıyla 2,1 milyar \$ ile inşaat hizmetleri (%0,8), 3,4 milyar \$ ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri (%1,5) ve 3,4 milyar \$ ile resmi hizmetler (%1,3) alt sektörleri İngiltere hizmet ticaretinde en düşük paya sahip alt sektörler olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 3.9 Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla İngiltere Hizmet Ticareti (Milyon \$)

	İhracat				İthalat				Net İhracat	
	2010		2018		2010		2018		2010	2018
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	Değer
Hizmetler	271.257		396.780		184.709		257.169		86.548	139.611
İşlem Gören Mallar										
Tamir ve Bakım Hizmetleri										
Taşımacılık Hizmetleri	29.199	10,8	39.327	9,9	29.684	16,1	34.328	13	- 485	4.999
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	34.919	12,9	48.602	12,2	55.232	29,9	69.028	27	- 20.313	-20.426
İnşaat Hizmetleri	2.128	0,8	2.860	0,7	2.144	1,2	2.833	1,1	- 16	27
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	18.383	6,8	26.180	6,6	13.624	2,6	2.910	1,1	13.613	23.270
Finansal Hizmetler	69.500	25,6	83.444	21	13.624	7,4	22.459	9	55.876	60.985
Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler	16.540	6,1	21.730	5,5	9.677	5,2	13.556	5	6.862	8.174
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	18.591	6,9	29.675	7,5	13.608	7,4	16.006	6	4.983	13.669
Diğer Ticari Hizmetler (Mesleki, Teknik, Ar-Ge ve Diğer)	74.108	27,3	127.479	32,1	45.258	24,5	83.416	32	28.850	44.063
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	3.402	1,3	7.065	1,8	3.695	2,0	5.683	2	- 292	1.382
Resmi Hizmetler	3.489	1,3	3.806	1	6.779	3,7	4.912	2	- 3.290	- 1.106

Kaynak: OECD, EBOPS 2010 Trade in Services by Partner Economy verilerinden derlenmiştir.
<https://stats.oecd.org/#>

Ülkenin hizmet ihracatının 2018 yılında 259 milyar \$'lık kısmı diğer bir ifadeyle % 65,3'ü yine diğer ticari hizmetler, finansal hizmetler ve turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörleri ile gerçekleşmiştir. 2018 yılına bakıldığında 2010 yılında en çok ihracat yapılan alt sektörlerin yine ön plana çıktığını görmek mümkün alt sektörlerin oranlarında değişiklik dikkat çekmektedir.

2010 yılında İngiltere hizmet ihracatında %27,3 oranla ilk sırada bulunan diğer hizmetler ticareti alt sektörünün 2018 yılında toplam hizmet ihracı içindeki oranını %32,1'e çıkardığı görülmektedir. 2010 yılında ikinci sırada %25,6 oran ile bulunan finansal hizmetleri ihracatının 2018 yılında %21'e düştüğü görülmektedir. İngiltere'nin 2018 yılında gerçekleştirdiği 396 milyar \$ ihracatın %32,1'i yani 127 milyar \$'ı diğer ticari hizmetler alt sektörüne aittir. 2018 yılında ikinci sırada finansal hizmetler alt sektörü yer almaktadır ve sektörde 2018 yılında toplam 83 milyar \$'lık ihracat olduğu görülmektedir. 2010 yılında da İngiltere hizmet ihracatında finansal hizmetlerin ardından üçüncü sırada yer alan turizm ve seyahat hizmetleri 2018 yılı içerisinde 48 milyar \$ getiriyi ülkeye sağlamıştır ve İngiltere hizmet ihracatının % 12,2'sinin gerçekleşmesine vesile olmuştur. Taşımacılık hizmetleri alt sektörünün İngiltere hizmet ihracatı içindeki payı %10,8'den %9,9'a gerilemiştir. Teknolojik gelişmeler etkili olduğu telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri alt sektörünün ABD' de olduğu gibi İngiltere içinde oransal olarak artmıştır. 2010 yılında İngiltere hizmet ihracatı içinde %6,9'luk payı, 2018 yılında %7,5'e ulaşmıştır. 2018 yılı itibarıyla İngiltere hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörlerine bakıldığında inşaat hizmetleri, resmi hizmetler ve kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri olduğu görülmektedir.

Hizmet alt sektörleri itibarıyla İngiltere hizmet ticaretini gösteren tablo 3.9. ithalat açısından ele alındığında, ihracattan farklı olarak taşımacılığın bu ülke için de dikkat çektiği ve 2010-2018 yıllarında üçüncü sırada bulunduğu görülmektedir. 2010 yılında İngiltere hizmet ithalatının % 70,5'lik kısmının turizm ve seyahat hizmetleri, diğer ticari hizmetler ve taşımacılık hizmetleri alt sektörlerine ait olduğu görülmektedir. 2010 yılında 55 milyar \$ ile İngiltere hizmet ithalatında ilk sırada yer alan turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü % 29,9'luk bir paya sahip durumdadır. İngiliz para biriminin değerli oluşu ve İngiltere'nin iklimsel özelliği nedeni ile vatandaşların tatillerinin yurt dışında geçirme arzuları, doğal çekicilik ile ulaşım ve aktivite olanakları fazla olan ülkeleri tercih etmeleri turizm alanındaki açığın nedenleri arasında yer almaktadır. (Davras ve Uslu, 2019:679) Turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 45 milyar \$ ve % 24,5 oran ile taşımacılık hizmetleri ve 29,6 milyar \$ ve %16,1'lik payıyla diğer ticari hizmetler alt sektörü izlemektedir. 2010 yılı için İngiltere'nin en az hizmet ithalatı gerçekleştirdiği alt sektörler bakımından son sırada %1,2 oran ve 2 milyar \$ ile inşaat hizmetleri görülmektedir. İnşaat hizmetlerini %2 oran ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri 3,6 milyar \$'lık bir rakam ile takip etmektedir. Bu iki sektörden sonra da sigorta ve emeklilik hizmetleri %2,6 oran ve 4,7 milyar \$ ile gelmektedir.

Hizmet ithalatının İngiltere için 2018 yılındaki %72'lik payının diğer ticari hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri ve taşımacılık hizmetleri alt sektörlerine ait olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla İngiltere hizmet ithalatında ilk üç alt sektörün ve sıralamanın değiştiği görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla diğer ticari hizmetler alt sektörü İngiltere hizmet ithalatında %32'lik pay alarak ilk sırada bulunmaktadır. Bu sektörün 2010 yılında hizmet ithalatından aldığı pay olan %24,5'i %7,5 oranında arttırarak ilk sıraya yükseldiği görülmektedir. 2018 yılında İngiltere tarafından diğer ticari hizmetler alt sektörü aracılığıyla 83 milyar \$'lık ithalat yaptığı görülmektedir. Diğer ticari hizmetler alt sektörünü turizm ve seyahat hizmetleri %27 oran ve 69 milyar \$'lık ithalat değeriyle takip etmektedir. 2018 yılında İngiltere hizmet ithalatında ilk sırada bulunan alt hizmet sektörünün toplam ihracat oranından 2010 yılında aldığı %29,9'luk oranının %2,9 gerileyerek %27'ye düştüğü görülmektedir. İngiltere turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü sebebiyle 2018 yılında 69 milyar \$ büyüklüğünde ithalat gerçekleştirmiştir. 2010 yılında da 2018 yılında da İngiltere'de hizmet ithalatında en düşük paya sahip alt sektörleri inşaat hizmetleri, sigorta ve emeklilik hizmetleri, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri, ve resmi hizmetler olarak belirtmek mümkündür. İngiltere Ulusal İstatistik Ofisinin inşaat sektörü verilerine göre inşaat ve emlak sektörü İngiltere ekonomisinin halihazırda %6'sını oluşturmaktadır.(Office N.S., 2020)

İngiltere için hangi hizmet alt sektörlerinin net ihracatçı/net ihtalatçı yapıda olup olmadıkları tablo 3.9. yardımıyla görülebilmektedir. İngiltere topyekün bakıldığında 2010 ve 2018 yılları için net ihracatçı bir ülkedir. 2010 yılında 86 milyar \$ olan net ihracat 2018 yılında 139 milyar \$'a yükselmiştir. Ülke için ele alınan 12 alt sektörden 5 tanesinin 2010 ve 2018 yılları için (finansal hizmetler, diğer ticari hizmetler, sigorta ve emeklilik hizmetleri, telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri ve fikri mülkiyet haklarının kullanımı hakkındaki hizmetler) net ihracatçı yapısı dikkat çekmektedir. En fazla net ihracatın 2010 yılında 55 milyar \$ ve 2018 yılında 60 milyar \$ ile finansal hizmetlerde yapıldığı görülmektedir. İkinci olarak diğer ticari hizmetler gelmektedir ve ülke bu alt sektör ile 2010 yılında 28 milyar \$ net ihracat yaparken 2018 yılında 44 milyar \$ net ihracat yapmıştır. 2010 ve 2018 yılları için 20 milyar \$ ile en fazla net eksi verilen hizmet alt sektörü turizm ve seyahat hizmetleridir. Resmi hizmetler 2010 yılında 3 milyar \$ ve 2018 yılında 1 milyar \$ ile turizm ve seyahat hizmetlerini takip etmektedir. Kişisel, kültürel ve eğlence hizmetlerinin 2010 yılında 292 milyon \$ açık verdiği ancak 2018 yılında 1 milyar \$ fazla verdiği görülmektedir.

3.4.3. Almanya

Tablo 3.10'dan görülebileceği üzere, 2010 yılında gerçekleşen Almanya hizmet ihracatının %67,8'lik bölümü diğer ticari hizmetler, taşımacılık hizmetleri ve turizm ve seyahat hizmetleri tarafından gerçekleşmiştir. Bu üç alt sektör ile gerçekleşen toplam hizmet ihracatı tutarı 152 milyar \$ olmuştur. 2010 yılı itibarıyla Almanya hizmet ihracatında diğer ticari hizmetlerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir ve bu yılda gerçekleşen 152 milyar \$'lık hizmet ihracının %27,6'sını bir başka ifadeyle 62 milyar \$'ının bu alt sektöre ait olduğu görülmektedir. 2010 yılında diğer ticari hizmetleri alt sektörünü 55 milyar \$ ihracat ile taşımacılık hizmetleri takip etmektedir. 2010 yılında taşımacılık alt sektörünün İngiltere hizmet ihracatı içindeki payı %24,8'dir. Ülkede 2010 yılında en fazla hizmet ihracatı yapılan üçüncü sektör durumunda olan turizm ve seyahat alt sektörü ile 34,6 milyar \$ değerinde hizmet ihracatı gerçekleştirmiştir ve bu sektörün ülkenin toplam hizmet ihracatı içindeki payı %15,4'dur. Almanya hizmet ticaretinde en düşük paya sahip alt sektörler 2010 yılı itibarıyla 1,1 milyar \$ ile inşaat hizmetleri (%0,5), 3,1 milyar \$ ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri (%1,4) ve 4,9 milyar \$ ile resmi hizmetler (%2,2) alt sektörleri olarak dikkat çekmektedir.

2018 yılı içinde ülkenin hizmet ihracatının 206 milyar \$'lık kısmı diğer bir ifadeyle %60,2'ü yine diğer ticari hizmetler, taşımacılık hizmetleri ve turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörleri ile gerçekleşmiştir. 2018 yılına bakıldığında 2010 yılında en çok ihracat yapılan alt sektörlerin yine ön plana çıktığını görmek mümkündür ancak oranlarında değişiklik meydana gelmiştir. 2018 yılında diğer ticari hizmetler toplam hizmet ihracı içindeki oranının %27,5 ile neredeyse aynı kaldığı görülmektedir. 2010 yılında ikinci sırada %24,8 oran ile bulunan taşımacılık hizmetleri ihracatı oranının 2018 yılında %20,2'ye düştüğü görülmektedir. 2010 yılında oransal olarak üçüncü sırada bulunan turizm ve seyahat hizmetlerinin oranının %2,8 düşerek %12,5 olduğu görülmektedir. Almanya'nın 2018 yılında gerçekleştirdiği 343 milyar \$ ihracatın 94 milyar \$'ı diğer ticari hizmetler alt sektörüne aittir. 2018 yılında ikinci sırada bulunan taşımacılık hizmetlerinin toplam 83 milyar \$'lık ihracat kaynağı olduğu görülmektedir. 2018 yılı içerisinde 42 milyar \$ getiriyi ülkeye sağlamıştır. ABD ve İngiltere'de görüldüğü gibi telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetlerinin ihracatının oranı bu ülke içinde yükselmiştir, hizmet ihracatı içindeki payı %9,3'ten %12,4'e olmuştur. 2018 yılında Almanya hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörlerine bakıldığında inşaat hizmetleri, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri ve resmi hizmetler olduğu görülmektedir.

Tablo 3.10 Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Almanya Hizmet Ticareti (Milyon \$)

	İhracat				İthalat				Net İhracat	
	2010		2018		2010		2018		2010	2018
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	Değer
Hizmetler	225.014		343.073		263.280		367.491		38.265	24.417
İşlem Gören Mallar	5.343	2,4	8.950	2,6	3.926	1,5	6.565	1,8	1.417	2.384
Tamir ve Bakım Hizmetleri	3.150	1,4	11.097	3,2	1.132	0,4	10.998	3	2.018	99
Taşımacılık Hizmetleri	55.717	24,8	69.404	20,2	66.817	25,4	72.355	19,7	11.100	2.951
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	34.646	15,4	42.955	12,5	78.054	29,6	95.533	26	43.408	52.578
İnşaat Hizmetleri			2.381	0,7			1.843	0,5		538
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	7.370	3,3	13.992	4,1	3.287	1,2	7.416	2	4.082	6.577
Finansal Hizmetler	21.421	9,5	24.707	7,2	11.691	4,4	12.851	3,5	9.731	11.856
Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler	8.246	3,7	24.417	7,1	7.092	2,7	15.620	4,3	1.154	8.797
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	20.839	9,3	42.625	12,4	19.950	7,6	40.740	11,1	887	1.885
Diğer Ticari Hizmetler (Mesleki, Teknik, Ar-Ge ve Diğer)	62.188	27,6	94.245	27,5	67.370	25,6	94.662	25,8	5.181	417
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	1.126	0,5	2.683	0,8	2.781	1,1	7.079	1,9	1.656	4.395
Resmî Hizmetler	4.971	2,2	5.619	1,6	1.179	0,4	1832	0,5	3.792	3.788

Kaynak: OECD, EBOPS 2010 Trade in Services by Partner Economy verilerinden derlenmiştir.

<https://stats.oecd.org/#>

2010 yılında Almanya hizmet ithalatının %80,6'lık kısmının turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörlerine ait olduğu görülmektedir. 2010 yılında 95 milyar \$ ile Almanya hizmet ithalatında ilk sırada yer alan turizm

ve seyahat hizmetleri alt sektörü % 29,6'lık bir paya sahip durumdadır. Turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 67 milyar \$ ve % 25,6 oran ile diğer ticari hizmetler ve 66,8 milyar \$ ve %25,4'lik payıyla taşımacılık hizmetleri alt sektörü izlemektedir. 2010 yılı için Almanya'nın hizmet ithalatının en az olduğu alt sektörlerde son sırada %0,4 oran ve 1,13 milyar \$ ile tamir ve bakım hizmetleri görülmektedir ve çok yakın bir değer sahip olan %0,4 oran ile resmi hizmetler 1,17 milyar \$'lık bir rakam ile takip etmektedir. Bu çok yakın değerlere sahip iki sektörden sonra da kişisel,kültürel ve eğlence hizmetleri %1,1 oran ve 2,7 milyar \$ ile gelmektedir.

Almanya için hizmet ithalatının 2018 yılındaki %71,5'lik payının diğer ticari hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri ve taşımacılık hizmetleri alt sektörlerine ait olduğu görülmektedir. Turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü Almanya hizmet ithalatında %26'lık pay alarak ilk sırada bulunmaktadır. 2018 yılı içerisinde Almanya tarafından bu hizmetler aracılığıyla 95 milyar \$'lık ithalat yapıldığı görülmektedir. Turizm ve seyahat hizmetlerini diğer ticari hizmetler %25,8 oran ve 94 milyar \$'lık ithalat değeriyle takip etmektedir. Almanya hizmet ithalatında üçüncü sırada bulunan taşımacılık hizmetlerinin 2010 yılında toplam ithalattan aldığı %25,4'lük oranının %5,7 gerileyerek %19,7'ye düştüğü görülmektedir. Almanya taşımacılık hizmetleri kaynaklı olarak 2018 yılında 72 milyar \$ büyüklüğünde ithalat gerçekleştirmiştir. 2018 yılında Almanya'da hizmet ithalatında en düşük paya sahip alt sektörleri inşaat hizmetleri, resmi hizmetler ve kişisel, kültürel ve eğlence hizmetler olarak belirtmek mümkündür.

Yüksek alım gücü bir tarafa Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük ortak olma özelliği taşıyan Almanya; dünyanın ABD ve Japonya'dan sonra gelen en gelişmiş sanayi ülkesi olması yanında yaklaşık 82 milyonluk nüfusuyla Avrupa Birliği'nin de en büyük ekonomisidir. Almanya UNDP İnsani Gelişim Endeksinde 4., Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksinde 5., Dünya Bankası Kolay İş Yapılabilirlik Sıralamasında 17., The Heritage Foundation Ekonomik Serbestlik Endeksinde de 26. sırada yer almaktadır.(Kocaeli T.O., 2019a: 11) Alman ekonomisinin kalbini imalat sanayi ve ilgili hizmet sektörleri oluşturmaktadır. En önemli imalat sektörleri sanayi makinaları, otomotiv ve kimya sanayi iken son yıllarda telekomünikasyon sektörü de önde gelen faaliyet alanlarından biri haline gelmiştir. Diğer sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da hizmetler sektörünün önemi giderek artmıştır. 2018 yılı itibarıyla hizmetler sektörü ekonominin % 61,9'luk kısmını oluşturmaktadır.(UİB, 2017:3) Almanya'ya bakıldığında 2010 ve 2018 yılları için net hizmet ithalatçı bir ülke olduğu görülmektedir. 2010 yılında 38 milyar \$ olan net ithalat 2018 yılında 24 milyar \$'a düşmüştür. Ülke için ele alınan 12 alt sektörden 4 tanesinin 2010 ve 2018 yılları için

(turizm ve seyahat hizmetleri, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve diğer ticari hizmetler) net ithalatçı yapısı dikkat çekmektedir. En fazla net ithalatın 2010 yılında 43 milyar \$ ve 2018 yılında 52 milyar \$ ile turizm ve seyahat hizmetlerinde yapıldığı görülmektedir. İkinci olarak kişisel , kültürel ve eğlence hizmetleri gelmektedir ve ülke bu alt sektör ile 2010 yılında 1,6 milyar \$ net ithalat yaparken 2018 yılında 4 milyar \$ net ithalat yapmıştır. 2010 yılında 9 milyar \$ ve 2018 yılında ise 11 milyar \$ ile en fazla net ithalat yapılan hizmet alt sektörü finansal hizmetlerdir. Finansal işlemler anlamda İngiltere, ABD, Singapur, Hong Kong ve Japonya'nın dünyada gerçekleştirilen toplam işlem hacminin önemli çoğunluğunu teşkil etmektedir. 2016 yılında toplam hacmin %37'si ile İngiltere'nin liderlik ettiği sıralamada, %20 pay ile ABD'nin ikinci sırada yer aldığı, Almanya'nın ise %2 ile sıralamada gerilerde olması bu hizmet kaleminde Almanya'nın İngiltere'ye oranlar net gelir anlamında geride olmasına neden olmaktadır. (TSPB, 2019:7)

3.4.4. Fransa

Hizmetler sektörü Fransız ekonomisi açısından itici bir güçtür. Katma değer %50 sini üretmesi yanında istihdamın %40'ını oluşturan Fransız hizmetler sektörü katma değer adına Avrupa Birliği ortalamasında yer alırken İtalya ve İspanya ile denk olmak ile birlikte Almanya'nın önünde yer almaktadır. Diğer taraftan hizmetler sektörü Fransız ekonomisi için hem ciddi bir çıktı, hem de diğer sektörlerin girdileri olma özelliği taşımaktadır. (Kizior, Simonis, Turkisch ve Vlachaki,2018:2) Fransa hizmet ticaretinin alt sektörlerini gösteren tablo 3.11.'den görüldüğü üzere, 2010 yılında için Fransa hizmet ihracatının %71,9'luk kısmı diğer ticari hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri hakkında hizmetler ve alt sektörleri tarafından gerçekleşmiştir. Belirttiğimiz bu üç alt sektör tarafından gerçekleştirilen toplam hizmet ihracatı tutarı 202 milyar \$'dır.

2010 yılı için Fransa hizmet ihracatında diğer ticari hizmetlerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 202 milyar \$'lık hizmet ticaretinin %27,3'ü bir diğer deyişe 55 milyar \$'ının diğer ticari hizmetler alt sektörüne ait olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla dünyadaki dördüncü en büyük hizmet ihracatçısı ülke olan Fransa'nın, dünya ile bu konuda belirtilen yıl için ilk üç sektör açısından benzeştiği görülmektedir. 2010 yılı içinde turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 46,9 milyar \$ ihracat ile turizm ve seyahat hizmetleri izlemektedir ve bu alt sektörün Fransa hizmet ihracatı içindeki payı %23,2'dir. Fransa tarafından en fazla hizmet ihracat yapılan üçüncü alt sektör durumunda olan taşımacılık hizmetleri ile 43 milyar \$ değerinde hizmet ihracatı gerçekleştirilmiştir. Sektörün toplam hizmet ihracatından aldığı pay

%21,3'dür. 2010 yılına bakıldığında 1 milyar \$ ile resmi hizmetler (%0,5), 3,1 milyar \$ ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri (%1,5) ve 3,6 milyar \$ ile sigorta ve emeklilik hizmetleri (%1,8) alt sektörleri Fransa hizmet ticaretinde en düşük paya sahip alt sektörler olduğu görülmektedir.

Tablo 3.11 Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Fransa İçin Hizmet Ticareti (Milyon \$)

	İhracat				İthalat				Net İhracat	
	2010		2018		2010		2018		2010	2018
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	Değer
Hizmetler	202.109		294.371		181.659		266.243		20.449	28.130
İşlem Gören Mallar	5.235	2,6	11.836	4	3.171	1,7%	10.018	3,8	2.065	1.818
Tamir ve Bakım Hizmetleri	3.641	1,8	10.380	3,5	2.420	1,3	9.487	3,6	1.220	894
Taşımacılık Hizmetleri	43.057	21,3	47.883	16,3	42.650	23,5	53.267	20	407	-5384
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	46.969	23,2	65.452	22,2	38.430	21,2	47.837	18	8.540	17.615
İnşaat Hizmetleri	4.606	2,3	3.598	1,2	3.727	2,1	2.285	0,9	879	1.313
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	4.843	2,4	9.376	3,2	6.175	3,4		0	-1331	-669
Finansal Hizmetler	6.711	3,3	11.774	4	3.489	1,9	7.693	2,9	3.222	4.083
Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler	13.610	6,7	16.798	5,7	10.009	5,5	15.920	6	3.600	878
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	14.105	7,0	20.404	6,9	13.238	7,3	23.009	8,6	868	-2605
Diğer Ticari Hizmetler (Mesleki, Teknik, Ar-Ge ve Diğer)	55.213	27,3	91.653	31,1	54.924	30,2	83.101	31,2	289	8.552
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	3.120	1,5	4.659	1,6	2.669	1,5	3.548	1,3	452	1.110
Resmi Hizmetler	999	0,5	558	0,2	762	0,4	34	0,01	237	525

Kaynak: OECD, EBOPS 2010 Trade in Services by Partner Economy verilerinden derlenmiştir.

<https://stats.oecd.org/#>

Fransa dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer almakta olup 2015 yılı GSYİH sıralamasında Japonya ve Almanya ve İngiltere'den sonra Avrupa Birliği'nin en büyük 3. ekonomisidir.(T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018b) 2018 yılında 294 milyar \$'lık Fransa hizmet ihracatının 204 milyar \$'lık kısmı diğer bir ifadeyle % 69,6'i yine diğer ticari hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri alt sektörleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. 2018 yılına bakıldığında 2010 yılında en çok ihracat yapılan alt sektörlerin yine ön plana çıktığını bu sektörlerin sıralamasının aynı kaldığı görülmektedir. Fransa'nın 2018 yılında gerçekleştirdiği 294 milyar \$ ihracatın %31'i yani 91 milyar \$'ı diğer ticari hizmetler alt sektörüne aittir ve bu sektörün ülke ihracatında oran olarak 2010 yılına kıyasla %3,6 artış olduğu görülmektedir. 2018 için ikinci sırada turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü yer almaktadır. Bu sektörün 2018 yılındaki toplam hizmet ihracatı içindeki payının 2010 yılından %1 daha az olduğu %22,2'ye azaldığı görülmektedir ve toplam 65 milyar \$'lık ihracat meydana geldiği görülmektedir. 2018 yılında taşımacılık hizmetleri alt sektörü toplam 47 milyar \$'lık ihracat ile Fransa hizmetler ihracatının % 16,3'ünü gerçekleştirmiştir. Taşımacılık hizmetleri alt sektörünün Fransa hizmet ihracatı içindeki payı %21,3'den %16,3'e gerilemiştir. ABD, İngiltere ve Almanya'da teknolojik gelişmeler etkisiyle oransal olarak artış gösteren telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri alt sektörünün 2010 yılındakine kıyasla Fransa hizmet ticareti içindeki payının %0,1 azalarak, 2018 yılında %6,9'a düştüğü görülmektedir. 2018 yılı itibariyle Fransa hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörlerine bakıldığında resmi hizmetlerin, inşaat hizmetlerinin ve kişisel, kültürel ve eğlence hizmetlerinin olduğu görülmektedir.

Fransa 2010 yılında 181 milyar \$ hizmet ithalatı yapmıştır ve hizmet ithalatının %74'ü diğer ticari hizmetler, taşımacılık hizmetleri ve turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörlerine aittir. 2010 yılında 54 milyar \$ ile Fransa hizmet ithalatında ilk sırada yer alan diğer ticari hizmetleri % 30,2'lik bir paya sahiptir. Diğer ticari hizmetler alt sektörünü 42 milyar \$ ve %23,5 ile taşımacılık hizmetleri ve 65 milyar \$ ve %21,2'lik payıyla turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü izlemektedir. Turizm ve seyahat hizmetleri ülke için 38 milyar \$'lık bit ithalat hacmine sahiptir.

Fransa hizmet ithalatının 2018 yılındaki % 69,2'lik payının diğer ticari hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri alt sektörlerine ait olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibariyle Fransa hizmet ithalatında ilk üç alt sektörün ve sıralamanın aynı kaldığı görülmektedir. 2018 yılı itibariyle diğer ticari hizmetler alt sektörü Fransa hizmet ithalatında %31,2'lik payıyla ilk sırada bulunmaktadır. 2018 yılında Fransa tarafından turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü

aracılığıyla 83 milyar \$'lık ithalat yapılmıştır. Diğer ticari hizmetler alt sektörünü taşımacılık hizmetleri %20'lik pay ve 53 milyar \$'lık ithalat değeriyle takip etmektedir. 2018 yılı için ülkenin hizmet ithalatında üçüncü sırada yer alan alt hizmet sektörünün turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü olduğu görülmektedir. Ülke turizm ve seyahat hizmetleri ile 2018 yılında 47 milyar \$ büyüklüğünde ithalat yapmıştır. 2010 yılında da 2018 yılında da Fransa'nın hizmet ithalatında en düşük paya sahip alt sektörleri sigorta ve emeklilik hizmetleri, resmi hizmetler, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri olarak belirtmek mümkündür.

Ülke olarak Fransa'nın ele alınan 2010 ve 2018 yıllarında net ihracatçı konumunda olduğu görülmektedir. Fransa'da hangi hizmet alt sektörlerinin net ihracatı/net ithalatçı yapıda olup olmadıklarına bakıldığında ele alınan sektörlerden 11 tanesinin 2010 yılı için (sigorta ve emeklilik hizmetleri hariç diğerleri) net ihracatçı yapısıyla dikkat çekmektedir. 2010 yılında Fransa'nın net ihracatçı olduğu taşımacılık hizmetleri ve telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri alt sektörlerinde 2018 yılında net ithalatçı durumunda olduğu görülmektedir. Hem 2010 hem de 2018 yılında net ithalatçı durumda olan hizmet alt sektörü ise sigorta ve emeklilik hizmetleri olarak belirtmek mümkündür. Ancak sigorta ve emeklilik hizmetlerinde ihracat ve ithalat farkı 2018 yılında 662 milyon \$ azalmıştır.

3.4.5. Çin

Çin nezdinde oluşturulan tablolar ülkenin ekonomik yapısının kapalı olması ve her bilginin dünya ile paylaşılmaması nedeniyle OECD stat'da bulunan 44 ülkeye ait verilerin ² ülkeler bazında tersine çevrilmesi ile oluşturulmuştur, ülkenin tüm ithalat ve ihracatını yansıtmamasına rağmen genel bir çerçeveden bakılmasını sağlamaktadır. Bu bilgiler ışığında, Çin'de gerçekleşen hizmet ticaretini gösteren tablo 3.12'den görüldüğü üzere hizmet alt sektörlerinde, 2010 yılında Çin hizmet ihracatının % 78,7'lik kısmı taşımacılık hizmetleri, turizm ve seyahat hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörleri tarafından gerçekleşmiştir. Bu üç alt sektör tarafından gerçekleştirilen toplam hizmet ihracatı tutarı 36 milyar \$'dır. 2010 yılında Çin hizmet ihracatında taşımacılık hizmetleri nin ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. 2010 yılında gerçekleştiği görülen 46 milyar \$'lık hizmet ticaretinin %37,3'ü bir başka deyişle 17 milyar \$'ı

² Ülkeler: Avustralya, Kanada, Şili, İsrail, Japan, Güney Kore, Meksika, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Türkiye, ABD, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, Hırvatistan, Kolombiya, Kosta Rika, Hong Kong ve Rusya'dır.

taşımacılık hizmetleri alt sektörüne aittir. 2017 yılı rakamları ile 1,37 milyar'a ulaşan Çin nüfusu 21. yy ortalarına 1,6 milyar civarında dengeleneceği beklenmektedir. Ülkede altmış beş yaş üzeri nüfus hızla artmakta olup nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Yüksek nüfus; Çin ekonomisi için en ciddi sorunlardan birisi olmasının yanı sıra, ekonomi için itici bir güç kaynağı olma niteliği taşımaktadır. (Kocaeli T.O., 2019b:4) Ülkede taşımacılığın bu denli geniş bir orana sahip olmasını Çin'in kalabalık nüfusunun ulaşım ihtiyacı ve beraberinde üretim sektörünü desteklemesi etmenleri destekler denilebilir. Belirtilen yılda taşımacılık hizmetlerini 10 milyar \$ ihracat ile turizm ve seyahat hizmetleri izlemektedir ve bu yılda turizm ve seyahat hizmetleri Çin hizmet ihracatı içindeki payı % 23,5'dir. Çin tarafında 2010 yılı içinde oransal olarak en fazla hizmet ihracat yapılan üçüncü sektör durumunda olan diğer ticari hizmetler (mesleki, teknik, Ar&Ge ve diğer) alt sektörü 8 milyar \$ değerindedir. Sektörün toplam hizmet ihracatı içindeki payı %18'dir. 2010 yılı itibarıyla 83 milyon \$ ile resmi hizmetler (%0,2) , 83 milyon \$ ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri(%0,2) ve 234 milyon \$ ile inşaat hizmetleri (%0,5) alt sektörleri Çin hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörler olarak dikkat çekmektedir.

2018 yılına gelindiğinde Çin hizmet ihracatının 61 milyar \$'lık kısmı diğer bir ifadeyle % 73,3'ü yine taşımacılık hizmetleri, diğer ticari hizmetler ve turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörleri tarafından yapıldığı görülmektedir. 2018 yılına bakıldığında her ne kadar 2010 yılında en çok ihracat yapan alt sektörlerin yine ön plana çıktığını görmek mümkün olsa da bu sektörlerin kendi aralarındaki sıralamanın bu ülke içinde değiştiğini söylemek mümkün olmaktadır. 2010 yılında Çin hizmet ticaretinde 3.sırada yer alan diğer hizmetler ticareti alt sektörünün 2018 yılında ikinci sırada yer almaktadır ve turizm ve seyahat hizmetleri üçüncü sıraya gerilemiştir. 2018 yılında meydana gelen 83milyar dolarlık ihracatın % 30,2'si yani 25 milyar \$'lık kısmı taşımacılık hizmetleri alt sektörüne aittir. 2018 yılında ikinci sırada turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü yer almaktadır. Her ne kadar sektörde toplam hizmet ihracatındaki payı %37,3'den %30,2'ye düşmüş olsa da sektörde 2018 yılında hala ilk sırada yer almaktadır. 2018 yılında diğer ticari hizmetler alt sektörü toplam 21 milyar dolarlık ihracat ile Çin hizmetler ihracatının %26,3'ünü gerçekleştirmiştir. Bu hizmet alt sektörünün Çin hizmet ihracatı içindeki payı %18'den %26,3'e yükselmiştir. 2018 yılı itibarıyla Çin hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörleri 214 milyon \$ ile resmi hizmetler (%0,3) , 214 milyon \$ ile kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri(%0,3) ve 411 milyon \$ ile inşaat hizmetleri (%0,6) oluşturmaktadır.

Tablo 3.12. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Çin Hizmet Ticareti(Milyon \$)

	İhracat				İthalat				Net İhracat	
	2010		2018		2010		2018		2010	2018
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	Değer
Hizmetler	46.714		83.273		68.124		182.192		-21,41	-98,919
İşlem Gören Mallar	5.712	12,2	11.220	13,5	618	0,9	376	0,2	5,094	10,844
Tamir ve Bakım Hizmetleri	331	0,7	1.605	1,9	996	1,5	2.609	1,4	-665	-1,004
Taşımacılık Hizmetleri	17.408	37,3	25.165	30,2	21.703	31,9	29.442	16,2	-4,295	-4,277
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	10.996	23,5	14.008	16,8	22.249	32,7	85.443	46,9	-11,253	-71,435
İnşaat Hizmetleri	234	0,5	525	0,6	411	0,6	357	0,2	-177	168
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	357	0,8	1.504	1,8	512	0,8	1.197	0,7	-155	307
Finansal Hizmetler	485	1	1.295	1,6	2.855	4,2	6.188	3,4	-2,37	-4,893
Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler	408	0,9	1.628	2	6.905	10,1	26.315	14,4	-6,497	-24,687
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	2.216	4,7	4.029	4,8	3.329	4,9	9.745	5,3	-1,113	-5,716
Diğer Ticari Hizmetler (Mesleki, Teknik, Ar-Ge ve Diğer)	8.401	18	21.866	26,3	7.699	11,3	18.834	10,3	702	3,032
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	83	0,2	214	0,3	219	0,3	645	0,4	-136	-431
Resmi Hizmetler	83	0,2	214	0,3	628	0,9	1.041	0,6	-545	-827

Kaynak: OECD, EBOPS 2010 Trade in Services by Partner Economy verilerinden derlenmiştir.

<https://stats.oecd.org/#>

Çin ithalatının ihracattaki yapıya benzer bir yapıda olduğu söylenebilir. 2010 yılında ülke hizmet ithalatının % 75,9'u turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörlerine aittir. 2010 yılında 22 milyar \$ ile Çin hizmet ithalatı içinde ilk sırada yer alan turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü % 32,7'lik bir paya sahiptir. Turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 21 milyar \$ ve %31,9 oran ile taşımacılık hizmetleri ve 7,6 milyar \$ ve %11,3 ile diğer ticari hizmetler alt sektörü izlemektedir. Burada dikkat çekici olan durum, 2010 yılı için ülkenin fikri mülkiyet haklarıyla ilgili hizmet ihracının toplam hizmet ihracı içindeki oranının %0,9 olmasına rağmen, aynı yıl içinde bu alt sektörde yapılan ithalatın oranı toplam içinde %10,1 olmasıdır. 2010 yılı içerisinde Çin'de en az ithalat yapılan alt sektörler; kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri (%0,3), inşaat hizmetleri (%0,6) ve sigorta ve emeklilik hizmetleridir (0,8).

2018 yılı içerisinde Çin hizmet ithalatının %77,5'i turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri ve fikri mülkiyetle ilgili haklarıyla ilgili hizmetler alt sektörlerine aittir. Belirtilen yıl itibariyle Çin hizmet ithalatında ilk üç alt sektör arasına fikri mülkiyet haklarıyla ilgili hizmetlerin girdiği görülmektedir. 2018 yılı itibariyle turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü Çin hizmet ithalatında %46,9'luk pay ile neredeyse ülkenin toplam hizmet ithalatın yarısını oluşturduğu ve ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 2018 yılında turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü tarafından 85 milyar \$'lık ithalat yapılmıştır. Bu alt sektörü arada büyük bir fark ile taşımacılık hizmetleri %16,2 oran ve 29 milyar \$'lık ithalat rakamıyla takip etmektedir. Taşımacılık hizmetleri oran olarak 2010 yılındaki %31,9'un 2018 yılına gelindiğinde % 16,2'ye gerilediği görülmektedir. Taşımacılık hizmeti ithalatının 2018 yılındaki bu düşüşü ihracatı ile karşılaştırıldığında net ithalatın aynı kaldığı görülmektedir. Çin; fikri mülkiyet hakları konusunda son on yılda büyük ilerlemeler kaydetmiş ve mevzuatını dünya standartları seviyesine çıkarmak yolunda önemli adımlar atmıştır. Çin; her ne kadar yasal mevzuatını iyileştirme yönünde adım atmış olsa da 1985 -2010 yılları arasında Çin'in patent başvurularının 45,9'u hizmet sektörü ile alakalı iken %54,1'i hizmetler sektörü dışındaki sektörler ile alakalıdır. Yeni buluşlara ilişkin patentlerin ise %78'i hizmetler sektörüne ilişkin olsa da gelişmiş ülkelerde bu oran %90'ı bulmaktadır. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Çin her ne kadar zengin nüfusu ile güçlü bir üretici olsa da fikri mülkiyetler ile ilgili yeni buluşlar yapamaması nedeni ile bu kaleminde sürekli açık vermektedir. Bu hizmet kaleminde 2010 yılından 2013 yılına açık 6,4 milyar \$'dan 10,5 milyar \$'a çıkmışken 2014 yılında ise yaklaşık %70 oranında artış ile 17,6

milyar \$'a yükselmiştir. 2014 yılından 2018 yılına kadar ise 17,6 milyar \$'dan 24,6 milyar \$'a yükselmiştir. (Prud'homme ve Zhang, 2017:4) 2018 yılında Çin hizmet ithalatında üçüncü sırada yer alan alt hizmet sektörünün fikri mülkiyet haklarıyla ilgili hizmetler olduğu görülmektedir. 2018 yılında bu hizmetin ithalatı diğer ticari hizmetlerden daha fazladır. Fikri mülkiyet haklarıyla ilgili hizmetler ile ülke 2018 yılında 26 milyar \$ büyüklüğünde ithalat yapmıştır. 2018 yılı için Çin hizmet ithalatında en düşük paya sahip alt sektörleri işlem gören mallar, inşaat hizmetleri, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri olarak belirtmek mümkündür.

Hizmet alt sektörlerinin net ihracatı/net ithalatçı yapıda olup olmadıklarını da tablo 3.12. yardımı ile ele aldığımızda ülkenin 2010 yılında 12 alt sektörden 2 tanesi(işlem gören mallar ve diğer ticari hizmetler) hariç diğerleri için net ithalatçı yapısıyla dikkat çekmektedir. 2018 yılına gelindiğinde ise 4 alt sektörün (işlem gören mallar, inşaat hizmetleri, sigorta ve emeklilik hizmetleri ve diğer ticari hizmetler) net ihracatçı olduğu görülmektedir. 2010 yılında 177 milyon \$ net ithalatçıolan inşaat hizmetleri 168 milyon \$ ile net ihracatçı olmuştur. Diğer değişim görülen alt sektör olan sigorta ve emeklilik hizmetleri 2010 yılında 155 milyon \$ ile net ithalatçı iken 2018 yılına gelindiğinde 307 milyon \$ net ihracatçıdır. 2010 yılında 11 milyar \$ net ithalat yapılan turizm ve seyahat hizmetleri 6 kattan fazla artış göstererek 71 milyar \$ net ithalat nedeni olmuştur. İşlem gören mallar net ithalatı 2010 yılında 5 milyar \$ iken, 2018 yılına gelindiğinde iki katına çıkarak 10,8 milyar \$ net ihracat nedeni olmuştur.

3.5. Uluslararası Hizmet Ticareti ve Türkiye

Bu bölümde Türkiye'nin dünya hizmet ticareti içerisindeki yeri ve hizmet alt sektörleri itibarıyla Türkiye hizmet ticaretinin mevcut durumu analiz edilecektir.

3.5.1. Türkiye'nin Dünya Hizmet Ticareti İçindeki Yeri

Tablo 3.13'te Türkiye'nin 1980-2018 dönemine ait hizmet ihracatı ve ithalatına ilişkin verileri görülmektedir. 1980 yılında 596 milyon \$ ihracat ve dünya ihracatında % 0,14 ile 48. sırada bulunan Türkiye, her ne kadar hizmet ihracatını ele alınan dönem boyunca artırmış olsa da hala dünya hizmet ihracatının önemli aktörlerinden biri değildir. 2018 yılında 48.1 milyar \$ ihracatla 23. sırada yer alan Türkiye dünya hizmet ihracatının % 0,81'ini gerçekleştirmektedir.

1980 yılı itibarıyla Türkiye 466 milyon \$ hizmet ithalatı ile dünya ekonomisinde 58.sırada yer almaktadır. 1980 yılında dünya genelinde yapılan 495.3 milyar \$ değerindeki

ithalatın sadece % 0,11'i Türkiye tarafından yapılmıştır. 2018 yılında Türkiye 5.4 milyar \$'lık hizmet ithalatıyla dünya hizmet ithalatında % 0,39 pay ile 41. Sırada yer almaktadır.

Tablo 3.13'te yer alan Türkiye'nin hizmet ihracatı ve ithalatı verilerinden hareketle 1980-2018 döneminde hizmet sektörünün net ihracatçı yapısıyla dikkat çektiğini de söylemek mümkündür. Bir sonraki alt başlıkta Türkiye'nin hizmetler ihracatı ve ithalatı hizmetler alt sektörleri bağlamında daha detaylı ele alınacaktır.

Tablo 3.13. Türkiye'nin Hizmet İhracatı ve İthalatı (1980-2018)

Yıl	Hizmet İhracatı				Hizmet İthalatı			
	Dünya ¹	Türkiye ²	%	Sıra	Dünya	Türkiye	%	Sıra
1980	413.503	596	0,14	48	495.316	466	0,09	58
1981	424.816	1.144	0,27	35	514.420	387	0,08	67
1982	421.758	1.907	0,45	27	499.646	950	0,19	46
1983	413.094	1.917	0,46	27	486.043	1.073	0,22	44
1984	422.447	2.192	0,52	25	493.489	1.169	0,24	41
1985	440.065	2.835	0,64	23	497.571	1.224	0,25	41
1986	517.720	2.983	0,58	22	557.912	1.288	0,23	41
1987	608.386	3.801	0,62	18	643.846	1.555	0,24	39
1988	672.728	5.553	0,83	16	715.702	1.701	0,24	38
1989	729.867	6.291	0,86	17	775.769	2.208	0,28	37
1990	882.706	7.882	0,89	17	933.730	2.794	0,30	36
1991	925.160	8.163	0,88	17	994.073	2.931	0,29	38
1992	1.037.021	9.262	0,89	17	1.097.659	3.277	0,30	37
1993	1.042.225	10.518	1,01	21	1.086.971	3.591	0,33	37
1994	1.129.673	10.723	0,95	15	1.154.386	3.418	0,30	40
1995	1.292.767	14.475	1,12	14	1.328.360	4.654	0,35	37
1996	1.385.778	12.852	0,93	19	1.399.957	6.034	0,43	36
1997	1.486.041	19.153	1,29	11	1.437.962	8.085	0,56	33

1998	1.511.686	23.093	1,53	11	1.445.816	9.439	0,65	29
1999	1.585.211	16.126	1,02	17	1.537.706	8.449	0,55	34
2000	1.694.139	19.169	1,13	16	1.642.795	7.624	0,46	36
2001	1.692.941	15.003	0,89	18	1.653.589	5.633	0,34	38
2002	1.812.028	13.978	0,77	22	1.738.714	5.513	0,32	40
2003	2.009.703	17.926	0,89	20	1.969.173	6.824	0,35	40
2004	2.444.965	22.831	0,93	20	2.368.263	9.378	0,40	40
2005	2.706.721	27.502	1,02	22	2.615.743	10.756	0,41	41
2006	3.052.405	25.756	0,84	22	2.920.045	11.017	0,38	42
2007	3.644.391	29.601	0,81	24	3.435.703	14.933	0,43	41
2008	4.092.089	36.649	0,90	23	3.889.376	17.092	0,44	41
2009	3.653.691	35.355	0,97	21	3.469.273	15.971	0,46	41
2010	3.935.033	35.970	0,91	23	3.744.043	18.507	0,49	38
2011	4.499.584	40.753	0,91	24	4.239.803	19.574	0,46	40
2012	4.620.810	42.815	0,93	23	4.389.201	19.469	0,44	41
2013	4.915.020	47.399	0,96	23	4.661.428	23.079	0,50	36
2014	5.235.377	51.119	0,98	22	5.037.512	23.236	0,46	39
2015	5.015.171	46.214	0,92	22	4.791.164	20.910	0,44	39
2016	5.073.129	37.189	0,73	25	4.798.383	20.754	0,43	40
2017	5.486.942	43.384	0,79	24	5.220.638	22.668	0,43	40
2018	5.919.720	48.194	0,81	23	5.582.587	21.815	0,39	41

Kaynak: 1- World Bank, Service Exports,

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.NFSV.CD>,

2- World Bank, Service Imports, <https://data.worldbank.org/indicator/BM.GSR.NFSV.CD>

3.5.2. Hizmet Ticaretinin Türkiye’de Alt Sektörler İtibarıyla Analizi

Türkiye’deki hizmet ticaretinin detaylarını 2010 ve 2018 yılları için gösteren tablo 3.14’den görüldüğü üzere, 2010 yılında Türkiye hizmet ihracatının % 87,8’luk kısmı turizm ve seyahat hizmetleri ve taşımacılık hizmetleri tarafından yapılmıştır. İki alt sektör tarafından gerçekleştirilen toplam hizmet ihracatı tutarı 32 milyar \$’dır. 2010 yılında Türkiye hizmet ihracatında turizm ve seyahat hizmetlerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2010 yılı için hazırladığı turizm verileri raporuna göre Türkiye 1982 yılında turizm alanında başlattığı yatırım hamlelerini 2000’li yıllarda artırarak söz sahibi ülkeler arasına girmiştir. Türkiye uluslararası turizm pazarında gerek turizm gelirleri ve gerekse gelen turist sayısı bakımından ilk on ülke içerisinde yer almayı başarmıştır ve 2000 yılında gelen turist sayısı bakımından dünyada 20. sırada bulunurken 2009 yılında 7. sıraya yükselmiştir ve 2010 yılında da sırasını muhafaza etmiştir. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010: 2) 2010 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen 36 milyar \$’lık hizmet ticaretinin %62’si bir başka ifadeyle 22,6 milyar \$’ı turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü kaynaklıdır. 1980 yılından beri atılan adımlar ile ülkemiz için ilerleyen bu sektör, çok fazla sayıda kişiye istihdam sağlamıştır ve döviz kazandırmıştır. Belirtilen yılda turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörünü 9,4 milyar \$ ihracat ile taşımacılık hizmetleri büyük bir fark olmasına rağmen takip etmektedir ve bu alt sektörünün Türkiye hizmet ihracı içindeki payı %25,8’dir. 2010 yılı itibarıyla 244 milyon \$ ile diğer ticari hizmetler (%0,7), 480 milyon \$ ile telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri (%1,3), 484 milyon \$ ile resmi hizmetler (%1,3) ve 491 milyon \$ ile finansal hizmetler alt sektörleri Türkiye hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörler olarak dikkat çekmektedir.

Türkiye’nin 2018 yılı itibarıyla hizmet ihracatının 42 milyar \$’lık kısmı diğer bir deyişle %87,6’sının yine turizm ve seyahat hizmetleri ve taşımacılık hizmetleri alt sektörleri tarafından yapıldığı görülmektedir. 2018 yılına bakıldığında her ne kadar 2010 yılında en çok ihracat yapan alt sektörlerin yine ön plana çıktığını görmek mümkün olsa da bu sektörlerin oranlarında değişiklik olduğu görülmektedir. 2010 yılında Türkiye hizmet ticaretinde il sırada yer alan turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü 2018 yılında da ilk sırada yer almaktadır. Ancak bu alt sektörün toplam hizmet ihracı içindeki oranının %62’den %52,6’ya düştüğü görülmektedir. Turizm sektöründe Türkiye ziyaretçi sayısını 8 yıl içerisinde 11 milyon kişi artarak 2018 yılında 39 milyonu geçmesine ve dünya yabancı turist sayısında dünya 6.’sı olmasına rağmen gelirdeki artışın azlığı dikkat çekicidir. Yabancı ziyaretçi sayısında elde ettiğimiz başarıyı turizm gelirleri

bakımından da elde etmek için kitle turizminin yanında katma değeri yüksek turizm çeşitlerine ağırlık verilmesi gerektiği görülmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi sağlık turizmi'dir.

Tablo 3.14. Hizmet Alt Sektörleri İtibarıyla Türkiye Hizmet Ticareti (Milyon \$)

	İhracat				İthalat				Net İhracat	
	2010		2018		2010		2018		2010	2018
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	Değer
Hizmetler	36.524		48.306		19.903		23.319		16.622	24.987
İşlem Gören Mallar			95	0,2			45	0,2		51
Tamir ve Bakım Hizmetleri			284	0,6			695	3,0		-410
Taşımacılık Hizmetleri	9.439	25,8	16.924	35,0	8.094	40,7	9.437	40,5	1.345	7.487
Turizm ve Seyahat Hizmetleri	22.631	62,0	25.394	52,6	5.206	26,2	4.596	19,7	17.425	20.798
İnşaat Hizmetleri	1122	3,1	614	1,3	263	1,3	242	1,0	859	372
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	722	2,0	1.248	2,6	1265	6,4	1.734	7,4	-543	-486
Finansal Hizmetler	491	1,3	644	1,3	726	3,6	1.347	5,8	-235	-703
Fikri Mülkiyet Haklarının Kullanılması, Çoğaltılması ve/veya Dağıtılmasına İlişkin Ücretler			29	0,1	818	4,1	726	3,1	-818	-697
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	480	1,3	225	0,5	243	1,2	406	1,7	237	-181
Diğer Ticari Hizmetler (Mesleki, Teknik, Ar-Ge ve Diğer)	244	0,7	930	1,9	1.676	8,4	2.449	10,5	-1.433	-1.519
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	913	2,5	1252	2,6	256	1,3	163	0,7	657	1.090
Resmi Hizmetler	484	1,3	666	1,4	1355	6,8	1.480	6,3	-872	-814

Kaynak: EBOPS 2010 Trade in Services by Partner Economy verilerinden derlenmiştir.

<https://stats.oecd.org/#>

Türkiye denizi, kumu, güneşi, tarihi, kültürü, doğal güzellikleri ile turist çeken bir ülke olduğu kadar son yıllarda yapılan yatırımlar neticesinde sağlık turizmi alanında dünyada öne çıkan lokasyonlardan biri haline gelmektedir. Sağlık turizmi denildiğinde genelde akla ilk gelen “medikal turizm” olmaktadır. Sağlık turizminin wellness, spa, termal, ileri yaş gibi pek çok bileşenleri ve alt başlığı bulunmaktadır. Türkiye tıbbi tedavi alanındaki gelişmelerin yanı sıra sağlık turizminin en önemli unsurlarından olan termal sağlık turizmi alanında da önemli bir potansiyele sahiptir. Sıcaklıkları 20 derece ile 110 derece arasında değişen 1500 civarında doğal termal su kaynağımız ile jeotermal kaynakları açısından Türkiye Avrupa’da birinci, dünyada ise yedinci sırada yer almaktadır. Türkiye’deki termal tesis ve kaplıcalardan faydalanan yabancı ziyaretçi sayısı 2018 yılında 600 bini aşmıştır. (Türsab, 2019) 2018 yılında gerçekleşen yaklaşık 46milyar\$ ihracatın 25 milyar \$’ı turizm ve seyahat hizmetlerine aittir. 2018 yılında ikinci sırada taşımacılık hizmetleri alt sektörü bulunmaktadır. Diğer dikkat çekici fazlanın olduğu taşımacılık sektörünün Türkiye’deki büyüklüğünün GSYİH içerisindeki payının Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği 2019 yılı raporuna göre %11-13 arası olduğu belirtilmektedir. Bu oran içerisindeki %50’lik payın doğrudan lojistik hizmet sağlayıcı firmaların faaliyetlerinden kaynaklanmakta olduğu, geri kalan %50’lik payın ise mal ticareti yapan firmaların kendi bünyelerinde gerçekleştirdiği lojistik faaliyetlerden ileri geldiği belirtilmektedir.(Utikad, 2019: 18) Sektörün toplam hizmet ihracatı içindeki payı 2010 yılındaki %25,8 payından 2018 yılında %35’e yükselmiştir ve 2018 yılında toplam 16,9 milyar \$’lık ihracat gerçekleşmesini sağlamıştır. Fikri mülkiyet haklarıyla ilgili hizmetlerde 2018 yılında 29 milyon \$’lık ihracat yapılmıştır. 2010 senesinde hiç hizmet ihracatı yapılmayan işlem gören mallardan 2018 yılında 95 milyon \$ ihracat yapılmıştır ve yine 2010 senesinde hiç ihracı olmayan tamir ve bakım hizmetlerinde 2018 yılında 284 milyon \$ hizmet ihracı gerçekleşmiştir. 2018 yılı itibarıyla Türkiye hizmet ihracatında en düşük paya sahip alt sektörleri fikri mülkiyet haklarıyla ilgili hizmetler,işlem gören mallar, telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri olarak belirtmek mümkündür.

Hizmet alt sektörleri itibarıyla Türkiye hizmet ticaretini gösteren tablo 3.14. ithalat açısından değerlendirildiğinde, ihracattan farklı olarak 2010 yılında karşımıza diğer ticari hizmetlerin, resmi hizmetlerin ve sigorta ve emeklilik hizmetlerinin çıktığı söylenebilir. 2010 yılında Türkiye hizmet ithalatının %75,2’si taşımacılık hizmetleri, turizm ve seyahat hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörlerine ait durumdadır. 2010 yılında 8 milyar \$ ile Türkiye hizmet ithalatında ilk sırada yer alan taşımacılık hizmetleri alt sektörü %40,7’lik bir paya sahiptir. Taşımacılık

hizmetleri alt sektörünü 5,2 milyar \$ ve %26,2 oran ile turizm ve seyahat hizmetleri ve 1,6 milyar \$ ve %8,4 ile diğer ticari hizmetler alt sektörü takip etmektedir.

Türkiye’deki hizmet ithalatının 2018 yılında % 70,7’si taşımacılık hizmetleri, turizm ve seyahat hizmetleri ve diğer ticari hizmetler alt sektörlerine ait olduğunu görmekteyiz. 2018 yılı itibarıyla Türkiye hizmet ithalatında ilk üç alt sektör aynı kalmıştır. 2018 yılı itibarıyla taşımacılık hizmetleri alt sektörü Türkiye hizmet ithalatında 2010 yılıyla neredeyse aynı oranda kalarak %40,5’lik pay ile ilk sırada yer almaktadır. 2018 yılında taşımacılık hizmetleri alt sektörü tarafından 9,4 milyar \$’lık ithalat yapılmıştır. Taşımacılık hizmetlerini turizm ve seyahat hizmetleri %19,7 oran ve 4,5 milyar \$’lık ithalat değeriyle takip etmektedir. Tablo 3.14.den de görülebileceği üzere 2010 yılında %26,2 orana sahip olan turizm ve seyahat hizmetleri alt sektörü toplam hizmet içindeki oranı 2018 yılında %7 civarında düşmüştür. 2018 yılında Türkiye hizmet ithalatında üçüncü sırada yer alan alt hizmet sektörü diğer ticari hizmetlerdir. Diğer ticari hizmetler faaliyetleriyle Türkiye 2018 yılında 2,4 milyar \$ büyüklüğünde ithalat gerçekleştirmiştir. 2018 yılında Türkiye’de hizmet ithalatında en düşük paya sahip alt sektörler işlem gören mallar, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri ve inşaat hizmetleri olarak belirtilebilir.

Türkiye’de hizmet alt sektörlerinin net ihracatı/net ithalatçı yapıda olup olmadıklarına tablo 3.14 yardımıyla bakıldığında ülkenin hem 2010 yılında hem de 2020 yılında net hizmet ihracatçısı olduğu görülmektedir. İncelenen 12 alt sektörden 5 tanesi (turizm ve seyahat hizmetleri, taşımacılık hizmetleri, inşaat hizmetleri, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri ve telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri) Tablo 3.14’de belirtilenler haricinde Türkiye’de 2016 yılında turizm ve seyahat hizmetlerinde bir gerileme gerçekleşmiştir. Bu durumdan Kasım 2015’de Rusya ile yaşanan sorun nedeniyle Rus hükümetinin “Rusya’dan Türkiye’ye yapılan tarifersiz uçuşların iptal edilmesi” ve “Turizm şirketlerine Türkiye için tatil paketi satışının durdurulması yönünde çağrı yapılması” ve Suriye’deki savaşın etkisi ile birlikte oluşan ortam Türkiye’nin en güçlü olduğu turizm sektörünü etkilemiş ve gelirlerin düşmesine neden olmuştur. 2014-2016 arasında düşüş eğilimi gösteren turizm sektörü; 2016 sonrası yükselerek 2017 yılında 17,6 milyar \$, 2018 yılında yaklaşık 21 milyar \$ fazla vermiştir. (Yenişehirlioğlu, Salha ve Şahin, 2016:79) 2010 yılı için net ihracatçı yapısıyla dikkat çekmektedir. 2010 yılında net ihracat yapılan telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri net 2018 yılında net ithalat yapılan bir alt sektör olmuştur. 2010 yılında inşaat hizmetleri net ihracatı 859 milyon \$ iken 2018 yılında 372 milyon \$ net ihracata azalmıştır. Hem 2010 hem de

2018 yılında net ithalatçı durumda olan sektörler; diğer ticari hizmetler, resmi hizmetler, finansal hizmetler, sigorta ve emeklilik hizmetleri ve fikri mülkiyet haklarının kullanılması ile ilgili hizmetlerdir.

Hizmet ihracatının cari denge üzerindeki önemli rolü nedeni ile hizmet ihracatının cari denge üzerindeki pozitif etkisini arttırmak gayesi ile Hizmet İhracatçıları Birliği, Ticaret Bakanlığı'nın 24.03.2018 tarih ve 30370 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İhracat 2018/3 sayılı Tebliği ile İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği (İMMİB) bünyesinde ve merkezi İstanbul'da olmak üzere kurulmuştur. Ülkemiz hizmet ihracatının çatı kuruluşu olan ve alanında ilk ve tek kuruluş olma özelliğini taşıyan Hizmet İhracatçıları Birliği hizmet sektörlerine yönelik faaliyetler ve sunduğu destekler ile ülkemiz hizmet ihracatının geliştirilmesini hedeflemektedir. Günümüzde milli gelirimizin yaklaşık 2/3'ünü oluşturan hizmet sektörünün küresel ihracat hacmi ise 5 trilyon ABD dolarını aşmış durumdadır. Ülkemiz bu büyük pastadan yaklaşık %1 oranında pay almakta olup, 2023 stratejisi kapsamında hedefimiz bu oranı daha yukarılara çıkarmaktır. (Hib, 2020)

Bu çerçevede Hizmet İhracatçıları Birliği, bünyesindeki komitelerle genel hizmet faaliyetlerinde, dönemsel olarak bir araya gelerek ilgili sektör temsilcilerinden oluşan sektörel alt komiteler ile de hizmet ihracat stratejisi başta olmak üzere pek çok konuda koordinasyon amaçlanmaktadır. Hizmet ihracatçısı üyelerin katılımıyla gerçekleştirilecek çalıştay ve eğitimlerde hizmet ihracatına yönelik sektörel stratejiler belirlenirken, pazara giriş uygulamalarının önde gelen faaliyetlerden olan ticaret-alım heyetleri, fuarlar ve çeşitli organizasyonlar ile üye firmalarımızın uluslararası pazarda muhatap bulmaları ve deneyim kazanmaları hedeflenmektedir.

Diğer yandan hizmet ihracatına ilişkin Ticaret Bakanlığı'nın da bir desteği mevcuttur. Döviz kazandırıcı hizmet ticaretinin desteklenmesi hakkında karar kapsamında Türkiye'nin döviz kazandırıcı hizmet sektörlerinin uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi, hizmet gelirlerinin artırılması, dış pazarlara açılması ve markalaşması amacıyla, Türkiye'de yerleşik şirket ve kuruluşların gerçekleştirdikleri faaliyetlere ilişkin giderlerin Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan (DFİF) karşılanmasını amaçlar. Eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, sağlık turizmi, bilişim, film ve yönetim danışmanlığı şirketleri ve ilgili destekler bakımından diğer şirketler ile kurum ve kuruluşlar yararlanabilmektedir.

SONUÇ

Uluslararası hizmet ticaretinin tarihsel gelişimine bakıldığında konunun ilk kez 1973 – 1979 yılları arasında gerçekleştirilen Tokyo Round’da gündeme gelmiş ve sonrasında gelişmiş ülkelerin tarife dışı engellerin bulunduğu hizmet sektöründe serbestleştirilmesine ilişkin ısrarlarıyla devam etmiştir. 1986–1994 döneminde gerçekleştirilen Uruguay Round ile birlikte, hizmet ticaretinin serbestleşmesine yönelik ciddi adımlar atılmıştır. Uruguay Round müzakereleri sırasında hizmet ticaretine yönelik engellerin ortadan kaldırılması, hukuki düzenlemelerde istikrar ve tahmin edilebilirlik, pazara giriş ve hizmet sunumu maliyetlerinin azalmasıyla birlikte hizmet kalitesinde artış, kaynakların etkin kullanımı, belirli sektörlerde monopol hizmet sunumunun sınırlandırılması ve tüketicinin korunması gibi hususlar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin en somut sonucu Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması’nın (GATS) imzalanması olmuştur. GATS’ın öncelikli amacı, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine ilişkin uluslararası standartları belirlemek ve anlaşmada çizilen çerçeve doğrultusunda üye ülkelerin taahhütleri doğrultusunda hareket etmelerini sağlamaktır.

Beşeri sermayenin sanayi sektöründeki artışı 1992 yılından 2019’a varana kadar %50’ye varan bir artış göstermişken tarım sektörü yaklaşık %10 oranında istihdam kaybı yaşamıştır fakat bu durum hizmetler sektöründe 1992 yılından 2019 a kadar olan dönemde %100’ün üzerinde bir artış olarak karşımıza çıkmaktadır. Ücretler konusunda ise özel sektörde birçok çalışma sahasında kadınlar için “eşit işe eşit ücret” ilkesi geçerli olmamakla birlikte, çoğu zaman erkeklere nazaran kadınların daha düşük ücretle istihdam edildiği durumlarla karşılaşmaktadır. Her ne kadar son yıllarda istihdam edilen kadınlara ödenen ortalama ücret farkı biraz daraldıysa da erkeklere ödenen ücretin altındadır. Daha düşük ücretli sektörlerde daha fazla yer alan kadınlar, erkeklerle aynı mesleki kategorilerde olsa bile, ortalama olarak daha düşük ücret alabilmektedirler. Öte yandan kadınlara yönelik olarak ücret konusunda negatif bir ayrışma söz konusu olmak ile birlikte hizmetler sektöründe kadın istihdamının dünya genelinde arttığı görülmektedir. ILO verilerine göre dünyada tarım sektöründeki istihdam özellikle 2000’li yıllardan sonra azalış dikkat çekmektedir. Üretim sektöründe erkek istihdamı 2000’li yılların başında yüksek oranda artarken kadınların üretim sektöründeki istihdamındaki artış ise erkeklerin üretim sektöründeki istihdamı artışının gerisinde kalmıştır. Kadınların hizmetler sektöründeki istihdamı ise erkeklerin hizmetler sektöründeki istihdamına paralel bir biçimde artış oranı yakaladığı görülmekteyken tarım sektöründeki makineleşme ile birlikte kadın

istihdamın azalması ve hizmetler sektörüne bir kayma görülmektedir. Hizmet sektörünün ekonomiye katkısını sayısal veriler ile ölçebilmek her zaman mümkün olmamak ile birlikte uluslararası ticarete hizmet sektörü; üretim endüstrisine sağladığı destekler sayesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yönü ile hizmet sektörü; ekonomik ve sosyal kalkınmada bir altyapı görevi görmektedir.

1980 yılı temel alınmak sureti ile GATS'ın yürürlüğe girdiği tarih olan 1995 yılına kadar olan 1980-1995 dönemine bakıldığında; dünyanın en büyük hizmet ihracatçısı ülkelerinin ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya olduğu görülmektedir. 20. yüzyılda, sanayi ekonomileri giderek hizmet temelli ekonomilere dönüşmüştür. 1995 yılından sonra ise Çin'in telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri ihracatındaki artış ile birlikte 1995 yılında en fazla hizmet ihracatçısı ülkeler arasına giren Çin; 2005 ve 2010 yıllarında bu yerini Japonya'ya bırakmışken 2015 ve en güncel veri olan 2018 yılı itibari ile Fransa'nın ardından en fazla hizmet ihracatı yapan 5. ülke konumuna gelmiştir. 2000 yılı sonrası dönemde ilk iki hizmet ihracatçısının sırasıyla ABD ve İngiltere olduğu görünürken; Almanya, Fransa, Çin ve Japonya'nın sıralamasının dönemsel olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Dünya hizmet ithalatında en fazla paya sahip ülkeler incelendiğinde yine gelişmiş ülkelerin payının yüksek olduğu görülmektedir. 1980 ile 1995 yılları arasında en fazla hizmet ithalatı gerçekleştiren ülkeler; Almanya, ABD, Fransa, İngiltere ve İtalya'dır. 2000'den sonraki dönemde ise ABD, hizmet ithalatında birinci ülke iken 2000-2010 arasında Almanya ikinci en fazla hizmet ithalatçısı ülke olmuştur fakat 2015 den sonra Çin; ABD'den sonra en fazla hizmet ithalatı gerçekleştiren ülke konumuna gelmiştir. Gelişmekte olan ekonomiler de, bazı durumlarda, gelişmiş ekonomilere göre çok daha hızlı bir şekilde daha hizmet tabanlı hale gelmektedir. Son yıllarda “dünyanın fabrikası” olarak görülmesine rağmen, Çin ekonomisi önemli ölçüde hizmetlere yönelmektedir. Hizmetler GSYİH'de 2005 yılında yüzde 41'den pay oluşturmakta iken günümüzde ise, GSYİH'nin yüzde 52'sinden fazlasını oluşturmaktadır. Buna karşın 2019 yılının sonunda Çin'de ortaya çıkan “Korona Virüs” nedeni ile 2020 ve sonrası için Asya Pasifik ülkelerinde büyümenin yavaşlaması, bu zayıflamanın özellikle de ticaret ve turizm sektörlerinde görüleceğini beklenmektedir.

Hizmet ticaretinin alt sektörler itibarıyla durumu değerlendirildiğinde mesleki teknik ve ar&ge hizmetlerini kapsayan diğer ticari hizmetler alt sektörünün toplam hizmetler içindeki payındaki artış dikkat çekicidir. En güncel veri olan 2018 verilerine bakıldığında dünya

genelinde ve önemli hizmet ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeler açısından ilk üç içerisinde yer alan sektör, beşeri sermaye ve teknolojik ilerleme ile önemini her geçen gün arttırmaktadır. Ancak Türkiye'ye bakıldığında geleneksel hizmetler kategorisinde yer alan turizm ve seyahat ile taşımacılığın baskın olduğu görülmektedir.

Türkiye'de hizmetler sektörü istihdamda 2019 yılı itibarı ile %54,8 pay almaktadır. Üretim sektörü ise hizmet sektöründen sonra %26,2 ile ikinci, tarım sektörü ise %18,97 oran ile üçüncü sıradadır. Hem kadın hem erkek için istihdamın en yüksek olduğu sektör hizmet sektörüdür. Erkeklerin hizmet sektöründen sonra en çok istihdam edildiği sektör üretim sektörü iken kadınlarda tarım sektörüdür. Bunun en büyük nedeni kırsal kesimde kadınların daha çok tarım sektöründe istihdam ediliyor olmalarıdır.

Türkiye'nin cari işlemler dengesine hizmetler sektörü açısından bakıldığında hizmetler sektörü cari açığın azaltılmasında önemli bir yer tutmaktadır. 2010 yılında verilen yüksek oranlı cari açığın azaltılmasında hizmetler sektörünün 16,7 milyar \$'lık katkısı hizmetler sektörünün ödemeler dengesi açısından önemini ortaya koymaktadır. 2015 yılında hizmetler sektörünün 24,2 milyar \$'lık bir fazla vermesi ve yine 2018 yılında 25,6 milyar \$'lık bir fazla vermesi bu durumu destekler mahiyettedir. Hizmetler sektörünün pozitif bakiye vermesinde en büyük rolün turizm ve seyahat sektöründe ve sonrasında taşımacılık sektöründe olduğu görülmektedir.

Hizmet ihracatının cari denge üzerindeki pozitif etkisini sürdürmek ve arttırmak gayesi ile Hizmet İhracatçıları Birliği, Ticaret Bakanlığı'nın 24.03.2018 tarih ve 30370 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İhracat 2018/3 sayılı Tebliği ile İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği (İMMİB) bünyesinde ve merkezi İstanbul'da olmak üzere kurulmuştur. Türkiye'de hizmet ihracatının çatı kuruluşu olan ve alanında ilk ve tek kuruluş olma özelliğini taşıyan Hizmet İhracatçıları Birliği hizmet sektörlerine yönelik faaliyetler ve sunduğu destekler ile Türkiye'nin hizmet ihracatının geliştirilmesini hedeflemektedir. Küresel hizmet ihracat hacminin 5 trilyon \$'ı aştığı bir ortamda Türkiye'nin %1 civarında olan payının arttırılmasının gerektiği açıktır.

KAYNAKLAR

- AKÇAY Ümit, “Türkiye’de 2018-2019 Ekonomik Krizi”,Berlin School of Economics and Law, 2019.
- AKÇOMAK Semih, H. Burcu GÜRCİHAN, “Türkiye İşgücü Piyasasında Mesleklerin Önemi: Hizmetler Sektörü İstihdamı, İşgücü ve Ücret Kutuplaşması”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, *Çalışma Tebliği No:13/21*, 2013.
- ASLAN Murat, Kürşad ASLAN, “Maliyet Hastalığı Hipotezi: Türkiye’de Kamu ve Özel Sektör Ücretleri Üzerine bir Uygulama”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008.
- BANKS Andrew, Sami HAMROUSH, Ciaren TAYLOR ve Michael HARDIE, “An International Perspective on the UK-GrossDomestic Product”,*UK Office ForNationalStatistics*, 2014.
- BEA, *Bureau of Economic Analysis*, 2019,<https://www.bea.gov/>, (15.01.2020).
- BHAGWATI Jagdish Natwarlal, “ Trade in Services and the Multilateral Trade Negotiations ”, *The World Bank Economic Review*, Vol. 1, No. 4, 1987.
- BORCHERT Ingo, Batshur GOOTIIZ, Aaditya MATTOO, Policy Research Working Paper 6109,”Policy Barriers to International Trade in Services, Evidence from a New Database”, 2012.
- BOZKURT Eda, *Türkiye’nin Uluslararası Hizmet Ticareti*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Britannica, *Consumer Good*, 2018, <https://www.britannica.com/topic/consumer-good> (02.04.2018).
- Britannica, *Service industry*, 2020, <https://www.britannica.com/topic/service-industry> (11.01.2020).
- British Museum, Annual Report and Accounts 2018 to 2019,Corporate Report, <https://www.gov.uk/government/publications/the-british-museum-annual-report-and-accounts-2018-to-2019>,(08.01.2020).
- CAM Erdem, Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar 2: İstihdam Politikaları, *Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı*, 2003.
- ÇATALBAŞ Nazım, Uluslararası hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesi ve gelişme yolundaki ülkelere etkileri: Türkiye uygulaması, (Başılmamış Doktora Tezi), 2005.
- CURTIS D.C.A. and K.S.R MURTHY. “Economic Growth and Restructuring: ATest of Unbalanced Growth Models – 1977-1992”. In: Applied Economic Letters, no. 5, 1998.

- ÇÜTÇÜ İbrahim, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler Örneği”, *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2018.
- DAS Lawly and Rajesh RAUT, “Impact of Changes in Service Sector in India in Shaping the Future of Business and Society”, *Procedia Economics and Finance*, Symbiosis Institute of Management Studies Annual Research Conference, 2014.
- DAVRAS Özgür, Abdullah USLU, “Destinasyon Seçimini Belirleyen Faktörlerin Destinasyon Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Fethiye’de İngiliz Turistler Üzerinde Bir Araştırma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 2019.
- DELAUNAY Jean-Claude, Jean GADREY, *Services in Economic Thought: Three Centuries of Debate*, Seri: International Studies in The Service Economy (Book), Springer, 2006.
- DELONG J. Bradford, “A Short Note on the Size of the Dot-Com Bubble”, *Nber Working Paper Series*, Working Paper 12011, 2006.
- DİNÇER Gönül, *Hizmetler Sektörünün Gelişimi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalınma Planı Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi Özel İhtisas Komisyon Raporu” DPT: 2543- ÖİK: 559. Ankara, 2000.
- EKİNCİ Mehmet Behsat, “Uluslararası Hizmet Ticaretinde Gelişmekte olan Ülkeler ve Türkiye”, İstanbul Ticaret Odası Yayını No. 2008-10, 2008.
- EROL Pınar, “Kısaca Gats Nedir?”, Teknik Güç, 2003,
<http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9541.pdf>, (03.01.2020).
- Esquire, “The Big Bang Theory Is Ending After 12 Seasons”, 2020,
<https://www.esquire.com/entertainment/tv/a22802712/big-bang-theory-cancelled/>, (10.01.2020).
- Federal Reserve, “Monetary Policy Report to Congress, Part 1: Overview: Monetary Policy and the Economic Outlook”, Board of Governors of The Federal Reserve System, 2010, https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/mpr_20100224_part1.htm, (18.01.2020).
- GHAVIDEL Saleh, Asal Narenji SHESHKALANY, “Cost disease in service sector, The Service Industries Journal”, 37:3-4, 206-228, DOI: 10.1080/02642069.2017.1306056, 2017,
https://www.researchgate.net/publication/315903394_Cost_disease_in_service_sector, (21.01.2020).
- GÜNDOĞAN Naci, “Hizmetler Sektöründe İstihdam”, Kamu-iş, Cilt 7, Seri 1, 2002.
- HILL T. Peter, “On Goods And Services”, Review of Income and Wealth, Wiley Online Library, Volume 23, Issue 4, 1977.

HİB, Hizmet İhracatçıları Birliği Hakkında, Hizmet İhracatçıları Birliği, 2020, <https://www.hib.org.tr/Kurumsal/1/hib-hakkinda>, (22.01.2020).

Iitc, Quantification of Services Trade Restrictions - A New Approach, India International Trade Center, 2020, <http://docs.iift.ac.in/survey/stri/brief.pdf>, (15.01.2020).

ILO, Statistics on labour productivity, International Labor Organization, 2020, <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>, (11.01.2020).

KARAGÖL Erdal Tanas, Tekin AKGEYİK, “Türkiye’de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler”, Seta Analiz, 2010.

KENNESSEY Zoltan, The Primary, Secondary, Tertiary And Quaternary Sectors Of The Economy, The Review of Income and Wealth, , Volume 33, Issue 4, 1987.

KIZIOR Magdalena, Dominique SIMONIS, Edouard TURKISCH, Irene VLACHAKI, “Identifying Priority Service Sectors for Reforms in France”, European Commission, Economic Brief 035, ISSN 2443-8030 (online), 2018.

Kocaeli Ticaret Odası, Almanya Ülke Raporu, 2019a.

Kocaeli Ticaret Odası, Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu, 2019b.

MIZRAK Nihal Yıldırım, Ayla YAZICI, Hizmetler Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, 2013.

MİDİLLİ Özlem, *Hizmet Sektöründe Müşteri Memnuniyetinin Pazarlamaya Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Netflix, Netflix Yardım Merkezi, 2020, <https://help.netflix.com/tr/node/14164>, (22.01.2020).

Oecd, “The Internet and Business Performance, Science Technology Industry”, Business and Industry Policy Forum Series, 2000, (04.12.2019).

Oecd, “Growth in Services“, Fostering Employment, Productivity and Innovation Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 2005.

Oecd, Extended Balance of Payments Services classification (EBOPS 2010), 2020, <http://www.oecd.org/sdd/its/EBOPS-2010.pdf> (03.01.2020).

Oecd, Services Trade In Global Economy, 2020a, <http://www.oecd.org/trade/topics/services-trade/>, (13.01.2020).

Oecd, Services Trade Restrictiveness Index Regulatory Database, 2020b, <https://qdd.oecd.org/subject.aspx?Subject=063bee63-475f-427c-8b50-c19bffa7392d>, (14.01.2020).

Oecd, The General Agreement on Trade in Services (GATS): An Analysis, 2020c,

<https://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/thegeneralagreementontradeinservicesgatsanalysis.htm>, (16.01.2020).

Office for National Statistics, 2020, <https://www.ons.gov.uk/>, (18.01.2020).

PARLAK Zeki, Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004.

PRUD'HOMME Dan, Zhang TAOLUE, Evaluation of China's Intellectual Property Regime for Innovation: Summary Report Summary Report for the World Bank, 2017.

ÖZTÜRK Sevgi Ayşe, Hizmet Pazarlaması, Ekin Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 2003.

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat: Teori. Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 16. Baskı, İstanbul, 2007.

Spacenews, Turksat To Use Borrowed Intelsat Craft as Place holder, 2020, <https://spacenews.com/turksat-use-borrowed-intelsat-craft-placeholder/>, (05.01.2020).

Statista, SAP's Global Revenue From 2001 to 2018 in Billion EUR, 2020, <https://www.statista.com/statistics/263838/saps-global-revenue-since-2001/>, (03.01.2020).

TBB , Türkiye Bankalar Birliği, 10.01.2020 Tarihi İtibarıyla Gruplar Bazında, Banka ve Bankaların Şube Sayıları, 2020, https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp, (10.01.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, FDI in Turkey, 2020, <https://www.invest.gov.tr/en/whyturkey/pages/fdi-in-turkey.aspx>, (15.01.2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, Türkiye'nin Konsolide Muafiyet Listesi, 2018a, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Hizmet%20Ticaret/UluslararasıC4%B1%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/GATS/%C3%BClkemizin%20taahh%C3%BCtleri.docx?lv> Türkiye'nin konsolide muafiyet listesi ,DTÖ'nün S/DCS/TUR/Rev. 1 no'lu belgesinde yayınlanmıştır, (28.11.2018).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Verileri, 2010, <https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/2140,turizmverileripdf.pdf?0>, (09.01.2020).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS), <http://www.telifhaklari.gov.tr/Ticaretle-Baglantili-Fikri-Mulkiyet-Anlasmasi-TRIPS>, 2020, (30.01.2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, Fransa, Genel Bilgiler, 2018, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/fransa/ulke-profil/genel-bilgiler>, (16.01.2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, 2019,
<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/brezilya/ulke-profil/dogrudan-yabanci-yatirimlar>, (23.01.2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, Hizmet Ticaretinin Tarihsel Gelişimi, 2020a,
<https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/doviz-kazandırıcı-hizmet-ticareti/hizmet-ticaretinin-tarihsel-gelisimi> , (02.01.2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, İngiltere, Genel Bilgiler, 2020b,
<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/ingiltere/genel-bilgiler>, (25.01.2020).

TONTUŞ H. Ömer, Uluslararası Ticarete Hizmet Sektörü, SATURK, 2014.

TÜİK, Resmi İstatistik Bilgi Sistemi 2007-2011. Revize, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara , 2008.

Türsab, Türsab Sağlık Turizmi Çalıştayı Afyonkarahisar’da Başladı, 2019,
<https://www.tursab.org.tr/basin-odasi-icerikler/tursab-saglik-turizmi-calistayi-afyonkarahisarda-basladi>, (30.12.2019).

Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Arge Şubesi, Almanya Ülke Raporu, 2017,
<http://www.uib.org.tr/tr/kbfile/almanya-ulke-raporu>, (30.12.2019).

Unctad, Trade In Services and Employment, 2018,
https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctncd2018d1_en.pdf , (20.12.2019).

Unstats, Manual on Statistics of International Trade in Services, 2010,
https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_86rev1e.pdf , (10.12.2019).

Unstats, International Family of Classifications,2020,
<https://unstats.un.org/unsd/classifications/Family/Detail/101> (20.01.2020).

Utikad, “Lojistik Sektörü Raporu 2019 “, 2019.

WALSH Keith, “Trade in Services: DoesGravityHold? A Gravity Model Approach to Estimating Barriersto Services Trade”, IIIS Discussion Paper Series, 2006.

World Bank, GDP (current US\$) Between 1960 and 2018 World Bank nationalaccountsdata, and OECD National Accounts data files, 2020,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, (03.01.2020).

World Bank, World Trade Organization, Trade (% of GDP) World Bank nationalaccountsdata, and OECD National Accounts data files, 2020,
<https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>, (03.01.2020).

WTO, World Trade Organization, Services Sectoral Classification, MTN.GNS/W/120 (98-000), 1995,
http://wto.org/english/tratop_e/serv_e/mtn_gns_w_120_e.doc , (02.03.2018).

WTO, World Trade Organization, GATS, 2017,
http://unctad.org/en/docs/edmmisc232add31_en.pdf , (10.09.2017).

WTO, World Trade Organization, World Trade Statistical Review, 2017 ,
https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts2017_e.pdf , (03.01.2020).

WTO, World Trade Organization, World Trade Statistical Review, 2018 ,
https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf , (03.01.2020).

WTO, World Trade Organization, GATS, 2018, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf , (21.03.2018).

WTO, World Trade Organization, World Trade Report, The Future Of Service Trade, 2019,
https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/06_wtr19_5_e.pdf , (08.01.2020).

WTO, World Trade Organization, Basic Purpose and Concepts, Modes of Service Supply, 2020a,
https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/cbt_course_e/c1s3p1_e.htm , (10.02.2020).

WTO, World Trade Organization, Service trade, 2020b,
https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/serv_e.htm , (04.01.2020).

WTO, World Trade Organization, Birth of The WTO,
 2020c, https://www.wto.org/english/thewto_e/history_e/history_e.htm (05.01.2020).

WTO, World Trade Organization, The Uruguay Round,
 2020d, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.htm , (10.01.2020).

WTO, World Trade Organization, Sector-by-sector Information, 2020e,
https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/serv_sectors_e.htm , (04.01.2020).

WTO , World Trade Organization, WTO Agreements, 2020f,
https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr_e.htm#wto_agreements ,
 (05.01.2020).

WTO, World Trade Organization, Structure of GATS, 2020g,
https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gats_factfiction4_e.htm , (06.01.2020).

WTO, World Trade Organization, What are the basic obligations under the GATS?,
 2020h, https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsqa_e.htm#7, (10.01.2020).

WTTC, The World Travel & Tourism Council, Travel & Tourism Economic Impact to the World 2019, 2019.

TSPB, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, Uluslararası Finans Merkezleri, 2019, <https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/Uluslararası%C4%B1-Finans-Merkezleri.pdf>, (10.01.2020).

YENİŞEHİRLİOĞLU Emirhan, Hamide SALHA, Sedat ŞAHİN, “Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusyanın Değişen Yüzü Ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri”, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 2016.

YILDIRIM Cengizhan, “The Development of Service Sector In Turkey After 2001 Crisis”, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 19 (2), 2019, ss 347-387.